SCRIPTORES RERUM

GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

EX MONUMENTIS GERMANIAE

HISTORICIS RECUDI FECIT

GEORGIUS HEINRICUS PERTZ

SERENISSIMAE FAMILIAE WELFICAE AB HISTORIA SCRIBENDA.

LIUDPRANDI OPERA.

HANNOVERAE,

IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI

1839.

LIUDPRANDI

EPISCOPI CREMONENSIS
OPERA OMNIA

EX MONUMENTIS GERMANIAE
HISTORICIS RECUDI FECIT

GEORGIUS HEINRICUS PERTZ
SERENISSIMAE FAMILIAE WELFICAE AB HISTORIA SCRIBENDA.

CK

HANNOVERAE,
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1839.

PRAEFATIO

EX MONUMENTIS GERM. HISTORICIS

SS. T. III. p. 264 sqq.

Liudprandus et contracto vocabulo Liuzo, Liuso, Langobardus, patria ut nonnullis visum est Ticinensis[1], *haud infimo loco natus erat, cuius scilicet pater et vitricus Hugonis et Berengarii regum legationes ad imperatores Constantinopolitanos susceperunt*[2]. *Patre, viro probo et eloquente, circa annum* 927 *defuncto, parvulus relictus, ut ipse narrat, a vitrico „viro gravitate ornato et sapientia pleno" receptus*[3] *et litteras Latinas Graecasque edoctus est. Eruditionis pueritiae tempore coeptae testimonia sunt scriptores Romanorum in scriptis eius laudati, Terentius, Cicero, Virgilius, Horatius, Iuvenalis, Vegetius et Boethius, quibus sacrarum scripturarum et Patrum notitia accessit. Anno* 931 *felicis ingenii puer ob vocis dulcedinem Hugoni regi commendatus*[4], *in aulam accessit, et gratia regis potitus, postea clero adscriptus est, atque diaconus in ecclesia Ticinensi constitutus*[5]. *Hugone anno* 945 *fugato, vitricus magna pecunia oblata iuveni locum in aula Berengarii marchionis, moxque regis, mercatus est, ita ut secretorum conscius, litterarum regiarum signator constitueretur*[6]. *Annis* 948—950 *vitrici expensis Berengarii legatus ad Constantinum Porphyrogenitum missus, quae pro Berengario egit libro sexto An-*

1) loci in testimonium adducti haud sufficiunt; nam III. 1. vox „patria" urbem simpliciter significat, et III. 2. sanctum Syrum „egregium patrem nostrum" vocare potuit, quod ipse diaconus Ticinensis esset. De ficta eius origine Hispana, lectioni depravatae lib. V. c. 2. Abderahaman *rex noster* (loco *vester*) superstructa, atque de chronico et adversariis sub eius nomine venditis, improbo Hispanorum Hieronymi Higuerae et Laurentii Ramirez de Prado impostorum foetu, hic dicere supervacuum foret. 2) III. 22. 23. V. 14. 3) III. 25. 4) IV. 1. 5) Legatio et initium Antapodoseos. 6) V. 30.

†

tapodoseos descripsit. Quo in itinere Graecorum mores et instituta perspexit, et linguae quoque et auctorum Graecorum notitiam haud mediocrem sibi comparavit, quam et in scriptis suis, verbis et sententiis Graecis integris insertis atque dicendi genere apud Byzantinos usitato florido et verboso, ostentavit, et in negotiis Ottonis imperatoris gerendis utilem sibi postea expertus est. In patriam redux Berengarii et Willae, incertum qua de causa, odium vehemens incurrit, atque pro bene gestis male habitus, Italia relicta, ad Ottonem I. regem confugit. A quo susceptus, complures annos in exilio peregit, cuius aerumnas tamen aegerrime nonnunquam tulit, ita ut nihil iam mali praeter mortem aut membrorum detruncationem sibi relictum esse, omnia vero bona speranda sibi, conquereretur. Germanorum tunc linguam didicit, negotiis imperii in expeditione Italica gerendis utilissimam. In aula Ottonis vere anni 956 *familiaritas ei intercessit cum Recemundo episcopo Illiberitano, Abderahamanis regis legato, qui inde a festo epiphaniae usque ad Palmarum diem Francofurti moratus*[3], *precibus suis, ut Liudprandus de rebus sui temporis scribendis cogitaret, assecutus est*[4]. *Sed nonnisi biennio post, ideoque vere anni* 958, *noster Francofurti positus*[5] *Antapodoseos sive Retributionis suae, qua scilicet amicis bona, Berengario et Willae mala sibi illata retri-*

1) VI. 1. 2) postea mense Iunio Cordubam venit; tunc Abderahaman cum Iohanne Gorziensi, Ottonis legato, de defectione Conradi qui Liudolfo seducto Ungaros per media regna depopulandos transduxerat, collocutus, ea ut *nunc* acta memoravit, ideo Recemundum potius anno 955 quam 956 Conrado iam defuncto reversum fuisse credideris; sed quum diplomata Ottonem annis 956 et 958 Francofurti et in vicinia moratum ostendant, et Liudprandus aulae regiae inhaesisse videatur, annos eos praehabui. 4) ita iam Henschenius suspicatus, propter vitiosam editorum lectionem *Raimundo* rem conficere nequivit. Tota Antapodosis Recemundo dicata est, ut praefationes librorum et allocutio *pater egregie* IV. 27. testantur. 5) III. 1.

bueret, scribendae initium fecit, neque opus uno calamo exegit. Priores tres libri, quibus a gravissimis viris audita se referre dicit, historiam inde ab anno 893 *usque ad initium anni* 931 *perducunt; quorum quidem primum Francofurti anno* 958 *incepit, secundum et tertium*[1] *aeque ante Constantini Porphyrogeniti obitum anno* 959, *et tertium*[2] *in peregrinatione positus in Paxo insula*[3] *aggressus est. Librum quartum Berengario adhuc saeviente*[4] *ideoque ante annum* 961 *conscripsit, ultimum libri quinti caput una cum libro sexto Ottone imperante*[5] *post mensem Februarium anni* 962 *in Italia, ubi patronum suum comitabatur, adiecit. Nec tamen librum sextum absolvit; nam quum certe opus ad tempora exilii sui producendum proposuisset*[6], *et libri sexti capita quinquaginta et amplius scribenda spatio rubricis tot inserendis vacuo relicto indicasset, in capite nono substitit. Cuius rei causa ingruens negotiorum moles, et novus rerum ordo, quum Berengario fracto, odio satisfactum esset et Antapodosis haud amplius requireretur, fuisse videtur. Nam hieme insequenti*[7] *rota Fortunae revoluta, fidei et servitiorum Ottoni navatorum praemium tulit, cathedrae Cremonensi praelatus; et deinceps gravissimis imperii negotiis admotus, praecipuas in rebus Italicis et Graecis agendis partes suscepit. Et primum quidem aestate anni* 964 *cum Landohardo Mindensi episcopo legatus ad Iohannem XII. papam missus, tum Urbe im-*

1) III. 26. 2) III. 1. 3) causa itineris ignoratur; fortasse Graecorum animos de foedere contra Berengarium iciendo tentaturus ab Ottone missus erat, sed Constantinopolim haud pervenit. 4) IV. 7. 5) VI. 4. *domini nostri tunc regis, nunc imperatoris, nuntium;* eodem tempore caput ultimum libri quinti exaratum esse, codex authenticus ostendit. 6) II. 73. III. 20. fin. IV. 13. IV. 15. V. 30. 7) ita apparet; nam statim post coronationem praefatione libri VI. teste Fortunae rota nondum revoluta erat, et aestate anni 963 episcopum Cremonensem se dicit; igitur Ottonem, qui au-

peratori reddita, concilio contra pontificem habito adstitit[1], *et orationem Ottonis Italis interpretatus est*[2], *atque Leoni VIII. eligendo et Benedicto deponendo haud dubie interfuit. Quarum rerum historiam inde ab anno* 960 *usque ad diem* 23. *Iunii anni* 964 *ipse praesens et medias inter res*[3] *anno* 964 *vel initio anni sequentis, Leone VIII. superstite*[4], *composuit, opus ab Antapodosi diversum, maturiore ingenio, stylo graviore et magis composito, qui tamen Liudprandum totus referat, animo scriptum non adversarii sed spectatoris*[5]. *Servatur in eodem codice autographo quem manibus terimus, libris Antapodoseos praefixum, sed in media sententia deficiens, quum tamen spatium superesset. Circa idem tempus corpus S. Hymerii, Ameriensis episcopi, Cremonam transtulisse videtur, cuius rei historiam succinctam ex veteri codice Ughellius edidit*[6], *et* 6 *Kal. Mar-*

tumno et hieme anni Papiae rebus Langobardiae ordinandis institit, tunc exulem promovisse opinor. 1) Hist. Ottonis c. 10. „potuissemus." 2) Hist. Ottonis c. 11. 3) Hist. Ottonis 18, de Iohannis XII. interitu „*a suis cognatis et familiaribus qui praesentes erant, persaepe sub attestatione audivimus*". 4) ib. 6. *Leonem nunc in eadem sede beati Petri apostolorum vicarium.* Leo a. 963. d. 6. Dec. consecratus, mense Martio a. 965 obiit. 5) ideo ibi de se ipso in persona tertia loquitur. 6) „Fuit in diebus Othonis maioris clarissimi imperatoris quidam Cremonensis episcopus bonae memoriae Liuzo, intimus summista regius, in consilio providus, amore divino denique repletus, ut tanti patris Hymerii inventor et portitor fieret almus. Qui cum frequenter ingrediens et exiens a facie regia, fideliter agens erga praecepta imperialia, Romanis inesset partibus, venit ad eum Americensis episcopus, quem malevola turbatio invidiosaque accusatio fecerat expertem a conspectu regio, qui sic est orsus fari voce lugubri. „Pater charissime, quem imperator in secundo regni culmine dicavit, deprecor mihi subvenire, quoniam quadam accusatione damnatus nugecula ac iniuste acri percussus sententia, imperiali sum privatus gratia. Nunc ergo adiuva me, meam condolens obiectionem, recompensabo enim te quovis munere." Cui ille: „Si felix, inquit, sanctorum corporibus me habendo aliquod felicem feceris, te reddam benevolentiae pristinae regis." Ad haec ille: „Non audeo, inquit, in hoc tuis satisfacere rogationibus; condita enim sunt sanctorum corpora sacris altaribus, sed est mihi unus arca in lignea positus, quem illius loci incolae summo veneran-

tii a. 965 *terras quasdam ecclesiae Cremonensis pro aliis commutavit*[1]. *Eodem anno statim post Leonis VIII. obitum una cum Otgero Spirensi episcopo legatus pro eligendo papa iterum Romam missus est*[2]. *Quo munere amplissimo functus, utrum in Germaniam indeque Cremonam redierit, an imperatoris in Italia adventum praestolatus sit, haud comperimus. Anno* 966 *d.* 8 *Novembris bona quaedam ecclesiae Cremonensis cum Wifredo comite commutavit*[3]. *Anno* 967 *synodo Raven-*

tur honore, Hymerius nomine, si hunc tibi inferre valerem ratione aliqua, et ad tuam posses transferre patriam, te fore laetandum scio, tanto patre beato.“ His vero relatis sermonibus, ad Ameriae oppidum venere protinus, et alma calliditate ingressi sunt ecclesiam, quasi nocturna celebraturi mysteria. Prostrati namque in oratione, diutius multis vacabant votis et precibus, quo suis sanctis faverent petitionibus; vix expletis orationibus, totus ille contremuit locus in quo iacebat S. Hymerius. At praesules quamvis tremefacti, tamen spe credula propius sunt aggressi. Interea custodibus gravi somno dormientibus, adierunt episcopi ad sancti Hymerii sepulchrum. Qui dum coeperunt arcam frangere, beatum corpus conantes extrahere, expergefactus quidam ex custodibus coepit clamare: „Surgite fratres, surgite velociter, nobis beati Hymerii corpus furatur.“ Quo Liuzo praesul egregius audito, custodi occurrens, illico ei dat munera, et petit silentium; ille vero accepto munere suoque viso episcopo, tacens contulit presidium. Tunc pontificis corpus tollentes celebre, adoraverunt tanto gavisi munere. Condentes vero sanctissima membra vase purissimo, clam omnibus exierunt ab oppido. Rediens autem praelibatus antistes Cremonam, secum optata obtulit gaudia. Qui propriam ingressus urbem advocans plebem, cunctis beatissimi Hymerii corpus ostendit. Prostrati etenim in oratione populus, obnixe laudabant Dominum, qui talem illis patronum dederat. Cumque in sancti patris laudes persisterent, plurimi petierunt ecclesiam, et in honorem eius mysteria celabravere. Tunc reconditum est sacrosanctum corpus scrinio decorato decentius post sanctae Dei genitricis altare, quod illo tempore conditum erat in australi parte illius ecclesiae, ubi permansit diutius non in altari positus, quia deerat condendi locus, sed tamen ut sanctus semper in annum colebatur. Laudabilis autem praefatus pontifex tanto patre gaudens, animadvertebat qualiter sancti conderet sacrum, sed tamen non fuit hoc illi datum, quia imperiali servitio coactus Constantinopolim directus, illuc amplius haud est reversus.“ 1) Murat. SS. II. 420. 421. 2) Cont. Reginonis a. 965. 3) Mur. l. c. 421.

nati ad quam Otto imperator Iohannem papam et proceres plurimos convocaverat interfuit, ubi e. g. die Aprilis 7. *iudicio Iohannis papae et Ottonis I. pro Petro archiepiscopo Ravennate lato adfuit*[1], *die eiusdem mensis* 25. *decreto contra Heroldum archiepiscopum Salisburgensem subscripsit*[2], *et die* 29. *in decreto Ottonis pro Rodaldo patriarcha Aquileiensi memoratur*[3]. *Eodem anno synodo Romanae et die natalis Domini coronationi Ottonis II. haud dubie interfuit, quum paucis diebus post die* 3. *Ianuarii a.* 968 *bullae de constitutione episcopatus Misnensis subscripserit*[4]. *Paulo post Ottoni II. uxorem Theophanu impetraturus in Graeciam profectus est. Die* 4. *Iunii Urbem regiam intravit*[5], *sed negotio minime perfecto, die* 2. *Octobris inde recessit, et itinere per Graeciam emenso, die* 7. *Ianuarii anni* 969 *ab insula Coripho Italiae vela dedit. Post reditum de negotio peracto ad imperatores Ottones et Adelheidem imperatricem retulit, bullaeque de constitutione archiepiscopatus Magdeburgensis iam iterum legatus Constantinopolim destinatus subscripsit. Eodem anno d.* 26. *Maii Romae decreto de constitutione archiepiscopatus Beneventani consensit*[6]. *Anno* 970 *die* 22. *Martii Ferrariae, Ottone praesente, liti inter Petrum archiepiscopum Ravennatem et comitatum Ferrariensem decidendae interfuit*[7]. *Anno* 971, *si auctori Translationis Sancti Hymerii credimus*[8], *iterum „imperiali servitio*

1) Fantuzzi Mon. Ravenn. II. 28. 2) Iuvavia 183. 3) Ughelli Ital. V. 45. 4) Harzh. Conc. II. 634—637. 5) Libellus de legatione. Liudprandi subscriptionem bullae anni 968 de constitutione archiepiscopatus Magdeburgensis ap. Harzheim Concil. Germ. post reditum eius insertam esse oportet. 6) Ughelli VIII. 63. 7) Hier. Rubei Hist. Ravenn. p. 262. 8) eum nonnisi de legatione huius anni intelligendum, ex superioribus patet; nec absimile videri potest, Liudprandum legationem alteram, sibi pridem iniunctam, una cum Gerone archiepiscopo Coloniensi suscepisse, quem cum duobus episcopis, ducibus et comitibus missum Hugo Flaviniac. apud Labbeum Bibl. Mss. I. 166. memorat.

coactus Constantinopolim directus", Cremonam amplius haud est reversus. Supremum igitur diem aut in Graecia, aut adducta iam Theophanu, in Italia prioribus mensibus anni 972, obiisse videtur. Certe Iulio mense eiusdem anni de terris inter Adduam et Olium, quas Liudprandus antea ditinuerat, inter ecclesias Bergomensem et Aquileiensem iterum contractum est[1], *sed quum ibi „domnus Liuso" non vero „quondam" Liuso episcopus Cremonensis ecclesiae scribatur, et hunc terminum supergressus esse censeri posset; haud vero longe, quum iam die 28. Martii anni 973 successori eius in ecclesia Cremonensi, Oldeberto episcopo, privilegia ecclesiae eiusdem ab Ottone I. confirmata sint.*

Obiit igitur intra quinquagesimum et sexagesimum aetatis annum, vir ingenio, eruditione, eloquentia, loco, historiae sui temporis scribendae velut natus. Unum erat quod veritati officere potuisset, vehemens partium studium et odium Berengarii; cui tamen minus quam speraretur obnoxius fuit, quod regni Berengarii et Willae nonnisi principia et extrema attigit; et iudicium universum de saevitia et tyrannide eorum latum a scriptoribus fidei minime suspectae, Hrotsuitha et Widukindo, confirmatur. Neque in laudibus benefactoris sui Ottonis I., patris eius Heinrici, tum Mathildis, Heinrici ducis, Brunonis et Liudolfi veritatem[2] *excessit. Idem de historia Iohannis XII., Leonis VIII. et Benedicti antipapae dixeris, nisi eorum numero adscribi velis, qui cum Baronio vera prae gratis aspernantur. Mores haud omnino castos nec compositos effrenata nonnunquam scribendi licentia et ioci iuveniles arguunt. Oratio acris, copiosa, variata, nunc brevis nunc verbosa et tumida, faceta, iro-*

1) die 20. Iulii. Lupi C. D. Bergom. II. 302. 2) e. g. IV. 14—16. 25.

nica[1], *sed haud raro nimis involuta, et subobscura; posteriora tamen opera, historiam Ottonis et libellum de legatione Constantinopolitana, ab ea quoque parte magis laudaveris. In Antapodosi enim, prioribus praecipue libris, ubi aliorum narrationibus innititur et temporis ordinem haud raro neglexit, ex documentis authenticis illustrandus et emendandus*[2] *est; in reliquis ipse, spectator egregius, primum sibi locum vindicat*[3]. *Cum igitur ea tantum scripserit quae ipse in peregrinationibus*[4] *suis atque in aula Hugonis, Lamberti, Berengarii, Ottonis, Iohannis XII, Leonis VIII, Iohannis XIII, Constantini Porphyrogeniti et Nicephori aut viderat aut a viris fide dignis audierat, libri eius inter primarios saeculi decimi fontes referantur necesse est*[5].

Scripsit sermone in universum puro, at Graecae linguae peritiam vocibus sententiisque textui Latino immixtis ostendere nisus, Latina paulo negligentius utitur; vocibus scilicet significatione non sua adhibitis[6], *orthographia neglecta*[7], *formis verborum mendosis*[8] *et syntaxi*[9] *minus recta usus.*

1) e. g. IV. 28. in nece Giselberti, V. 15 in clade Rusiorum describenda. 2) in historia expeditionis Arnolfi ex Ann. Fuldensibus; sed etiam ubi erravit, Sergio papae tribuens quae Stephano VI. debebantur, fidei dignos testes consuluit „Hoc namque a religiosissimis Romanae urbis viris persaepe audivi" I. 31. 3) erravit tamen IV. 16. Otgit Adelstani fratris filiam vocans. 4) e. g. Merseburgi ζωγραφιαν victoriae Heinrici de Hungariis vidit. II. 31. 5) Iniqua Muratorii aliorumque de veracitate Liudprandi iudicia strenue refutavit Cl. Martini in commentatione de Liudprando historico *Denkschriften der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu München für die Iahre* 1808 *und* 1809. *München* 1811. 6) leviter *loco* faciliter II. 50. singulosque pilos II. 49. *loco* singulaque pila. 7) foere III. 29. l. fere, paroentes III. 26. *l.* parentes (a parēre) *ipsius Liudprandi manu O inserto,* ex improvisu, fortuitu IV. 25. lurica, monisse, VI. *l.* lorica et munivisse; infurtunia VI.1; *immo* da deum omnipotenti H.O. 13. *l.* de deo omnipotenti, *quod hominem Italum prodit*. 8) phaleribus II. 31. *l.* phaleris, cubiculos *l.* cubicula V. 22. *verbis deponentibus aut forma activa aut significatione passiva usurpatis*, depopulabat I. 38. depopulare II. 51; confabularent III. 25. vaticinare IV. 7. execrare IV. 13. *passiva signifi-*

Libri Liudprandi quonam fato in Germaniam devenerint, haud plane constat. Libellum de legatione Treviris in bibliotheca cathedrali repertum Browerus descripsit et Welsero transmisit, qui eum cum Canisio communicavit; eum igitur aut ab Ottonibus aut ab Adelheida imperatrice, cuius ad dotem abbatia sancti Maximini in suburbano Trevirensi pertinebat, eo transmissum opinari licet. Antapodosis quoque et historia Ottonis, uno codice conscriptae, statim in Germaniam pervenerunt, sed quonam modo plane incertum. Nam apographa saeculo decimo et undecimo inde in Germania facta, Spanheimense ac Gemblacense, et Otterburgense saeculi duodecimi, autographum primum in diocesi Moguntina aut Trevirensi adservatum, inde vero Frisingam delatum fuisse, innuere videri possent; cui quidem sententiae confirmandae adduci posset, quod Otto, Frisingensis episcopus, in chronico suo quamplurimum Reginone, minime vero Liudprando usus est. Sed Otto fortasse scriptorem ab Ekkehardo defloratum verecundia Romanae ecclesiae negligendum duxit, et eius aevo codicem in bibliotheca Frisingensi reconditum fuisse, inscriptio saeculi XII. vel XI. testatur. Igitur nec eorum sententiae adversor, qui librum ab Abrahamo

catione depopulari II. 24. III. 24. V. 9. hortatur II. 21. testaretur II. 29. queritur II. 31. sciscitatus II. 62. III. 26. ulcisci V. 6. perscrutari I. 14. V. 18; *econtra* aestuari *loco* aestuare I. 17. 4) noceo aliquem IV. 27. da Deum omnipotentem VII. 13. *Plusquamperfectum pro Perfecto* responderant I. 11. deguerat IV. 3. *pro Imperfecto Coni.* cupierat Hist. Ott. 1. *Imperfectum pro Perfecto et pro Plusquamperfecto* inponerent . . suffocarent III. 43. inescaret et caperet (*loco Plusq.*) IV. 3. viderent (*l. Plusq.*) H. Ott. 10. prorumperet 11. *Perfectum loco Imperfecti* reppererint IV. 11. *l.* repperirent. *Praesens pro Perfecto* velle *l.* voluisse III. 14. *Coniunctivus pro Indicativo post* quod IV. 26. *Indicativus pro Infinitivo* instabat H. Ott. 6. *Infinitivus post* ut II. 55. ut suos . . . reddidisse . . . tenuisse . . . liberasse. *Praepositio omissa* II. 39. Tuscia rediens.

episcopo Frisingensi, Liudprandi aequali, atque in conventibus Romano anni 969 *aliisque socio, quem bonorum librorum studiosum libri iussu eius scripti comprobant, Frisingensi bibliothecae fortasse illatum fuisse opinantur. Una cum reliquis libris Frisingensibus nostro aevo bibliothecae regiae Monacensi illatum ibi a.* 1833 *lustravi et iam Serenissimi Bawariae Regis Ministro V. Excellentissimo L. B. de Giese consentiente, procurante autem V. Ill. Ludowico comite de Kielmansegge Serenissimi Hannoverae Regis in aula Monacensi legato, manibus tero. Signavi eum numero primo.*

1) *C. reg. Monacensis optimo iure inter Cimelia ditissimae bibliothecae II.* 2. *d. reconditus, olim Frisingensis N.* 188, *libros duos saeculo XV. una ligatura compactos amplectitur; inde a fol.* 86—198 *Reginonem, cuius supra Monum. I.* 542. *mentionem fecimus, et fol.* 1—85 *Liudprandum. Uterque prima fronte inscribitur* Liber sanctae Marie sanctique Corbiniani frisingensis[1]. *Liudprandus, de quo uno hic sermo est, in folio minori et paulo latiori vel quarto maiori, saeculo decimo medio scriptus, quaternionibus novem et semis (fol.* 8—85) *Antapodosin exhibet, quibus praefixa septem folia* (1—7) *historiam Ottonis servaverunt. Prima Antapodoseos pagina vacua relicta, ultimas* 10¼ *lineas historiae Ottonis excepit, quibus spatium aliud non vacabat; reliquae* 15¾ *lineae et nunc vacant. Antapodosis in membrana Itala, atramento nigricante, manu Itala, igitur a socio quodam Liudprandi, scripta, ab ipso tamen innumeris locis atramento plurimum subfusco correcta, completa, explicata atque ad finem demum perducta est. Lineae in universum* 27 *per paginam, raro* 25 *aut* 28, *sed in ultima*

1) „frisinge" in Reginone.

pagina lineae 30. *Tres operis libri, primus, quintus et sextus, fortasse et reliqui, ita compositi sunt, ut initio spatium indici capitulorum excipiendo vacuum remaneret, quod procedente demum libro repletum nonnisi cum ipso absolveretur; quod et atramento et scriptura diversis et spatio vacuo in fine argumenti librorum primi et sexti comprobatur. Liudprandi manui omnia fere Graeca una cum explicatione, quibus quidem spatium a scriba relictum erat, sed et alia plurima debentur, quae in Annalibus nostris T. VII. p.* 293 *indicavi, inter cetera glossae vocibus superscriptae aut marginales, in editione quoque nostra in margine positae*[1]*; tum caput ultimum libri quinti et liber sextus integer. Orthographia Liudprandi in vocibus* Sarraceni, pulchritudo, sed *et aliis, a scriptoris* Saraceni, pulcritudo, set, *constanter differt. Unde facies codicis singularis, ita ut nigricante atramento exarata scribam, fusca Liudprandi manum ostendant. Codice vero ita comparato, haud mirum erit, textum quoque ibi legi optimum, paucissimis scribendi vitiis, quibus nullus auctor plane exemtus est, relictis. Quod eo magis et in historiam Ottonis cadit, quod ipsa tota auctoris manu scripta est, immo maiore cura et sedulitate, ita ut scripturam in universum paulo elegantiorem et magis compositam, sed iisdem cuiusque litterae et vocum ductibus*[1] *repetitis, aspicias; biennium vel triennium inter librum sextum et historiam Ottonis intercidisse, supra notavimus. Quod ultimum est, reliqui omnes codices a nostro descendunt, ita ut vel aperta et singularia eorum vitia et defectus quomodo male intellecto nostro orta sint intelligatur.*

Talem codicem nactus, eum ad litteram ex-

1) in hac vero infra asteriscis notata. 2) id vocum *restituti* fol. 7. lin. 9. et *stituta* fol. 43. l. 11. collatio extra dubitationem ponit.

primendum censui, quod summa diligentia factum, et paucis tantum in locis, ubi auctorem lapsu calami male scripsisse[2] *constabat, ab ea recessum est. Ad Monacensem proxime accedit*

2) *C. regius Bruxellensis membr. in* 4o. *saec. X. exeunte in Germania exaratus, qui saeculo XV.* Codex sancti martini in spanheym *inscriptus est. Eum anno* 1826 *integrum in usus nostros converti, atque e Monacensi descriptum in Annalibus nostris T. VII. p.* 396 *probavi. Idem codex, quantum collatis locis iudicare licet, Trithemio Spanheimensi ad manus fuisse videtur. Exciderunt iam quaterniones II. et IIII. cum Lib. I.* 1—13, *et II.* 3—34 *fere integris, atque pagina qua finis l. V. c.* 32. *tum* 33. *et argumentum libri VI. continebatur; et ordo quaternionum Frisingensium VI. et VIII. quondam turbatus effecit, ut locus integer inde ab argumento cap.* 31 *libri IV.* De Friderico *usque ad verba capitis* 24. *eiusdem libri* Hanc igitur Constantini, *medio in capite V.* 9. *ante* solus impetum sustineret *insertus habeatur. Ceterum nonnisi in his duobus codicibus ultimum libri VI. caput integrum extat.*

3) *C. Musei Britannici inter Harleianos N.* 2688 *in fol. membrana et scriptura saeculi XIII. Italis, ex codice manasse videtur singulis quaternionibus manco, qui tamen et ipse ex Frisingensi derivatus esset. Lib. I.* 42 *textum singularem exhibet, II.* 6. *et* 26—40, 45—66. *III.* 26—*IV.* 6. *IV.* 9—14. *fere integra desiderantur, sed lacunis haud indicatis. Desinit lib. V.* 18 *in verbis* se regi seminudum ostenderet. *Textum capite*

2) Sententiae Graecae constanter ita scribuntur, ut primum vocabula Graeca, tum imposita eis pronunciatio Latina, tum vero interpretatio Latina legatur; quod quum primis paginis aliquotiens negligatur, in editione tamen ex sententia auctoris ibi quoque instituendum censui.

I. 42 *eundem et lacunas easdem II.* 6. *atque II.* 45—66 *exhibent, ideoque ad eandem classem referendi sunt, codices complures in Austria a me evoluti:*

3ª) *C. bibl. Palatinae Vindobonensis inter hist. prof. N.* 338. *membr. saec. XII. cuius lectiones aliquot in Muratorii SS. II. B.* 1089 *sqq. allatae sunt; desinit in capite III.* 37. „primogenitum Domino Amen.

3ᵇ) *C. bibl. Claustroneoburgensis membr. saec. XII. in capite III.* 37. *una linea anterius, desinit in syllabis* vocabulo Con.

3ᶜ) *C. bibl. Zwettlensis membr. saec. XII, aeque ac*

3ᶜ*) *C. bibl. Palat. Vindobonensis inter hist. prof. N.* 178. *membr. saec. XIII. cuius paucas lectiones Muratorius l. c.* 1081 *affert, desinit cap III.* 32 *in voce* suscipito.

3ᵈ) *Eiusdem classis fuisse videtur codex, cuius excerpta legimus in chronico Farfensi apud Muratorium SS. II. B. p.* 415—417 *et p.* 455. *Quum enim auctor iste, qui annis primis saeculi XII. scripsit, nonnisi excerpta capitum Lib. I.* 1, 3, 5, 27, 30, 31, 37. *II.* 1, 9, 15, 17, 20, 32, 37, 41, 42, 44, 47, 48, 60. *III.* 13—17 *proponat, atque ex consilio operis reliqua etiam ad Italiam facientia, si ei ad manus fuissent, praecipue pag.* 475, 476, *ubi iam Hugonem abbatem sequitur, excerpturus fuisset, codicem eius aeque ac Austriacos omnes in prima libri III. parte. substitisse, opinari licet. Quod si ita fuit, superstitibus adhuc capitibus II.* 26—40 *et* 45—66. *codex descriptus est. Libro I. c.* 37 *Lambertum cum codicibus* 1, 2, 3. *recte* nimis bellicosum regem vocat.

Patet igitur, codicem iam deperditum, unde codices Austriaci et Itali 3) 3ª) 3ᵇ) 3ᶜ) 3ᶜ*) 3ᵈ)

derivati sunt, saeculo X. aut XI. scriptum fuisse eum fortasse saeculo X. medio adsignandum, in SS. T. III. pag. 274 *l.* 53 *monui.*

4) *C. Musei Britannici inter Harleianos N.* 3685 *chart. in fol. saec. XVI. olim Peutingerianus; aeque ac codices* 1. *et* 2. *Historiam Ottonis libris Antapodoseos praemittit, illa integra, haec, cuius finis lectu difficilior, iam initio capitis VI.* 10 *desinit.*

5) *C. Harleianus N.* 3713 *membr. saec. XI. in* 4°· *ex Germania oriundus, ut nota saeculi XIII.* Everwicus de stegrauen *et alia saeculi XVI.* Marie Wolters *et* Wicbolde *ostendunt; et ipse ex Frisingensi male intellecto fluxit, ut in Annalibus nostris probavi. Quaternio cum lib. III.* 25—44. *excidit; lib. VI. desinit in vocibus* spatariorum candidatorum. *Cui Historia Ottonis pro libro septimo subiecta, ita finit:* non iam romę. set in exilium destinamus. *Lectiones huius codicis enotavit quondam P. Scriverius, cuius notae in bibliotheca Heidelbergensi adservantur; equidem eum a.* 1827 *evolvi. Quocum plurimum consentit, vitiis tamen adauctis,*

5ª) *C. olim Gemblacensis, iam in bibl. regia Bruxellensi adservatus, membr. saec. XI. quem auctori vitae sancti Gerardi abbatis Broniensis*[1], *Ekkehardo Uraugiensi, Sigeberto Gemblacensi et Alberico Trium fontium monacho ad manus fuisse, lectionibus inde desumtis, haud improbabiliter coniicimus. Descriptum fuisse ex Harleiano quaternione nondum amisso vel alio eiusdem classis, eaedem lacunae et lectiones indicant. Scriba tamen nonnullis locis aut iam depravatis aut perperam ab eo intellectis levi coniectura mederi styloque*

1) Mabill. Acta SS. O. S. B. Saec. V. p. 264. 265. sententiae nonnullae capitum libri IV. 24. 14. et 29. afferuntur.

etiam succurrere conatus est. Fluxit inde aut ex apographo eius

5**) *editio princeps Guilielmi Parvi a.* 1514 *in folio, typis Ascensianis, omnibus laeunis et depravatis codicis Gemblacensis lectionibus conspicua, quibus editor coniectura sua subvenire nonnumquam haud infeliciter, saepius vero, ut pro singulari Liudprandi scribendi ratione haud aliter expectari poterat, adversa fortuna tentavit.*

6) *C. regius Parisiensis Nro.* 5922 *membr. saec. XII. in Germania exaratus, saeculo XV.* „liber sancte Marie virginis in Otterburg Maguntine diocesis" *Gregorii Turonensis historiae eccl. libros tres priores cum initio quarti, tum Reginonis chronicon absque continuationibus praebet, cui Antapodoseos lib. I. c.* 5—11. *VI.* 5. *usque* arbores subvehuntur, *VI.* 8, 9. *et Historiae Ottonis cap.* 15. *inde ab* His dictis *usque cup.* 20. ob elemosiam *adnexa sunt. Quae quidem aeque ac*

7) *C. Bruxellensis chart. in fol. saec. XVI. olim Antonii Cauci archiepiscopi Coriphensis, et*

8) *C. Ambrosianus chart. saec. XVI. qui iisdem verbis ac editiones desinit, ita comparata erant, ut iis in nova editione omnino nos carere posse intelligerem.*

Liudprandi historiae undecimo et duodecimo saeculo ab historicis in usus suos conversae sunt, ab auetore vitae sancti Gerardi Broniensis, Ekkehardo Uraugiensi, chronologo Farfensi, et Sigeberto Gemblacensi; saeculo XIII. ab Alberico Trium fontium monacho, saeculo XIV. ab Henrico de Hervordia, saeculo XV. a Trithemio abbate Spanheimensi. Editionem principem ut supra memoravimus anno 1514 *vulgatam, Hervagius in editione Basileensi a.* 1532 *repetiit, adhibito tamen paucis in locis codice bonae notae, cuius lectiones in textu ab inde remanserunt. Nam librum Ba-*

sileensem universi postea editores, Iustus Reuberus in SS. a. 1584 *et* 1619, *Laurentius Ramirez de Prado in editione Operum Liudprandi Antverpiensi a.* 1640, *Chesnius T. III. SS. Francicorum a.* 1641, *Ioannes in nova editione Scriptorum Reuberi a.* 1726, *et Muratorius annis* 1723 *et* 1726 *SS. Ital. T. II. expresserunt, nisi quod Muratorium, allatis Tom. II. B. aliquot codicum Vindobonensium* 3[a] *et* 3[c] *lectionibus, tertias quodammodo operi curas admovisse dicere possis.*

Iam tria post saecula nova editio ad normam autographi instituta, quantum a reliquis differat, quanto historiae commodo iam prodeat, penes lectores iudicium esto.

Legationis libellum a Canisio una cum chronicis Victoris Tunnunensis et Ioannis Biclariensis Ingolstadii a. 1600 *in* 4°. *primum evulgatum, indeque a Baronio ad a.* 968, *Muratorio SS. II. et Niebuhrio meo T. XI. SS. Byzant. repetitum, iam edita Antapodosi et Historia Ottonis Liudprandi scribendi rationem et textuum corruptionem experti, intactum relinquere, licet codice unico Trevirensi deperdito, nefas duximus, atque opere suscepto praeter spem factum est, ut locis nonnullis magni momenti sanatum lectoribus proponere liceat. Legationem „livore et odio plenam verum sic quoque ad rerum cognitionem utilissimam" Niebuhrius praedicat; et Liudprandi in ea animum vigoris et eloquentiae sibi paratae apicem attigisse, rerum earum studiosi iudicabunt.*

LIUDPRANDI ANTAPODOSIS.

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, incipit liber ανταποδόσεως antapodóseos, id est retributionis, regum atque principum partis Europae, a Liudprando Ticinensis eclesiae diacone ἐν τῇ εχμαλοσία ἀυτοῦ en ti echmalosia autû, id est in peregrinatione eius, ad Recemundum, Hispaniae provintiae Liberritanae ecclesiae episcopum, editus.

1. Prohoemium.
2. De castello Fraxineto et situ eius.
3. Qualiter Saraceni Fraxinetum prius adepti sint.
4. Qualiter invidia Provincialium et ipsis invitantibus Saraceni Provinciam devastaverint.
5. Quis imperator tum Grecis praeerat, qui Bulgariis, Bagoariis, Francis, Saxonibus, Suevis, Italicis, reges praeerant, vel quis Rome papa habebatur.
6. Cur Leo imperator sit Porphyrogenitus dictus.
7. De domo Porphyra, quis eam edificaverit.
8. De genealogia Basillii, et qualiter imperator Michahel in palatio eum receperit.
9. De infirmitate Michahelis imperatoris, et qualiter a Basilio sit interfectus, et ipse imperator effectus.
10. De eo quod Basilius in somnis dominum nostrum Iesum Christum se interpellantem pro morte Michahelis vidit, et de elimosina quam isdem Basilius fecit.
11. Qualiter Leo imperator a suis sit noctu captus, et non agnitus custodie traditus

INCIPIT LIBER PRIMUS.

I. Reverendo tociusque sanctitatis pleno, domno Recemundo, Liberritanae eclesiae episcopo, Liudprandus, Ticinensis eclesiae, suis non meritis, levites, salutem. Biennio ingenii parvitate petitionem tuam, pater karissime, distuli, qua totius Europae me imperatorum regumque facta, sicut is, qui non auditu dubius sed visione certus, ponere compellebas. Hae siquidem res animum, ne id inciperem, deterruere meum, copia cuius sum poenitus expers dicendi, detrectatorum invidia, qui supercilio tumentes, lectionis desides, ac secundum eruditi viri sententiam Boetii philosophye vestis particulam habentes totamque se habere putantes, haec mihi sunt insultantes dicturi: *Tanta decessores nostri scriptitarunt, quod multo amplius lectores quam lectiones deficient.* Illudque comicum garrient: *Nichil dicetur, quod non fuerit dictum prius.* Quorum latratibus hoc respondeo, quia phylosophy ydropicorum more, qui quo amplius bibunt eo ardentius sitiunt, quo sepius legunt eo avidius nova queque perquirunt. Quod si perplexa faceti Tullii lectione fatigantur, talibus saltem neniis animentur. Nam, ni fallor, sicut obtutus, nisi alicuius interpositione substantiae, solis radiis reverberatus obtunditur, ne pure ut est videatur, ita plane mens achademicorum, peripatheticorum, stoicorumque doctrinarum iugi meditatione infirmatur, si non aut utili comoediarum risu aut heroum delectabili historia refocilatur. Quod si priscorum ritus execrabilis paganorum, non solum inquam non proficuus verum auditu ipso non parum nocuus, tomis memorandus inscribitur, quid istorum imperatorum bella, Iullii, Pompeii, Hannibalis, fratrisque eius Asdrubalis, ac Scipionis Africani, insignum imperatorum, laudibus coequanda silebitur? cum praesertim in his sit domini nostri Iesu Christi, dum

sancte vixerint, bonitas recitanda, tum si quid deliquerint, salubris ab eodem correctio memoranda? Nec moveat quempiam, si enervorum facta regum principumve effeminatorum huic libellulo inseruero. Una est enim iusta Dei omnipotentis, Patris scilicet Filii et Spiritus sancti, virtus, quae hos iuste suis pro sceleribus comprimit, illos dignis pro meritis extollit. Haec inquam est vera domini nostri Iesu Christi sanctis promissio: *Observa et audi vocem meam, et inimicus ero inimicis tuis, et afligentes te afligam, et praecedet te angelus meus.* Per Salemonem quoque sapientia, quae Christus est, clamat: *Pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos.* Quod cottidie fieri, etiam qui stertit, animadvertit. Ut autem evidens ex innumeris subdatur exemplum, me tacente loquetur opidum vocabulo Fraxinetum[1], quod in Italicorum Provintialiumque confinio stare manifestum est.

2. Cuius ut cunctis liquido pateat situs, quemadmodum temet latere minime reor, immo melius scire, sicut ab ipsis qui vestri sunt tributarii regis, Abderahamem scilicet, potestis conicere, mari uno ex latere cingitur, caeteris densissima spinarum silva munitur. Quam si ingressus quispiam fuerit, ita sentium curvitate tenetur, acutissima rectitudine perforatur, ut neque progressionis neque reditus, nisi magno cum labore, habeat facultatem.

3. Sed oculto, et quoniam secus esse non potest 891
iusto Dei iuditio, 20 tantum Saraceni lintre par- c.
vula ex Hispania egressi, nolentes istuc vento delati sunt. Qui pirate noctu egressi, villamque clam ingressi, christicolas, pro dolor, iugulant, locumque sibi proprium vendicant, montemque Maurum villulae coherentem contra vicinas gentes refugium parant; spineam silvam hoc pacto maiorem et

1) Frainet, haud procul a Freius.

spissiorem sua pro tuitione fatientes, ut si quis ex ea vel ramum incideret, mucronis percussione hominem exiret: sicque factum est, ut omnis praeter unius angustissimae viae aditus demeretur. Loci igitur asperitate confisi, vicinas gentes clam circumquaque perlustrant. Accersitum quam plures in Hispaniam nuntios dirigunt, locum laudant, vicinasque gentes nichili se habere promittunt. Centum denique tantummodo secum mox Saracenos reducunt, qui veram rei huius caperent assertionem.

4. Interea Provincialium, quae illis gens erat vicinior, invidia coepit inter sese dissidere, alius alium iugulare, substantiam rapere, et quicquid mali excogitari poterat facere. Sed quia pars partem, ut invidia et dolor postularant, satis sibi facere non poterant, hos quos praediximus Saracenos, non minus callidos quam perfidos, in auxilium rogat; cumque his una proximum conterit. Nec iuvat solummodo proximum trucidare, verum terram fructiferam in solitudinem reddere. Sed videamus, quid iusta secundum quendam profuerit invidia, quam ita describens ait:

Iustius invidia nichil est, que protinus ipsum
Auctorem rodit excruciatque animum.

Quae dum decipere conatur, decipitur; dum extinguere molitur, extinguitur. Quid igitur? Saraceni cum suis hoc viribus minime possent, alteram alterius auxilio partis debellantes, suasque copias ex Hispania semper augentes, quos primo defendere videbantur modis omnibus insecuntur. Seviunt itaque, exterminant, nil reliqui faciunt. Trepidare iam vicinae caeterae gentes, quoniam secundum prophetam horum unus persequebatur mille, et duo fugarunt decem milia. Et quare? Quia Deus suus vendidit eos et Dominus conclusit illos.

5. Hac itaque tempestate Leo Porphyrogenitus, Basilii imperatoris filius, Constantini huius pater

qui nunc usque superest et feliciter regnat, Constantinopolitane civitatis regebat imperium. Simeon fortis bellator Bulgariis praeerat, christianus, sed vicinis Grecis valde inimicus. Ungariorum gens, cuius omnes poene nationes experte sunt sevitiam, quae miserante Deo sanctissimi atque invictissimi regis OTTONIS potentia, ut latius dicturi sumus, mutire non audet exterrita, nobis omnibus tunc temporis habebatur ignota. Quibusdam namque difficillimis separata a nobis erat interpositionibus, quas clusas nominat vulgus, ut neque ad meridianam neque ad occidentalem plagam exeundi habuerit facultatem. Per idem tempus Arnulfus rex potentissimus, defuncto Karolo praenomine Calvo[1], Bagoariis, Suevis, Francis Teutonicis, Lotharingis, audacibusque principabatur Saxonibus. Cui Centebaldus, Maravanorum dux, viriliter repugnabat. Berengarius et Wido imperatores ob regnum Italicum conflictabantur. Formosus Portuensis civitatis episcopus, Romane sedis summus et universalis papa habebatur. Sed nunc, quid sub unoquoque horum gestum sit, prout brevius possumus explicemus.

6. Leo igitur, Grecorum piissimus imperator, 886
cuius supra fecimus mentionem, Constantini scili- |
cet huius Porphyrogeniti pater, undique pace ha- 912
bita sancte et iuste Grecorum regebat imperium. Porphyrogenitum autem non in purpura, sed in domo que Porphyra dicitur, natum apello. Et quoniam res processit in medium, quid de huius Porphyrogeniti genesi audivimus, proferamus.

7. Constantinus imperator augustus, ex cuius nomine Constantinopolis est sortita vocabulum civitas, *τὸν* οἶκον τοῦτον*, ton icon touton, id est domum istam, edificare iussit, cui Porphyra nomen inposuit; voluitque successuram nobilitatis suae

1) Crasso. *) articulus.

subolem istic in lucem prodire, quatinus, qui suo ex stemate nascerentur, luculenta hac apellatione Porphyrogeniti dicerentur. Unde et hunc Constantinum, Leonis imperatoris filium, ex eius sanguine nonnulli dicunt originem ducere. Veritas autem rei huius ita se habet.

8. Basilius imperator augustus, avus huius, Macedonia humili fuerat prosapia oriundus, descenditque Constantinopolim τῆς πτοχειας, tis ptochias, quod est paupertatis, iugo, ut cuidam serviret igúmeno, id est abbati. Igitur imperator Michahel qui tunc temporis erat, cum orationis gratia ad monasterium istud, in quo hic ministrabat, descenderet, vidit hunc forma praeter ceteros egregia, accitumque τον ηγούμενον, ton igúmenon, id est abbatem, rogavit, ut se donaret hoc puero; quem susscipiens in palatio, cubicularii donavit officio. Tante denique post paululum potestatis est factus, ut alter ab omnibus imperator sit apellatus.

9. Verum quia omnipotens Deus servos suos iusta visitat vult quacumque censura, hunc imperatorem Michahelem sanae mentis ad tempus non esse permiserat, ut quo hunc gravius premeret in infimis, eo misericordius remuneraret in summis. Nam, ut fertur, huius tempore passionis familiares etiam capitis iusserat damnare sententia. Quos tamen ad sese rediens hoc pacto requirebat, ut nisi quos iugulare iusserat redderentur, pari ipsi qui hoc effecerant sententia damnarentur. Hoc igitur terrore quos damnare iusserat, servabantur. Sed cum hoc sepius et iterum Basilio faceret, huiusmodi a sibi obsequentibus, pro nefas, accepit consilium: *Ne forte insana regis iussio aliquando ex industria a te non diligentibus, immo odio habentibus, impleatur, eum tu potius occidito, atque imperialia sceptra suscipito.* Quod sine dilatione, cum terrore compulsus, tum et regnandi cupiditate

deceptus, complevit. Hoc itaque interfecto, factus est imperator Basilius.

10. Denique parvo transacto tempore, huic dominus noster Iesus Christus per visionem apparuit, domini huius imperatoris, cuius hic necis auctor extiterat, dexteram tenens, eumque ita conveniens: *ἵνα τί ἔσφαζες τὸν δεσπότην σου βασιλεα? inati esfases ton despotin su basilea,* quod est: *ut quid interfecisti dominum tuum imperatorem?* Expergefactus itaque, tanti se reum novit esse reatus; moxque ad sese rediens, quid super hoc faceret, cogitabat. Confortatus itaque hac Domini nostri per prophetam salubri et vere acceptabili promissione, quia *in quacumque die peccator ingemuerit, salvus erit,* cum lacrimis et gemitibus se peccatorem, se reum, se sanguinis innocentis effusorem esse confitebatur. Bono autem consilio accepto, amicos sibi de mamona iniquitatis effecerat, ut quos hic temporalibus subsidiis consolaretur, eorum precibus ab aeterno gehenne incendio liberaretur. Fabricavit autem praecioso et mirabili opere iusta palatium, orientem versus, aecclesiam quam Nean, hoc est nouam, vocant, in honore summi et celestis militie principis, archangeli Michahelis, qui Grece archistratigos apellatur.

11. Nunc autem non pigeat libellulo huic res duas, quas eiusdem Basilii filius, memoratus Leo imperator augustus, memoria risuque dignas egit, inserere. Constantinopolitana urbs, quae prius Bizantium, nova nunc dicitur Roma, inter ferocissimas gentes est constituta. Habet quippe ab aquilone Hungarios, Pizenacos, Chazaros, Rusios quos alio nos nomine Nordmannos apellamus, atque Bulgarios nimium sibi vicinos; ab oriente Bagdas; inter orientem et meridiem Egipti Babiloniaeque incolas; a meridie vero Africam habet et nominatam illam nimium vicinam sibique contrariam

insulam Crete. Caetere vero quae sunt sub eodem climate nationes, Armeni scilicet, Perses, Chaldei, Avasgi, huic deserviunt. Incolae denique civitatis huius, sicut memoratas gentes divitiis, ita etiam sapientia superexellunt. Moris quippe eorum est, ne a vicinis gentibus obprimantur, singulis quibusque noctibus per totius civitatis bivium, trivium, quadruviumque armatos milites causa custodiendae civitatis, qui eam invigilent, ponere. Fitque, ut si post crepusculum quemquam deambulantem aliquô custodes offenderint, captus protinus verberibusque cesus, custodia pervigili, compedibus in carcere strictus, usque in crastinum ad publicum producendus servetur. Hoc denique pacto non solum ab hostibus, verum etiam a latronibus inlesa civitas custoditur. Leo itaque imperator augustus vigilum fidem constantiamque probare volens, solus post crepusculum e palatio descendens, ad primam pervenit custodiam. Quem ut vigiles fugientem et quasi metu se declinantem viderunt, comprehensum, quis esset quove pergeret, interrogarunt. Qui, e multis unum se esse et lupanar petere, dixit. Cui mox: *Cesum te acriter*, inquiunt, *compedibusque strictum usque in crastinum reservabimus.* Quibus respondit: μη ἀδελφοῖ μη, *mi adelfi mi*, quod interpretatur: *nequaquam, fratres, nequaquam; accipite quod porto, permittite ire quo volo.* Qui duodecim acceptis aureis, eum protinus dimiserunt. Inde vero transiens, ad secundam venit custodiam. Quo quemadmodum et in prima captus, datisque 20 aureis est dimissus. Ad tertiam deinde dum venisset, est captus: verum non ut primo ac secundo datis aureis est dimissus; sed ablatis omnibus, compedibusque graviter strictus, pugnis flagrisque diu verberatus, custodia usque in crastinum producendus servatur His itaque discedentibus, custodem imperator ad

sese carceris vocans: φιλε μου, *file mu*, quod est *amice mi*, inquit, *Leonem imperatorem nostin'? Qui*, infit, *nosscere possim, quem vidisse me non meminerim? Ad publicum sane, raro quamquam, dum procedit, a longe, quia propter nequeo, cum intueor, mirabile quiddam et non hominem videre videor. Dare autem te operam, quo hinc inlesus exeas, quam id percontari, tibi commodius est. Non aeque vos*, σε εις την φιλακην και αυτον εις τὸ χρυσοτρίκλινον, *se is tin filakìn kè autòn is tò chrisotriclinon, te in carcere, et illum in aureum triclinium, fortuna fovet. Parva sunt haec, graviora addantur vincula, ne sit spatium de imperatore meditandi.* Cui: *Desine*, inquit, *desine; ipse enim sum Leo imperator augustus, qui de palatii dignitate non bono omine prodii.* Carceris autem custos, sperans, non vera esse quae dixerat: *Egon'*, inquit, *hominem inpurum, bona sua cum meretricibus abligurrientem, imperatorem credam? Quoniam temet tu neglexisti, pro te ego dispitiam mathesin. Mars trigonus, Saturnus Venerem respicit, Iuppiter quadratus, Mercurius tibi iratus, Sol rotundus, Luna in saltu est, mala Fortuna te premit.* Imperator vero: *Ut*, inquit, *vera probes esse quae dico, dum matutinale dederint signum, ante enim non ausi sumus, mecum ad palatium potiori quam ego descenderim omine venito. Si me ut imperatorem non istic recipi videris, occidito. Non minoris quippe criminis erit, me imperatorem dixisse si non sum, quam aliquem occidisse. Si vero te ob id mali quicquam pati formidas, haec fatiat mihi Deus et haec addat, si non potius praemium quam pro hac re sumes supplitium.* Igitur credulus carceris custos effectus, dato, ut imperator dixerat, matutinali signo, eum ad palatium usque comitatur. Cumque eodem venisset, mirabiliter sicut a se

noscentibus susceptus, comitem suum exanimatum admiratione nimia reddidit. Sane dum dignitates omnes huic occurrere, laudes reddere, adorare, soccos detrahere, alia atque alia pro se quemquam facere contemplaretur, emori ei tunc atque vivere satius esset. Cui imperator: *Contemplare*, inquit, *nunc mathesin, et si vere quo huc adveneris omine dixeris, veram te augurandi scientiam habere probabis. Prius tamen quaeso, quid morbi sit, proferas, quod te tam pallidum reddidit.* Cui: *Parcarum*, infit, *obtima Cloto iam nere desinit; Lachesis vero in torquendo laborare amplius non cupit, sevissima autem harum Atropos articulos*[1] *iam in condilum solam imperii tui sententiam expectat, ut fila contrahens rumpat. Palliditatis autem vultus mei causa est, animam a capite descendisse, secumque in inferiorem corporis partem sanguinem perduxisse.* Subridens igitur imperator: *Recipe*, inquit, *animam, recipe, et cum hac bisbinas aureorum libras adsume; nulli vero de me, nisi aufugisse, respondeas.* His ita gestis, imperator vigiles, qui se captum dimiserant, quique caesum custodiae manciparant, venire praecepit. Quibus et ait: *Vigilantibus vobis custodiamque civitati praebentibus, numquid fures aliquando adulterosque offenditis?* Qui eum praetio accepto dimiserant, nil se vidisse responderant; qui vero caesum illum custodiae manciparant, ita responderant: *Praecepit δεσπότία σȣ̃ η αγια, despotia su i agia*, id est *dominatio tua sancta, ut si vigiles post crepusculum quemquam aliquó deambulantem offenderent, captum protinus verberibusque caesum custodiae traderent. Tuis itaque, dominator sanctissime, iussionibus nos parentes, hac, quae praesentem praecessit diem, nocte quendam lupanaria percurrentem cepimus, flagellavimus, carcerique impositum imperio tuo sancto*

1) i. e. articulos forficis iam in manu curvata (κόνδυλος) tenens.

producendum servavimus. Quibus imperator: *Cito,* inquit, *ut in medium producatur, potestas imperii mei etiam atque etiam imperat.* Nec mora, vinctus ut ducatur, percurrunt. Quem dum aufugisse audirent, semivivi ad palatium sunt reversi. Quod cum nuntiassent imperatori, mox imperator se exutum nimisque iis cesum ostendens: *δέυτε, deute*, id est *venite*, inquit, *μη διλησσεται, mi diliasete, nolite formidare; ipse ego sum quem flagellastis, quemque e carcere nunc aufugisse confiditis. Scio enim et vere credo, quod non imperatorem sed imperatoris inimicum tundere cogitastis. Hos qui me non ut imperatorem, sed ut latronem viteque meae insidiatorem dimisêre, mortetenus verberatos urbe expelli, bonisque omnibus privari, mea non solum cupit verum etiam iubet auctoritas. Vos autem meis non solum sed horum etiam perversorum divitiis dono.* Quod quam prudenter egerit, paternitas tua in hoc animadvertere poterit, quoniam caeteri extunc civitatem diligentissime custodire, hunc etiam absentem quasi praesentem sperare. Sicque factum est, ut et imperator amplius de palatio noctu non descenderet, et sui omnia fideliter custodirent.

12. Alium quem ipse egit ludum, silentio tegi absurdum esse diiudico. Constantinopolitanum palatium ob imperatoris salutem multorum praesidiis militum custoditur. Custodientibus vero victus censusque cottidianus non parvus inpenditur. Contigit itaque, 12 post corporis refectionem in ipso diei fervore una in domo quiescere. Mos denique imperatoris erat, cunctis quiescentibus totum perreptare palatium. Qui cum eodem, die quadam quo 12 memorati loethoeo sese dederant, pervenisset, ligno modico, ut non incallidus, ostii pessulo proiecto ingrediendi sibi aditum praebuit. Undecim vero dormientibus, ut ars artem falleret duodeci-

mus pervigil stertere ceu dormiens ceperat, contractisque in faciem brachiis, totum quod imperator faceret diligentissime considerabat. Ingressus igitur imperator, dum obdormire cunctos perspiceret, aureorum numismatorum libram pectori uniuscuiusque apposuit; moxque clam regressus, ostium, ut prius fuerat, clausit. Eo autem hoc egit, quatinus exitati et de lucro gratularentur, ac qualiter hoc accideret non mediocriter mirarentur. Denique discedente imperatore, qui vigil solus extiterat surrexit, dormientiumque nummos aureos sibi adsumpsit atque reposuit; postea vero quieti sese dedit. Imperator igitur pro hoc ludo sollicitus, post nonam horam 12 hos quos nominavimus ad se venire praecepit, eosque ita convenit: *Si forte vestrum quempiam somnii visio deterruit aut hilarem reddidit, ut in medium proferat, mea iubet auctoritas; nec minus etiam si quid novitatis expergefactus quisquam vidit, ut detegat, imperat.* Hi itaque, quemadmodum nihil viderant, nil se vidisse responderant. Magis autem super hoc admirati, *conticuere intentique ora tenebant.* Sperans igitur imperator, hos non rei inscitia sed calliditate aliqua reticere, suscensus est ut qui magis, cepitque nonnulla terribilia reticentibus comminari. Quod qui omnium conscius erat ut audivit, huiusmodi humillima et supplici voce imperatorem convenit: φιλανθρωπε βασιλευ, *filanthrope vasileu,* id est *humanissime imperator, hi quid viderint, nescio; ego tamen delectabile, atque utinam quod persaepe mihi contingeret, somnium vidi. Undecim his conservis meis hodie vere sed non oportune dormientibus, visus sum, quasi non dormiens, vigilare. Ecce autem magnitudo imperii tui quasi occulte ostium reserans, clanculumque ingressa, libram auri adposuit supra pectus omnium nostrum. Cumque imperium tuum quasi*

repedare, sotiosque hac in visione cernerem dormitare, continuo ceu letus exurgens, undecim dormientium aureorum numismatorum libras tuli, meoque in marsupio, in quo una erat, apposui, quatinus ob transgressionem decalogi, ne solum essent **11**, *verum ad memoriam apostolorum mea una adhibita essent et ipse* **12**. *Visio haec, imperator auguste, bonum sit, usque modo me non deterruit, sed hilarem reddidit. O utinam interpretatio alia imperio tuo non placeat. Nam et me* μαντην και ονιροπολον, *mantin ke oniropolon,* id est *divinum et somnii venditorem, esse liquido patet.* His auditis, magno est imperator cachinno inflatus; verum prudentiam huius atque sollicitudinem plus admiratus, protinus infit: *Antehac* σε ουτε μαντην ουτε ονιροπολον, *se ute mantin ute oniropolon,* id est *te neque divinum neque somnii venditorem esse, audivi. Hanc vero rem nunc ita aperte dixti, ut nihil circuitionis usus esses. Sed quia vigilandi facultatem sive auspicandi scientiam habere non posses, nisi divino tibi esset munere datum, seu verum sit, ut speramus, immo credimus, seu falsum,* καθως ο Λουκιανος, *cathos o lukianos,* id est *sicut Lucianus de quodam dicit, quod dormiens multa reppererit, atque a gallo exitatus nihil invenerit, tu tamen quicquid videris, quicquid senseris, quicquid etiam inveneris, tuum sit.* His auditis, quanta caeteri sint confusione repleti, quantoque hic sit gaudio plenus, eorum quisque in se personas suscipiens, animadvertere poterit.

13. Arnulfus interea, earum quae sub arcturo 892.
sunt gentium rex fortissimus, cum Centebaldum Maravanorum ducem, quem supra memoravimus, sibi viriliter repugnantem debellare nequiret, depulsis his, pro dolor, munitissimis interpositionibus, quas vulgo clusas nominari praediximus, Hunga-

riorum gentem, cupidam, audacem, omnipotentis Dei ignaram, scelerum omnium non insciam, caedis et rapinarum solummodo avidam, in auxilium convocat; si tamen auxilium dici potest, quod paulo post, eo moriente, cum genti suae, tum caeteris in meridie occasuque degentibus nationibus, grave periculum, immo exitium fuit. Quid igitur? Centebaldus vincitur, subiugatur, fit tributarius; sed non solus. O cecam regnandi Arnulfi regis cupiditatem! o infelicem amarumque diem! Unius homuntii deiectio fit totius Europae contricio. Quot mulieribus viduitatem, patribus orbitatem, virginibus corruptionem, sacerdotibus populisque Dei captivitatem, eclesiis desolationem, terris inhabitantibus solitudinem, ceca ambitio paras! Legistin', obsecro, ipsius Veritatis verba dicentis: *Quid prodest homini, si totum mundum lucretur, anime vero suae detrimentum patiatur; aut quam dabit homo cummutationem pro anima sua?* Quod si te veri iudicis non terruit severitas, ipsa saltem furorem tuum humanitatis temperaret communitas. Eras enim inter homines homo, si dignitate sublimis, non tamen natura dissimilis. Flebilis hec miserabilisque conditio, cum illa bestiarum serpentium seu alitum genera quae intollerabilis feritas ac loetale virus ab hominibus separata esse facit, ut sunt basilisci, reguli, vel rinocerotes, seu gripes, quae etiam aspectu ipso cunctis pernitiosa esse videntur, inter sese tamen pro origine ipsius affectionisque consortio pacata et innoxia perseverant; homo autem, ad imaginem similitudinemque Dei formatus, legis Dei conscius, rationis capax, non solum proximum non amare iuvat, sed et odisse plurimum valeat. Videamus igitur, quid Iohannes, non quilibet, sed virgo ille egregius, secreti celestis conscius, cui Christus in cruce matrem Virginem virgini commendavit, super talibus dixerat: *Qui*

odit fratrem suum, homicida est; et scitis, quia omnis homicida non habet vitam aeternam in se manentem. Sed redeamus ad rem. Devicto namque Centebaldo Maravanorum duce, Arnulfus pace habita regno potitur. Hungarii interim observato 893.
exitu, contemplatique regionem, cordibus malum, quod post in propatulo aparuit, machinabantur.

14. Dum haec aguntur, rex Gallie Karolus, qui 888.
cognominatus est Calvus[1], praesentem moriendo mu- Ian. 13.
tavit vitam. Cui dum viveret, nobiles duo ex Italia praepotentes principes serviebant, quorum Wido alter, alter dictus est Berengarius. Hi sane tanto sunt amicitiarum foedere glutinati, ut hoc sibi iureiurando promitterent, quod si regi Karolo superstites forent, alterius alter ordinationi coniveret, scilicet ut Wido quam Romanam dicunt Franciam, Berengarius optineret Italiam. Sed cum nonnulla sint incerta et instabilia amicitiarum genera, quae diversis modis humanum genus dilectionis societate conectunt, ut quosdam praecedens commendatio postmodum amicitiae facit inire commertia, alios negociationis seu militiae vel artis ac studii similitudo, quae etiam, sicut ex diversis, vel lucri, vel libidinis, vel necessitudinum variarum sotietatibus adquiruntur, ita intercedente qualibet divortii occasione solvuntur: hoc tamen est, hoc inquam amicitiae genus, quod multis experimentis est saepissime comprobatum, nullo modo eos qui amicitiarum foedus coniurationis iniere principio, indiruptam quivisse servare concordiam. Sane quidem callidissimus ille humano generi inimicus, ut homines praevaricatores sui faciat sacramenti, celerius sagatiusque ad inrumpendam amicitiam laborat. Quod si a minus recte sapientibus de vero amicitiarum genere percontamur, respondebimus, concordiam veramque ami-

1) Crassus.

2*

citiam nisi inter emendatos mores eiusdemque virtutis et propositi viros stare non posse.

15. Contigit itaque, utrumque, Widonem scilicet atque Berengarium, Karoli regis funeri deesse. Cuius tamen interitum Wido ut audivit, Romam profectus, absque Francorum consilio totius Fran-
887 ciae unctionem suscepit imperii. Franci itaque
ex. 888 Oddonem, quoniam Wido aberat, regem consti-
in. tuunt. Berengarius vero Widonis consilio, quem-
888. admodum ei iureiurando promiserat, Italici regni
Ian. suscepit imperium. Wido autem Franciam petit.
13.
16. Cumque Burgundionum regna transiens, Franciam quam Romanam dicunt ingredi vellet, Francorum nuntii ei occurrunt, se redire nuntiantes, eo quod longa expectatione fatigati, dum sine rege diu esse non possent, Oddonem cunctis petentibus elegerunt. Fertur autem hac occasione Francos Widonem regem sibi non adsumpsisse. Nam dum ad Metensem venturus esset urbem, quae potentissima in regno Lotharii claret, praemisit dapiferum suum, qui alimenta illi more regio praepararet. Metensis vero episcopus dum cibaria ei multa secundum Francorum consuetudinem ministraret, huiusmodi a dapifero responsa suscepit: *Si equum saltem mihi dederis, faciam ut tercia obsonii huius parte sit rex Wido contentus.* Quod episcopus audiens: *Non decet,* inquit, *talem super nos regnare regem, qui decem dragmis vile sibi obsonium praeparat.* Sicque factum est, ut Widonem desererent, Oddonem autem eligerent.

17. Francorum igitur non parum Wido perturbatus legationibus, nonnullis coepit cogitationibus aestuari, tam ex Italico regno Berengario iureiurando promisso, quam ex Francorum praesertim, quod poenitus se non posse sciverat adipisci. Inter utramque autem hanc aestuationem, quoniam Francorum rex esse nequibat, frangere quod Berenga-

rio fecerat iusiurandum deliberat; collectoque prout potuit exercitu — traxerat sane et a Francis quandam affinitatis lineam —, Italiamque concite ingressus, Cammerinos atque Spoletinos fiducialiter ut propinquos adit, Berengarii etiam partibus faventes, ut infidos pecuniarum gratia adquirit; itáque Berengario bellum parat.

18. Copiis denique utraque ex parte collectis, iuxta fluvium Triviam, qui quinque Placentia miliariis extat, civile praeparant bellum. In quo cum partibus ex utrisque caderent multi, Berengarius fugam petiit, triumphum Wido obtinuit.

19. Nec mora, diebus interpositis paucis, multitudine Berengarius collecta, in Brixiae latissimos campos Widoni bellum preparat. Ubi cum maxima strages fieret, fuga sese Berengarius liberavit.

20. Iam vero Berengarius, cum Widoni resistere copiarum paucitate nequiret, potentissimum, quem praediximus, Arnulfum regem in auxilium rogat, promittens, se suosque eius potentiae servituros, si virtutis suae amminiculo Widonem superaret regnumque sibi Italicum vendicaret. Huius plane 889?
tantae promissionis gratia accitus rex Arnulfus, filium suum Centebaldum, quem ex concubina genuerat, valido cum exercitu huius in auxilium dirigit, veneruntque pariter omni sub celeritate Papiam. Wido vero ita fluviolum qui Papiam uno ex latere alluit, Vernávola nomine, tam sudibus quam exercitu munierat, quatinus altera alteram, ipso medio discurrente, pars partem' oppugnare nequiret.

21. Unus et vigesimus dies iam transierat, cum sicut diximus altera pars alteram nocere non posset; et Bagoariorum unus cottidie agminibus exprobrans Italorum, inbelles eos atque equitandi inscios clamitabat. Ad augmentum etiam dedecoris eos inter prosiliit, hastamque uni de manu

excussit, sicque letus in suorum castra repedavit. Hubaldus igitur Bonefatii pater, qui post tempore nostro Camerinorum et Spoletinorum extitit marchio, tantum gentis suae cupiens dedecus vindicare, clipeo accepto, praedicto mox obviam Bagoario tendit. Is autem triumphi praeteriti non solum non immemor, sed eo factus audatior ceu e victoria iam securus, hunc contra properat laetus. Cepitque vertibilem equum modo impetu vehementi dimittere, strictis modo habenis retrahere. Memoratus vero Hubaldus recta se cepit adire. Cumque in eo esset, ut mutuis sese vulneribus figerent, more solito Bagoarius equo versili varios perplexosque per amfractus cepit discurrere, quatinus iis argumentis Hubaldum posset decipere. Verum cum hac arte terga verteret, ut mox rediens Hubaldum ex adverso percuteret, equus cui Hubaldus insederat vehementer calcaribus tunditur, et per scapulas, antequam reverti Bagoarius posset, lancea ad cor usque perforatur. Hubaldus igitur freno Bagoaricum percipiens equum, ipsum in medio fluvioli alveo exutum hominem dereliquit; sicque suorum iniuriae ultor, de triumpho ad suos redit hilarior. Hoc sane factum non mediocrem Bagoariis terrorem, Italicis audatiam contulit. Inito quippe Bagoarii consilio, nonnullisque Centebaldus a Widone argenti acceptis ponderibus, in propria remeavit.

22. Igitur Berengarius dum ubi prospera sibi adversari prospiceret, cum Centebaldo pariter Arnulfi regis adit potentiam, orans ac pollicens, ut si ipsum adiuvaret, se totamque Italiam, ut ante promiserat, dicioni suae supponeret. Tantae siquidem ut praediximus promissionis gratia excitus,
891. copiis collectis non minimis, Italiam adit. Cui Berengarius, ut promissionis suae fidem daret, credulitatis arrabone clipeum portat.

23. Susceptus itaque a Veronensibus, ad urbem proficiscitur Pergamum. Ubi dum firmissima loci munitione confisi, immo decepti, homines ei occurrere nollent, castrametatus eodem, belli fortitudine urbem cepit, iugulat, trucidat. Civitatis etiam comitem, Ambrosius nomine, cum ense, balteo, armillis, ceterisque pretiosissimis indumentis, suspendi ante porte ianuam fecit. Quod factum caeteris omnibus urbibus cunctisque principibus terrorem parvum non attulit; quicumque hoc audierat, utraque auris eius tinniebat.

24. Mediolanenses igitur atque Ticinenses hac fama perterriti, eius non passi sunt praestolari adventum, verum praemissa legatione, iussioni suae se obtemperaturos promittunt. Ottonem itaque, Saxonum potentissimum ducem, — huius gloriosissimi atque invictissimi regis Ottonis, qui nunc superest et feliciter regnat, avus — Mediolanium defensionis gratia dirigit; recta ipse Ticinum tendit.

25. Wido denique huius impetum ferre non valens, Camerinum Spoletumque versus fugere cepit. Quem sine dilatione acriter rex insequitur, urbes et castella omnia sibi resistentia vi debellans. Nullum siquidem fuerat castrum natura etiam ipsa munitum, quod virtuti huius saltem resistere moliretur. Quid autem mirum, cum ipsa civitatum omnium regina, magna scilicet Roma, huius impetum ferre nequiverit? Enim vero dum a Roma- 896.
nis ingrediendi urbem huic fidutia negaretur, convocatos ad sese milites ita convenit:

Versus

26. *Magnanimi proceres et clari Marte secundo,*
Arma quibus studium fulvo radiare metallo,
Romulidae sueti vacuis quod condere scriptis;
Sumite nunc animos, vobis furor arma ministret!
Non Pompeius adest, non Iulius ille beatus,
Qui nostros domuit proavos mucrone feroces;

Indolis huius enim summos deduxit ad Argos[1],
Protulit in lucem quem[2] *sancta Britanica mater.*
His tortâ studium pingues captare siluros
Cannabe, non clipeos manibus gestare micantes!

27. His eroes dictis animos accensi, vitam laudis aviditate contempnunt. Clipeis denique cratibusque catervatim operti, muros adire contendunt; plurima etiam bellorum paraverant instrumenta, cum inter agendum, populo considerante, contingit lepusculum clamore eius exterritum urbem versus fugere. Quem dum exercitus, ut adsolet, vehementi impetu sequeretur, Romani putantes se inpugnari, de muro sese proiciunt. Quod populus cernens, sagmatibus sellisque quibus equis insederant iuxta murum proiectis, per eorum acervum murum ascendunt. Pars vero populi quedam, accepta mox trabe quinquaginta pedum procera longitudine, portam quatiunt, et Romam quam Leonianam dicunt, in qua beati Petri apostolorum principis praetiosum corpus quiescit, vi capiunt. Ceteri vero qui trans Tiberim erant, hoc timore conpulsi, huius dominatui colla submittunt.

28. Hoc in tempore Formosus papa religiosissimus a Romanis vehementer aflictabatur, cuius et hortatu Romam rex Arnulfus advenerat. In cuius ingressu, ulciscendo papae iniuriam, multos Romanorum principes obviam sibi properantes decollare praecepit. 29. Causa autem simultatis inter Formosum papam et Romanos haec fuit. Formosi decessore defuncto, Sergius quidam Romanae ecclesiae diaconus erat, quem Romanorum pars quaedam papam sibi elegerat. Quaedam vero pars non infima nominatum Formosum, Portuensis civitatis episcopum, pro vera religione divinarumque doctrinarum scientia papam sibi fieri anhelabat. Nam

1) in Graeciam, Constantinopolim. 2) Constantinus M. imperator, sanctae Helenae Brittannicae filius.

dum in eo esset, ut Sergius apostolorum vicarius ordinari debuisset, ea, quae Formosi favebat partibus, pars Sergium non mediocri cum tumultu et iniuria ab altari expulit, et Formosum papam constituit.

30. Descenditque Sergius in Tusciam, quatinus Adelberti, potentissimi marchionis, auxilio iuvaretur; quod et factum est. Nam Formoso defuncto atque Arnulfo in propria extincto, is qui post Formosi necem constitutus est expellitur, Sergiusque papa per Adelbertum constituitur. Quo constituto, ut inpius doctrinarumque sanctarum ignarus, Formosum e sepulcro extrahere atque in sedem Romani pontificatus sacerdotalibus vestimentis indutum collocare praecepit. Cui et ait: *Cum Portuensis esses episcopus, cur ambitionis spiritu Romanam universalem usurpasti sedem?* His expletis, sacratis mox exutum vestimentis digitisque tribus abscisis, in Tiberim iactare praecepit, cunctosque quos ipse ordinaverat, gradu proprio depositos, iterum ordinavit. Quod quam egerit, pater sanctissime, in hoc animadvertere poteris, quoniam et hi, qui a Iuda, domini nostri Iesu Christi proditore, ante proditionem salutem seu benedictionem apostolicam perceperunt, ea post proditionem propriique corporis suspensionem minime sunt privati, nisi quos improba forte defaedarunt flagitia. Benedictio siquidem quae ministris Christi impenditur, non per eum qui videtur, sed qui non videtur, sacerdotem infunditur. Neque enim qui rigat est aliquid, neque qui plantat, sed qui incrementum dat, Deus.

31. Quantae autem esset auctoritatis, quantaeque religionis papa Formosus fuerit, hinc colligere possumus, quoniam dum a piscatoribus postmodum esset inventus atque ad beati Petri apostolorum principis ecclesiam deportatus, sanctorum quedam

imagines hunc in loculo positum venerabiliter salutarunt. Hoc namque a religiosissimis Romanae urbis viris persepe audivi. Sed his ommissis ad narrandi ordinem redeamus.

32. Rex Arnulfus desiderii sui compos effectus, persequi Widonem[1] non desiit, profectusque Camerinum, castrum vocabulo et natura Firmum[2], in quo Widonis uxor erat, obsedit. Wido autem in incertis latuit locis. Igitur praefatum castrum, nomine et natura Firmum, vallo circumdatur, omnia bellorum instrumenta, quibus capi possit, parantur. Cumque Widonis uxor magnis undique angustiis premeretur, et evadendi spes illi omnimodis negaretur, causas mortis regiae vipperina cepit calliditate exquirere. Accitum namque ad se quendam Arnulfi regis familiarissimum, magnis eum muneribus rogat, ut se adiuvet. Qui cum se non aliter posse testaretur, nisi civitatem domini sui traderet dicioni, illa etiam atque etiam auri pondera non solum pollicens, verum etiam in praesentiarum tribuens, orat, ut poculo quodam ab ea sibi collato dominum suum regem potaret; quod non mortis periculum daret, sed mentis feritatem mulceret. Quae etiam, suis ut fidem dictis praeberet, ante sui ipsius praesentiam hoc unum suorum potat servorum; qui unius horae spatio conspectui huius adstans, sanus abscessit. Verum veridicam Maronis, inquam, illius sententiam in medium proferamus:

Auri sacra fames quid non mortalia pectora cogis?

Sumptum namque loetale poculum festinus regi propinat. Quo accepto, tanta hunc confestim somni virtus invasit, quatinus tocius exercitus strepitus eum triduo evigilare nequiret. Fertur autem, quoniam dum familiares hunc modo strepitu, modo tactu inquietarent, apertis oculis nil sentire,

1) Wido ante Romam captam defunctus erat. 2) hodie Fermo.

nil loqui posse perfecte. Positus tamen in mentis exessu, mugitum reddere, non verba edere, videbatur. Huius quippe rei accio repedare omnes compulit, non pugnare.

33. Credo autem, Arnulfum regem iusta severi iudicis huiusmodi pestem incurrisse censura. Secundae enim res dum imperium huius ubiubi magni facerent, virtuti suae cuncta tribuit, non debitum omnipotenti Deo honorem reddidit. Sacerdotes Dei vincti trahebantur, sacrae virgines vi obprimebantur, coniugatae violabantur. Neque enim ecclesiae confugientibus poterant esse asylum. In his namque simbolam faciebant, gestus turpis, cantus ludicres, dibachationes. Sed et mulieres eodem publice, pro nefas, prostituebantur.

34. Denique redeuntem regem magna cum valetudine Arnulfum palatim rex Wido persequitur. Cumque Arnulfus Bardonis montem conscenderet, hoc suorum consilio definivit, quatinus Berengarium lumine privaret, sicque securus Italiam obtineret. Cognatorum vero Berengarii unus, qui non parva Arnulfo regi familiaritatis gratia inherebat, huiusmodi consilium ut agnovit, absque mora Berengario patefecit. Qui mox ut sensit, lucerna quam ante Arnulfi regis praesentiam tenuerat alii tradita, fugiit, atque Veronam percitus venit.

35. Omnes extunc Italienses Arnulfum floccipendere, nichili habere. Unde cum Ticinum veniret, non modica horta est in civitate sedicio; tantaque istic exercitus strages facta est, ut cripte civitatis, quas alio nomine cloacas dicunt, horum cadaveribus replerentur. Quod Arnulfus cernens, quoniam per Veronam non potuit, per Hannibalis viam, quam Bardum[1] dicunt, et montem Iovis

1) ubi hodie castellum Bard viae imminere, Eporegia Augustam tendens aspicis. Sed Liudprandum ea quae annales Fuldenses de primo Arnulfi reditu ex Italia narrant, alteri perperam tribuere, patet.

repedare disponit. Cumque Eporegiam pervenisset, Anscarius marchio istic aderat, cuius et hortatu civitas rebellabat. Verum hoc Arnulfus iureiurando promiserat, numquam se a loco eodem discessurum, quoad praesentiae suae praesentarent Anscarium. Is autem, ut erat homo valde formidolosus, ei omnino similis quo de Maro ait:

Largus opum, lingua melior, sed frigida bello
Dextera,

de castello exiit, et iuxta murum civitatis in cavernis petrarum latuit. Hoc autem eo fecit, quatinus licite possent regi Arnulfo satisfacere, Anscarium in urbe non esse. Itaque iusiurandum rex istud accepit, atque iter quod ceperat abiit.

899. Dec. 8. 36. Profectusque in propria, turpissima valetudine expiravit. Minutis quippe vermibus quos pedunculos aiunt vehementer aflictus, spiritum reddidit. Fertur autem, quod praefati vermes adeo scaturrirent, ut nullis medicorum curis minui possent. Utrum vero pro tam inmenso scelere, Hungariorum scilicet emissione, secundum prophetam duplici sit contricione attritus, an ex presenti supplicio consequeretur veniam in futuro, soli illius scientiae dimittamus, quo de apostolus dicit: *Nolite ante tempus iudicare, donec veniat Dominus, qui et inluminabit abscondita tenebrarum et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique a Deo.*

896. 37. Iustus igitur Deus uxori Widonis, quae huic paraverat mortem, parat viduitatis dolorem. Sicut enim praefati sumus, dum redeuntem Arnulfum Wido rex e vestigio sequeretur, iusta fluvium defunctus est Tarum. Cuius obitum Berengarius ut audivit, festinus Papiam venit, regnumque potenter accepit. Fideles vero fautoresque Widonis, veriti ne ab eis inlatam Berengarius ulcisceretur iniuriam, et quia semper Italienses

geminis uti dominis volunt, quatinus alterum alterius terrore coherceant, Widonis regis defuncti filium, nomine Lambertum, elegantem iuvenem, adhuc ephoebum nimisque bellicosum, regem constituunt. Cepit denique hunc adire populus, Berengarium deserere. Cumque Berengarius Lamberto, magno cum exercitu Papiam tendenti, copiarum paucitate obviare nequiret, Veronam petiit, isticque securus deguit. Non post multum vero temporis Lambertus rex cum esset vir severus, principibus gravis est visus. Unde et legatos Veronam dirigunt, regem Berengarium ad se venire, Lambertum vero expellere petunt.

38. Magimfredus praeterea, praedives Mediolanensis urbis comes, quinquennio huic rebellis extiterat; qui non solum urbem in qua rebellis erat, Mediolanium scilicet, defenderat, verum etiam vicina circumquaque loca Lamberto servientia nimis depopulabat. Quod factum rex non passus est abire inultum, psalmographum illud persepe ruminans: *Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo.* Nam post paululum capitis hunc iusserat damnare sententia. Quae res terrorem cunctis Italiensibus non minimum adtulit.

39. Denique hoc eodem tempore Adelbertus, 898.
illustris Tuscorum marchio, atque Ildeprandus, praepotens comes, huic nisi sunt rebellare. Tantae quippe Adelbertus erat potentiae, ut inter omnes Italiae principes solus ipse cognomento diceretur Dives. Huic erat uxor nomine Berta, Hugonis, nostro post tempore regis, mater; cuius instinctu tam nefaria cepit ipse facinora. Nam collecto exercitu, cum Ildeprando comite constanter Papiam tendere festinat.

40. Lambertus interea rex harum rerum inscius, in Marinco, 40 ferme milibus Papia distans,

venationibus occupatur. Cumque praefati marchio et comes cum inmenso sed invalido Tuscorum exercitu Bardonis montem transirent, Lamberto regi medio in nemore venanti, ut sese res habuerat, nuntiatur. Is vero, sicut erat animi constans viribusque potens, suos non passus est milites prestolari; sed collectis quos secum habuerat, centum ferme militibus, cursu prepeti eis obviare festinat.

41. Iamiam Placentiam venerat, cum hi iusta fluvium Sesterionem ad burgum [1], in quo sanctissimi et praetiosi martyris Domnini corpus positum veneratur, castra metasse nuntiantur. Ignorantes itaque, quid superventura nox pareret, temetolenti post nonnulla inutilia tragodimata, id est cantiones, somno sese dedere, stertere; nauseam alii sumptus intemperantia facere. Rex igitur, cum animi ferox tum ingenio callens, in ipso eos noctis conticinio opprimit, dormientes ferit, oscitantes iugulat. Ventum denique ad ipsos est, qui huius ductores exercitus erant. Cumque iis non ex multitudine alius, sed rex ipse praeclari huius facinoris nuntius esset, non dico pugnandi, verum fugiendi terror ipse abstulit facultatem. Verum Ildeprandus fuga lapsus, Adelbertum intra animalium praesepe latitantem dereliquit. Qui dum repertus esset atque ante regis praesentiam ductus, eum ilico ita convenit: *Sibillino spiritu uxorem tuam Bertam prophetasse credimus, quae te scientia sua regem aut asinum facturam promisit. Verum quia regem noluit, aut, ut magis credendum est, non potuit, asinum, ne mentiretur, effecit, dum te cum Arcadiae pecuaribus ad praesepe declinare coegit!* Preterea hoc cum isto nonnulli capiuntur, vinciuntur, Papiam ducuntur, custodie mancipantur.

42. His ita gestis, rex iterum Lambertus

1) Borgo San Donnino; fluvius hodie Stirone.

praefato in loco Marinco venationibus occupatur, quoad omnium principum decreto, quid super captis agendum esset, deliberaretur. Sed o utinam venatio haec feras, non caperet reges! Aiunt sane, hunc, dum, sicut moris est, apros efreni sectaretur equo, cecidisse collumque fregisse. Verum[1] assertioni huic fidem prebere, non absurdum esse non dico. Est enim alia mortis huius, quae mihi verisimilior videtur, atque omnibus a populis narratur, assertio. Magimfredus Mediolanensis urbis comes, cuius paulo superius fecimus mentionem, dum pro scelere in rem publicam atque in regem commisso capitis iuditio damnaretur, unicum possessionis suae vicarium, Hugonem filium, dereliquit. Quem dum Lambertus rex cum forma egregia tum nonnullos superare videret audatia, animi sui non parvum pro patris morte dolorem collatis nisus est beneficiis mulcere quamplurimis. Unde et eum praeter ceteros familiaritatis privilegio dederat. Factum est autem, dum Lambertus rex nominato in loco Marinco venaretur, — est enim eodem mirae magnitudinis et amoenitatis lucus adeo venationibus aptus — huc illucque cunctis, ut moris est,

Oct. Nov.

1) *Codices aliquot* 3. 3a. 3b. *etc. sequentia usque* collum fregit, *ita efferunt:* — Verumquia secundum beati Iob sententiam terminus eius praeteriri non potuit, illum dominicum sermonem quo dicitur „*et inimici hominis domestici eius*" adimplevit. Nam dum quendam Magimfridum, illius Magimfridi praepotentis ut diximus Mediolanensis urbis comitis, quem paulo superius regia iussione pro rebellione hominem exuisse asseruimus, filium, paternis beneficiis donatum, nimia familiaritate, cum pro fidelitatis firmitate tum paternae necis oblivione, rex sibi a secretis fecisset, eumque venationis causa, si venatio dici potest, qua rex non aper capitur, secum ad praefatum locum ire iussisset, accidit, ut ceteris venatoribus aprum in medio nemore persequentibus, indago ferini anfractus, regis eiusdemque Magimfridi custodia per divortia tutari debuisset. Qua vero custodia dum nimia rex expectatione fatigatus, commissa Magimfridi obtutibus vigilia, sese quieti dedisset, Magimfridus non paternae necis sed caeterarum quae rex ei intulerat inmemor bonitatum, ne effusione sanguinis agnosceretur occisio regis, ligno quam mox non modico accepto, dormientis heroi cervicem nefario ictu confregit.

discurrentibus, hoc cum uno scilicet Hugone ipsum solummodo in nemore remansisse. Cumque rex aprum in transitu praestolaretur, diuque multum remorante longa expectatione lassaretur, paululum sese quieti dedit, vigiliae custodiam huic infido, quasi fido, committens. Igitur absentibus cunctis, Hugonis mens custodis, immo proditoris atque carnificis, collatorum beneficiorum immemor plurium, patris mortem animo cepit revolvere. Non consideravit genitorem suum iustam incurrisse necem; iusiurandum, regi quod fecerat, violare non metuit; vicarium se Iudae, domini nostri Iesu Christi proditoris, apellari non erubuit; et quod est gravius, sempiternum suplicium subiturum sese non timuit; verum conamine toto virium, ligno non modico dormienti collum fregit. Gladio quippe ferire timuit, ne peccati huius auctorem res eum manifesta probaret. Eo namque mens perversa ita egit, ut non gladii cicatrix, sed ligni manifesta collisio, hunc repperientibus fidem darent equo cecidisse, collique fraccione hominem exivisse. Latuitque per annos res quam plurimos. Sed dum processu temporis Berengarius rex, nullo sibi resistente, regnum viriliter obtineret, ipse reatus proprii, sicut fuerat auctor, extitit proditor, implevitque illud quod rex et propheta canit: *Quoniam laudatur peccator in desideriis animae suae, et iniqua gerens benedicitur.* Sed et aliud fecisse minime potuit propter haec ipsius Veritatis verba dicentis: *Nichil opertum, quod non reveletur, et occultum, quod non in publicum veniat.*

43. His ita gestis, rex Berengarius ampliori pristina dignitate regia honoratur; Adelbertus marchio et ceteri ad propria destinantur.

44. Iuvat autem, pater karissime, tanti huius obitum regis et deflendo scribere et scribendo deflere. Inerat namque illi honesta morum probi-

tas, sancta et formidolosa severitas, et quem iuventus ornabat in corpore splendida, mentis canities decoraverat sancta. Plane plus ipse rei publicae, quam res publica decoris ei contulerat. Quod si non cita mors hunc raperet, is esset, qui post Romanorum potentiam totum sibi orbem viriliter subiugaret.

EXPLICIT LIBER PRIMUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SECUNDI.

1. De eo quod post mortem Arnulfi Hlodoicus filius eius rex constituitur.
2. Hungarii audita nece Arnulfi Bagoariam petunt.
3. Hulodoicus bellum Hungariis parat iuxta Lemannum.
4. Hungarii positis insidiis Hulodoici milites vincunt.
5. Fugiens Hulodoicus; Hungarii Francorum Saxonum et Suevorum terram depraedantur.
6. De rebellione Adelberti comitis, et qualiter decipiente Hattone archiepiscopo sit decollatus.
7. Exploratores regressi quod consilium dederint.
8. Quare Hungarii territi ab Italiae ingressu sint reversi.
9. Qualiter Hungarii reparato exercitu venerint et Italici eis occurrerint.
10. Cur rex Berengarius ad bellum non ierit, vel cur Hungari Italos fugerint.
11. Fugientes pagani christianis pacem petunt, quam non adquirunt.
12. De proludio pugnae, in quo vincerunt Hungarii postquam fugerunt.
13. De eo quod propter defatigatos equos super fluvium Brentam pagani christianos praestolarentur, eisque pacem quaererent, quam non dederunt.

33. Quod Adelbertus marchio hoc effecerit, qui gener regis Berengarii erat.
34. De eodem Adelberto, qui primo fuit bonus et postmodum factus est malus.
35. Quod Hulodoicus regis Berengarii terrore iuraverit et reversus sit.
36. Quod Adelbertus, Tusciae provinciae potens marchio, instinctu Bertae uxoris sue Berengarium deserit, et propter Hulodoicum, ut veniat, mittit.
37. Hulodoicus ab Italiensibus suscipitur, et Veronam Berengarius fugiit, a qua et expulsus a Hulodoico est.
38. Hulodoicus Luccam proficiscitur et decenter ab Adelberto suscipitur.
39. Hulodoicus ob Adelberti potentiam invidia tangitur, ob quam ab eius fidelitate Adelbertus separatur.
40. Descriptio Veronensis civitatis et fluminis Athesis et pontis super eum.
41. Quod Hulodoicus Verone degens, a Berengario corruptis civitatis custodibus capitur et lumine privatur.
42. De Hungariis qui eo tempore Italiam laniabant.
43. De Saracenis de Fraxeneto, qui partem Italiae vastabant et usque Aquas pervenerant.
44. De Africanis Saracenis, qui Appuliam, Calabriam, Beneventum occupaverant et Garelianum montem pro munitione habebant.
45. Qua occasione Saraceni ab Africa exierint.
46. Quod Domini hoc factum sit voluntate ob nostram correctionem.
47. Quia Iohannes Ravennas eo tempore papa habebatur.
48. Qualiter per Theodoram meretricem papa sit constitutus.

49. De quodam Africano, qui ad papam venit, eique, quomodo cum Africanis pugnare posset, consilium dedit.
50. Quod idem Africanus insidiis positis ceteros occiderit.
51. De consilio Landulfi, Beneventanorum principis.
52. De eo quod papa Constantinopolim directis nuntiis adiutorium ab imperatore acceperit, et cum Poenis pugnaverit.
53. Quod Greci mox ut veniunt, castrum iuxta montem constituunt.
54. Quod omnes Poeni sint interfecti et capti, et quia visi sunt in bello Petrus et Paulus apostoli gloriosi.
55. Adelbertus Tuscie provinciae marchio moritur, cuius filius Wido pro eo ponitur; mater vero eius a Berengario capitur
56. Quod[1] suspicati sunt homines Bertam Adelberto filios peperisse.
57. De eo quod multi principes simul cum Lamperto Mediolanense archiepiscopo Berengario rebellarent, et cur hoc facerent.
58. De comite palatii capto, atque Lamperto non oportune commendato.
59. Quod eundem Berengarius requisierit, et cur eum habere non possit.
60. De Rodulfo rege Burgundionum, qui filiam ducis Bruchardi[2] acceperat uxorem, et ab Italicis invitatur, ut ad eos veniat et rex eorum fiat.
61. Qualiter Hungarii, Berengarii regis amici, Odelricum occiderent, Adelbertum vero regis generum et Gislebertum comitem vivos caperent.
62. Qua calliditate Adelbertus marchio Hungarios

1) *i. e.* Quot. 2) *i. e.* Burchardi.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

1. Postquam vitalis calor Arnulfi regis membra deserens, reddidit corpus exanime, suus ipsius filius Hulodoicus rex cuntis a populis ordinatur. Tanti denique casus viri vicinos Hungarios, sicut nec in toto orbe degentes, latere non potuit. Siquidem loeti dies eius iis fuit omni festivitate iucundior, gazis omnibus praestantior. Quid igitur?

2. Primo namque mortis huius gnatique sui ordinationis anno, permagno collecto exercitu, Maravanorum gentem, quam virtutis eorum am-

miniculo rex Arnulfus subdiderat, sibi vendicant; Bagoariorum etiam fines occupant; castra diruunt, eclesias igne consumunt, populos iugulant, et ut magis magisque timeantur, interfectorum sese sanguine potant.

3. Hulodoicus itaque rex, gentis sue depopulationem huiusque intellegens crudelitatem, suorum omnium animos hac formidine inflammat, ut si quemquam bello eodem, quod cum iis acturus esset, deesse contingeret, laqueo procul dubio vitam finiret. Innumerabilis denique illa gentis pessime multitudo copiis huius maximis obviam properare festinat. Nec videas sitientem animam ardentius haustum laticis gelidae, quam praelii diem gentem hanc crudelem appetere; neque enim hanc aliud quam dimicasse iuvat. Ut autem ex libro, qui de origine huius inscribitur[1], didici, horum matres mox pueris editis ferro acutissimo faciem secant, scilicet ut, antequam lactis nutrimenta percipiant, vulnerum tolerantiam subire cogantur. Dant huic assertioni fidem vulnera, quae pro defitientium dolore propinquûm vivorum corporibus infliguntur. Sanguinemque prout ἄϑεοι καὶ ἀσεβοῖς αντι των δακρειων athei ke asevìs anti ton dacrion, id est sine Deo et impii pro lacrimis, fundunt. Iamiam rex Hulodoicus collecta multitudine Augustam venerat, quae est in Suevorum, Bagoariorum, seu orientalium Francorum confinio civitas, cum insperata, magis autem non optata, gentis huius nuntiatur vicinitas. Sequenti igitur die secus Lemanni[2] fluminis campos, Martio operi capacitate sui aptos, utraeque acies convenere.

4. Prius itaque ac

„*Titoni croceum linqueret Aurora cubile,*“

Hungariorum gens, necis sitiens, belli avida, hos, videlicet christianos, adhuc opprimit oscitantes;

1) Iordanis c. 24. 2) i. e. Lici.

nonnullos namque spicula prius quam clamores evigilarunt, alios vero cubilibus confossos neque strepitus neque vulnera exitarunt; citius enim ab iis spiritus recessit, atque somnus. Gravis itaque hinc indeque oritur pugna, versique terga ceu in fugam Turci, directis acriter boelis, id est sagittis, plurimos sternunt. Versus.

Nubibus omnipotens Heloim cum condere Phoebi
Lumina chrisocomi venerandus ceperit atris,
Vertice cumque polus summo clangore remugit,
Fulgura crebra volant throno demissa Tonantis
Ignea: mox trepidant, qui nigrum in candida vertunt;
Conscia tum metuunt scelerum sulcare suorum
Pectora, vulno pariter ruitura superno: —
Haud secus e vacuis volitant concussa pharetris
Spicula, scinduntur validae quîs terga loricae.
Conoutit ipsa ruens segetes cum grando superba,
Fit sonitus, clangorque simul per tecta sonorus,
Sic galeae strictis reboant tunc ensibus ictae,
Corpora sicque cadunt mutuis confossa sagittis.

Iam septimam descendens Phoebus occupaverat 910.
horam, et serenus adhuc Hulodoici partibus Mars favebat, cum Turci, sicut non incallidi, positis ex adverso insidiis, fugam simulant. Quos dum regis populus, doli ignarus, impetu validissimo sequeretur, omni prodeunt ex parte insidiae, et quasivicti ipsi victores interimunt. Rex ipse e victore se victum esse miratur; fitque illi non opinatus gravior casus. Videres equidem saltus, agros, passim cadaveribus stratos, rivos et flumina sanguine permixta rubere; tunc hinnitus equûm, clangorque tubarum, fugientes etiam atque etiam terrere, persequentes magis magisque hortari.

5. Hungarii praeterea compotes sui effecti, christianorum hac tam inmensa nece propriae non satisfecere nequiciae; sed rabiem ut perfidiae satiarent, Bagoariorum, Suevorum, Francorum,

Saxonum omnia deflagrando regna percurrunt. Nec quisquam erat, qui horum praesentiam, nisi labore non parvo naturave munitissimis praestolaretur in locis, factusque est per nonnullos populus hic tributarius annos.

906. 6. Huius tempore Adelbertus quidam, non quilibet sed magnus ille heros, simultatem non modicam in castello vocabulo Bavemberg contra rem puplicam exercebat. Sepe etenim rex Hulodoicus congregatis omnibus super eum irruerat. Cui nominatus heros non iuxta castellum, ut a plerisque assolet, sed procul a munitione praeparat bellum. Regis etenim milites priusquam re ipsa huius audatiam mirarentur, regem praeeuntes pugnae proludio hunc extra castrum illicere atque interficere cogitabant. Adelbertus itaque proludii huiusmodi non solum gnarus, verum etiam debriatus, obviam his tam longe a castro processerat, ut non hunc milites eousque ex adversariis esse cognoscerent, quoad eorum cervicibus istius mucro caedis inpaciens deseviret. Igitur cum septennio ferme Adelbertus heros rebellionem huiusmodi exerceret, sciens Hulodoicus istius audatie fortitudinem haudquaquam se nisi tergiversatione quadam posse devincere, Hattonem Magontinae sedis archiepiscopum, quid sibi super hac re faciendum esset, consuluit. Qui, ut erat versutie pollens: *Desine*, ait; *ego te securum iis sollicitudinibus reddam. Ego, ut tete adveniat, providebo; tu, ne redeat, curato.* Hatto itaque animi confidentia, qua nonnullas res ex infortunio secundas effecerat, animatus, Bavemberg quasi Adelbertum adiit conpassurus. Cui et ait: *Si et non aliam vitam praeter instantem putares, tamen iniuste faceres, quod domino tuo rebellis existeres, praesertim cum et quod agis, facias gratis; eo enim quo ferocitate animi vin-*

ceris[1], *quantum ab omnibus, praecipue a rege diligaris, non intellegis. Consulenti itaque mihi fidem admitte; iusiurandum accipe, quo sine animi vacillatione de castello exire valeas et redire. Si sacerdotii mei promissionibus minime credis, iuramento saltem ne diffidas, quoniam ut te salvum et incolumem de castello hoc eduxero, ita et reducere procurabo.* Adelbertus igitur huiusmodi melle dulcioribus elogiis delibutus, immo deceptus, iusiurandum ab Hattone accepit, eumque, ut secum pranderet, protinus invitavit. Hatto vero tergaversationis, quam exercere post paululum cuperat, non inmemor, eodem se haudquaquam pransurum omnimodis interdixit. Nec mora, Hatto de castello egreditur. Cuius dexteram Adelbertus tenens, mox eum prosequitur. Quem cum extra castellum Hatto conspiceret: *Poenitet,* infit, *me, heros egregie, quod secundum tuum consultum, praesertim cum perlongum iter immineat, corpus edulio aliquo non refecerim.* Ignorans denique Adelbertus, quantum incommodi quantumve infortunii haec sententia habeat: *Revertamur,* ait, *domine mi, et ne ieiunii maceratione corpus tabescat, cibo saltem paululum recreato.* Conivens itaque eius peticionibus Hatto, per quam eum eduxit, repedavit et reducens dextera tenens. Haud mora, cibus assumitur, atque ab eis die eadem usque ad regem properatur. Clamor in castris oritur, fit tumultus non modicus, quoniam quidem Adelbertus regem advenisse[2] nuntiatur. Rex praeterea huius ob adventum non parum exhilaratus, proceres ad se venire atque in iuditio residere praecepit. Quibus et ait: *Iam fere septennio Adelbertus quantas strages dederit, quas nobis turbas egerit, quot rapinarum et incendiorum infortunia nobis intulerit, re*

1) i. e. propter ferocitatem animi, qua te vinci sinis, non intelligis, quantum *etc.* 2) i. e. ad regem venisse.

ipsa potius quam fama deferente percepimus. Unde et sententiam vestram, pro hoc tam praeclaro facinore quid recompensationis inpraesentiarum accipiat, expectamus. Qui omnium decreto, secundum priscorum instituta regum, maiestatis reus adiudicatus, capite truncatur. Verum dum vinctus traheretur ad mortem, Hattonem intuitus: *Periurii*, infit, *reus eris, si memet necem incurrere sinis.* Cui Hatto: *Sanum te*, inquit, *e castro educturum, ita et reducturum promisi; quod me tunc conplesse intellexi, cum te e castello eductum, salvum et incolumem quam mox in castellum reduxi.* Tum se istuc advenisse dolens et Hattonis dolum tarde intellexisse suspirans, tam invitus spiculatorem sequitur, quam libenter viveret, si liceret.

898. 7. Paucis igitur interpositis annis, cum nullus esset, qui in orientali australive plaga Hungariis resisteret — nam Bulgariorum gentem atque Grecorum tributariam fecerant — ne quid inexpertum his esset, quae sub meridiano atque occidentali degerent climate visere satagunt nationes. Inmenso itaque innumerabilique collecto exercitu, miseram petunt Italiam. Cumque iuxta fluvium Brentam defixis tentoriolis, immo centonibus, triduo exploratoribus directis, terrae situm gentisque multitudinem seu raritatem conscideraraent, repedantibus nuntiis huiusmodi responsa suscipiunt: *Planities hec nonnullis plena colonobus, uno, ut cernitis, ex latere montibus asperrimis atque fertilibus, altero mari cingitur Adriatico; opida vero cum nonnulla, cum munitissima. Et gentis quamquam ignoretur inbecillitas aut fortitudo, inmensa tamen conspicitur multitudo. Neque enim tam copiis paucis aggredi hanc hortamur. Verum cum nonnulle sint res, quae nos pugnare compellant, triumphus scilicet assuetus, animi fortitudo, pugnandi scientia, opes praesertim quarum desiderio*

fatigamur, quae hic tot insunt, quot toto in orbe nec vidimus nec videre speravimus; nobis tamen consultis — neque enim longum arduumve remeandi iter est, quod decem potest et eo minus diebus perfici — revertemur, venturo quatinus vere omnibus gentis nostrae collectis fortissimis redeamus, sitque his cum in fortitudine tum noster in multitudine terror.

8. Nec mora, his auditis ad propria revertuntur, totamque hiemis asperitatem in fabricandis armis, in acuendis spiculis, in docendis iuvenibus belli noticiam, ducunt.

9. Sol necdum Piscis signum deserens, Arietis 899.
occupabat, cum inmenso atque innumerabili collecto exercitu Italiam petunt, Aquilegiam, Veronam, munitissimas pertranseunt civitates, et Ticinum, quae nunc alio exellentiori Papia notatur vocabulo, nullis resistentibus veniunt. Rex igitur Berengarius tam praeclarum novumque facinus — antehac enim neque nomen gentis huius audierat — satis mirari non potuit. Italorum igitur, Tuscorum, Volscorum, Camerinorum, Spoletinorum, quosdam libris, alios nuntiis directis, omnes tamen in unum venire praecepit, factusque est exercitus triplo Hungariorum validior.

10. Cumque sibi rex Berengarius tot adesse copias cerneret, superbiae spiritu inflatus magisque triumphum de hostibus multitudini suae quam Deo tribuens, solus ipse cum paucis quodam in opidulo degens, voluptati operam dabat. Quid igitur? Tantam mox ut Hungarii contemplati sunt multitudinem, animo consternati, quid facerent deliberare non poterant. Praeliari poenitus formidabant, fugere omnino nequibant. Verum inter utramque hanc aestuationem fugere magis quam praeliari iuvat; persequentibusque christianis, Adduam fluvi-

um natando, ita ut nimia festinatione plurimi necti submergerentur, pertranseunt.

11. Hungarii denique, consilio non malo accepto, internuntiis christianos rogant, quatinus praeda omni cum lucro reddita, ipsi incolumes remeare possent. Quam peticionem christiani funditus abdicantes, his, pro dolor! insultabant, potiusque vincula quîs Hungarii vincirentur, quam arma quibus necarentur, exquirunt. Cumque pagani christianorum animos hoc pacto mulcere nequirent, vetus rati melius consilium, cepta sese liberare satagunt fuga, sicque fugiendo in Veronenses latissimos campos perveniunt.

12. Christianorum primi horum iam novissimos insecuntur; fitque eodem pugnae proludium, in quo victoriam habuere pagani. Validiore vero propinquante exercitu, fugae non immemores, ceptum iter percurrunt.

13. Veneruntque christicolae cum idololatribus pariter iuxta fluvium Brentam; equi enim nimium defatigati fugiendi copiam negabant Hungariis. Simul igitur utraeque acies convenere, memorati tantummodo fluvii alveo separatae. Hungarii denique nimio terrore coacti, omnem suppellectilem, captivos, arma omnia, equos, singulis tantum quibuscum remeare possent retentis, dare promittunt; hoc praeterea in honere suae petitionis adiungunt, ut si vita tantum comite datis omnibus illos remeare permitterent, se numquam amplius Italiam ingressuros, filiis suis obsidibus datis, promitterent. Verum heu! christiani superbiae tumore decepti, minis paganos, ceu iam victos, insecuntur, eisque continuo huiusmodi apologiam απολογειαν, id est responsionem, remittunt: *Si contraditum nobis, praesertim a contraditis iamque canibus mortuis, munus reciperemus, foedusque aliquod iniremus, „insanos capite non sanus iuraret Orestes“!*

14. Hac igitur Ungarii legatione desperati, collectis in unum fortissimis, tali sese mutuo sermone solantur: *Si hac, quae inpraesentiarum cernitur, luce perdita, nichil est quod deterius proveniri possit hominibus, et quia locus praeci nullus, fugiendi spes omnis ablata, colla summittere mori est, quid verendum nobis est, tela inter ipsa ruere, morte mortem inferre? Numquid non fortunae, et non inbecillitati casus deputandus est noster? Viriliter enim pugnando occumbere, non est mori, sed vivere. Hanc famam tantam, hanc κλιρονομείαν, clironomian, id est hereditatem, ut a patribus nostris accepimus, nostris etiam relinquamus heredibus. Nobis debemus, nobis saltem credere expertis, qui copiarum paucitate nonnunquam plurimos stravimus. Invalidae plebis sane congregatio plurima ad cedem est tantum exposita. Sed et Mars fugentem*[1] *saepissime perhimit, dimicantem fortiter protegit. Hi enim qui nobis supplicantibus non miserentur, ignorant, neque mente percipiunt, quia vincere quidem bonum est, supervincere nimis invidiosum.*

15. Hac itaque ex horatione utcumque animos recreati, tres in partes insidias ponunt, recta ipsi fluvium transeundo hostes in medios ruunt. Christianorum enim plurimi longa propter internuntios expectatione fatigati, per castra, ut cibo recrearentur, descenderant; quos tanta Hungarii celeritate confoderant, ut in gula cibum transfigerent aliis, quibusdam equis fugam negarent ablatis, eoque illos levius perhimebant, quo sine equis eos esse conspexerant. Ad augmentum denique perditionis christianorum non parva inter eos erat discordia. Nonnulli plane Hungariis non solum pugnam non inferebant, sed ut proximi caderent anhelabant; atque ad hoc perversi ipsi perverse

1) i. e. fugientem.

fecerant, quatinus dum proximi caderent, soli ipsi quasi liberius regnarent. Qui dum proximorum necessitatibus subvenire neglegunt eorumque necem diligunt, ipsi propriam incurrunt. Fugiunt itaque christiani, seviuntque pagani, et qui prius supplicare muneribus nequibant, supplicantibus postmodum parcere nesciebant. Interfectis denique fugatisque christianis, omnia Hungarii regni loca saeviendo percurrunt. Neque erat, qui eorum praesentiam nisi munitissimis forte praestolaretur in locis. Illorum sane adeo praevaluerat virtus, quatinus eorum pars quedam Bagoariam, Sueviam, Franciam, Saxoniam, quedam vero depopularetur Italiam.

16. Neque enim hoc eorum meruerat virtus, sed verus Domini sermo, terra coeloque durabilior, mutari non poterat, quemadmodum per Hyeremiam prophetam omnibus nationibus in persona domus Israel comminatur dicens: *Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo, gentem robustam, gentem antiquam, gentem cuius ignorabis linguam, nec intelleges quid loquatur. Pharetra eius quasi sepulcrum patens, universi fortes, et comedet segetes tuas, et panem tuum devorabit; filios tuos et filias tuas comedet; gregem tuum et armenta tua comedet; vineam tuam et ficum tuam et conteret urbes munitas tuas, in quibus tu habes fiducíam, gladio. Veruntamen in diebus illis, ait dominus Deus, non fatiam vos in consummatione.*

17. Hac igitur eadem tempestate Hulodoicus rex moritur. Chunradus Francorum ex genere oriundus, vir strenuus bellorumque exercitio doctus, rex cunctis a populis ordinatur.

18. Sub quo potentissimi principes Arnaldus in Bagoaria, Bruchardus in Suevia, Everardus comes potentissimus in Francia, Giselbertus dux in

Lotharingia, erant. Quos inter Heinricus, Saxonum et Turingiorum praepotens dux, clarebat.

19. Secundo itaque regni huius sussceptionis anno memorati principes huic, praesertim Heinricus, rebelles extiterant. Quos Chuonradus rex tam sapientiae vigore quam fortitudinis robore superavit suamque ad fidelitatem perduxit. Arnaldus autem eius nimio terrore coactus, cum uxore et filiis ad Hungarios fugit, deguitque eodem, quoad vitalis aura Chuonradi regis rexerat artus. 913. 916.

20. Septimo denique regni sui anno vocationis suae ad Deum tempus agnovit. Cumque memoratos principes se adire fecisset, Heinrico solummodo non praesente, ita convenit: *Ex corruptione ad incorruptionem, ex mortalitate ad inmortalitatem vocationis meae tempus, ut cernitis, praesto est; proin pacem vos concordiamque sectari, etiam atque etiam rogo. Me hominem exeunte, nulla vos regnandi cupiditas, nulla praesidendi ambitio inflammet. Heinricum, Saxonum et Turingiorum ducem prudentissimum, regem eligite, dominum constituite. Is enim est. et scientia pollens, et iustae severitatis censure habundans.* His ita prolatis, propriam coronam non auro, quo poene cuiuscumque ordinis principis pollent, verum gemmis praeciosissimis, non solum inquam ornatam, sed gravatam, sceptrum etiam, cunctaque regalia indumenta, in medium venire praecepit, ac prout valuit huiusmodi verba effudit: *Heredem regiaeque dignitatis vicarium regalibus his ornamentis Heinricum constituo; cui ut oboediatis, non solum consulo, sed exoro.* Quam iussionem interitus, et interitum mox est oboedientia prosecuta. Ipso namque mortem obeunte, memorati principes coronam cunctaque regalia indumenta Heinrico duci contulerunt; atque ut rex Chuonradus dixerat, cuncta per ordinem enarrarunt. Qui regiae digni- 918. Dec. 23.

tatis culmen et prius humiliter declinavit, ac paulo post non ambitiose suscepit. Verum nisi pallida mors, quae pauperum tabernas regumque turres aequo pulsat pede, Chuonradum regem tam citissime raperet, is esset, cuius nomen multis mundi nationibus imperaret.

21. Hoc eodem tempore Arnaldus cum uxore et filiis Hungaria rediens, honorifice a Bagoariis atque ab orientalibus suscipitur Francis. Neque enim solum suscipitur, sed ut rex fiat, ab iis vehementer hortatur. Rex Heinricus cum obtemperare suis omnes iussionibus, Arnaldum solummodo resistere cerneret, pervalido collecto exercitu,
921. Bagoariam tendit. Quod Arnaldus ut audivit, eius non passus est in Bagoaria praestolari adventum; verum collectis, quibus valuit, copiis, huic obviam properat. Cuperat sane et ipse rex fieri. Cumque in eo esset, ut bellum pariter inire deberent, sicut vir sapiens et Dei timens rex Heinricus cogitans ex utraque parte inrecuperabile posse damnum accidere, Arnaldo, quatinus cum solo solus loquatur, denuntiat. Putans igitur Arnaldus, quo singulari se acciret certamine, ad condictum locum solus hora statuta pervenit.

22. Quem sibi obviam properantem rex Heinricus tali est sermone adgressus:

Insanâ Domini iussis quid mente resistis?
Quod populus regem me cupit esse, scias,
Imperio Christi, quo constat machina mundi;
Tartarus hunc metuit, hunc Flegeton timuit;
Conterit hic nitidos reges dudumque tremendos
Sublimesque volens; erigit hic miseros,
Quo meritas Domino laudes per secula solvant.
Tune, superbe, reus, perfide, dure, ferox,
Invidiae stimulis sevaque cupidine tactus,
Corpora christicolum perdere valde sitis?
Si regem populus cuperet praeponere temet,
Protinus is essem, qui magis hoc cuperet.

Hoc igitur quadrifario dicendi genere, copioso scilicet, brevi, sicco et florido, rex Heinricus, ut erat animi prudens, Arnaldi animum mulcens, ad suos rediit.

23. Arnaldus vero, cum suis haec omnia retulisset, huiusmodi ab eis audivit ἀπόκρισιν, apócrisin, id est responsionem: *Sapientis illius, immo sapientiae verae sententiam, quae ait:* Per me reges regnant, principes imperant, et prudentes iustitiam decernunt, *illamque apostoli dicentis* quod omnis ordinatio a Deo est, et qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit, *quis ambigit? Neque enim in huius electione totius populi posset esse animus unus, si a Trinitate summa, quae Deus unus est, ante mundi constitutionem non esset electus. Si bonus fuerit, diligendus erit, Deusque in eo laudandus; si vero malus, equaniniter tolerandus. Subditorum namque plerumque exigunt merita, quatinus nonnumquam a praelatis graventur, non regantur. Aequum autem iustumque nobis videtur, ut a caeteris non dissentiens, hunc regem eligeres, ipse vero te, ut tam fortunatum et praedivitem virum, hoc pacto bearet, animique tui furorem mulceret, ut quod decessores non habuere tui, tibi concedatur, scilicet quatinus totius Bagoariae pontifices tuae subiaceant dicioni, tueque sit potestati, uno defuncto alterum ordinare.* Conivens igitur Arnaldus suorum hoc optimo bonoque consilio, Heinrici regis miles efficitur, et ab eo, ut iam dictum est, concessis totius Bagoariae pontificibus honoratur.

24. Per idem tempus dum Chuonradi regis 919.
interitum atque Heinrici in regnum successionem audirent Hungarii, tali sese sunt mutuo sermone adgressi: *Rex forte novus novis uti legibus cupit. Copiis igitur collectis non minimis, ascendamus; scrutemurque, debita utrum rex Heinricus velit*

tributa persolvere. Quod si non, ut credimus, regibus dissentit a ceteris, regnum eius cede atque inmensis depopuletur incendiis. Non Bagoariorum, sed Saxonum, ubi rex ipse est, primo fines occupemus; ut, si forte, quod non speramus, congregare exercitum velit, neque de Lotharingia, neque de Francia, neque de Suevia, neque de Bagoaria, ei mature occurrere possit. Sed et Saxonum ac Turingiorum terra facile depopulatur, quae nec montibus adiuta nec firmissimis oppidis est munita.

933. 25. Rex Heinricus gravissima valetudine detinetur, et Hungariorum ei adventus proxime nuntiatur. Vix finetenus nuntiantis verba audierat, cum directis per Saxoniam nuntiis, post quatriduum quotquot poterat capitali sententia se adire commendat. Validissimo igitur per quatriduum congregato exercitu, — est enim Saxonum mos laudandus atque immitandus, quatinus annum post unum atque duodecimum nemini militum bello deesse contingat — etsi corporis invalidus viribus, mentis tamen vigore animatus, prout valuit aequum conscendit, atque collectis in unum copiis, huiusmodi eas verbis ad pugnandi rabiem exitavit:

26. *Inclita Saxonum Ceu leo frendens*
Bella per innumera Gens erat olim.
Restitit haec Karolo Ense cruento,
Qui sibimet totum Straverat orbem;
Fugiit hic victus Victor ubique.
Quod sibi nos rediens Subdidit omnes,
Id Domini pietas Gessit, ob hoc quod
Participes voluit Esse salutis.
Nunc mala Turcorum Nescia Christi
Gens, inimica Deo, Gaudet in omnem
Eclesiae populum Ducere ferrum.
Pro dolor, heroes, Heus mage, quod nunc
Subdere nostra volunt Colla tributo!
Sumite nunc animos More virili!

Membra secare praecor Vique ferire!
Sit furor heus ardens, Sancta cupido;
Hec Stigias referant Munera ad undas,
Et calidos numerent Igne trientes!

27. Talibus itaque rex exhortationibus ad pugnam suorum accendi animos videns, indicto cunctis silentio, haec iterum divini munere flaminis tactus adiecit: *Priscorum facta regum, sanctorum scripta patrum nobis, quid agere debeamus, insinuant. Non enim est Deo difficile paucis plures sternere, si tamen horum, qui id agere cupiunt, fides meretur; fides, inquam, non professionis tantum, sed operis, non solummodo oris, set etiam cordis. Voveamus itaque, ac secundum Psalmistam vota reddamus, ego, inquam, ego prius, qui dignitate videor et ordine primus. Simoniaca heresis Deo invisa, et a beatissimo apostolorum principe Petro damnata, quae a decessoribus nostris hactenus est temere custodita, modis omnibus a nostro sit regno expulsa. Conectet invicem unitatis caritas, si quos diaboli divisit calliditas.*

28. Rex nonnulla his similia dicere cuperat, cum volipes nuntius Hungarios in Meresburg, quod est in Saxonum, Turingiorum, et Sclavorum confinio castrum, esse nuntiabat. Adiecerat etiam, eos non modicam parvulorum ac mulierum habere praedam, virorum vero inmensam fecisse stragem; condixerant enim, a decimo et deinceps anno neminem se superstitem relicturos, quatinus per hoc terrorem non parvum Saxonibus adhiberent. Rex igitur, ut erat animi constans, talibus non terretur; verum magis magisque, ut pro patria pugnare ac laudabiliter debeant occumbere, exhortatur.

29. Vinctos interea Hungarii, si inpugnari debeant, sciscitantur. Cumque ab his non aliter posse fieri testaretur, exploratoribus dilectis[1], si hoc

1) *i. e. aut* delectis *aut* directis.

verum esse posset, exquirunt. Profecti denique exploratores, Heinricum regem inmenso cum exercitu iuxta praefatum oppidum Meresburg contemplantur. Denique vix ad suos poterant reppedare, adventum exercitus nuntiare; neque enim his fuerat alius, verum rex ipse, belli nuntius.

30. Haud mora, bellum incipitur, atque ex christianorum parte sancta ac mirabilis vox *Κύριε ελεισον*, kyrie eleison, ex eorum vero turpis et diabolica húi, húi, frequenter auditur.

31. Dederat rex Heinricus suis ante belli inchoationem huiusmodi sapiens ac salubre consilium: *Cum ad Martis ludium ceperitis properare, nemo sotium velotiori, quamquam habeat, temptet equo praeire. Verum clipeis altrinsecus operti, primos super scuta sagittarum ictus recipite; deinde cursu rappido impetuque vehementissimo super eos irruite, quatinus non prius vobis secundo sagittarum possint ictus emittere, quoad vestrorum sibi armorum sentiant vulnera pervenisse.* Saxones igitur admonitionis huius saluberrimae non inmemores, ordinata aequaliter aciȩ currunt, nec est, qui velociori tardiorem transeat equo; verum clipeis, ut rex dixerat, altrinsecus cooperti, sagittarum super clipeos recipiunt ictus innocuos; deinde, ut vir prudentissimus dixerat, super hos cursu praepeti veniunt, adeo ut eorum prius vita cum gemitu fugeret, quam secundo iaculorum fulmina mitterentur. Fitque divini muneris pietate, ut potius hos fugere quam praeliari iuvet. Velox tunc sonipes piger queritur[1]; falerarum praeterea decor armorumque honor non Hungariis tutelae, sed honeri erant. Abiectis quippe arcubus, dimissis spiculis, faleribus etiam, quo expeditius equi currerent, proiectis, fugae solummodo operam dabant.

1) i. e. vocatur; qui veloci equo utebatur, de eo quasi pigro conqueritur; auctor *queritur* passive usurpat.

Verum omnipotens Deus, qui pugnandi eis audatiam tulerat, fugiendi etiam copiam omnino negabat. Caesis igitur fugatisque Hungariis, inmensa captivorum turba dissolvitur, atque in letitiae cantum vox gemitus permutatur. Hunc vero triumphum tam laude quam memoria dignum, ad Meresburg rex in superiori cenaculo domus per ζογραφεῖαν, zographían, id est picturam, notare praecepit, adeo ut rem veram potius quam veri similem videas.

32. Dum haec aguntur, Italienses poene omnes 900.
Hulodoicum quendam, Burgundionum sanguine genitum, nuntiis directis invitant, ut eos adveniat, regnumque Berengario auferat sibique obtineat.

33. Huius vero tam turpis sceleris auctor Adelbertus Eporegiae civitatis marchio erat, cui et idem Berengarius filiam suam, nomine Gislam, coniugio copularat; ex qua et filium genuerat, cui avi sui vocabulum dederat. Iste est, inquam, iste Berengarius ille, cuius inmensitate tyrannidis tota nunc luget Italia, cuiusque lenocinio a quibuscumque gentibus perhimitur, non iuvatur. Sed ut ad rem redeamus, satis nunc dixisse suffitiat.

34. Preterea idem Adelbertus, quod bonis omnibus cavendum est, nequissimi moris fuit. Nam dum fervente sanguine iuvenilem duceret vitam, mirae humanitatis miraeque sanctitatis fuit, adeo sane ut si ei a venatione redeunti pauper occurreret, aliudque ei deesset quod illi praestare nequiret, cornu protinus, quod eius collo fibulis aureis dependebat, sine dilatione concederet, rursumque ab eodem, quanti estimabatur, adquireret. Tam dirae autem postmodum factus est famae, ut huiusmodi vera de eo tam a maioribus quam a pueris cantio diceretur. Et quia sonorius est, grece illud dicamus: *Αδελβέρτος κόμις κουρτης, μακροσπάθης, γουνδοπιστις, Adelbertos comis curtis, macrospathis,*

gundopistis; quo significatur et dicitur, longo eum uti ense et minima fide.

35. Huius denique aliorumque nonnullorum Italiensium hortatu praefatus Hulodoicus in Italiam venit. Cui mox Berengarius, ut cognovit, obviam tendit. Cumque Hulodoicus Berengario sibi obviam venienti magnas adesse copias, sibi vero cerneret parvas, iureiurando ei hoc terrore compulsus promisit, ut si se tunc dimitteret, aliquibus promissionibus accitus amplius in Italiam non veniret. Fecerat namque sibi Berengarius plurimis conlatis muneribus Adelbertum, Tusscorum praepotentissimum marchionem, sibi valde fidelem, atque ideo Hulodoicus tam facile est expulsus.

36. Modica vero temporis transcursa intercapedine, rex Berengarius nominato Adelberto gravis est visus. Cui rei Berta coniux sua, regis Hugonis qui nostro post tempore in Italia regnavit mater, non modice fomitem ministrabat. Unde factum est, ut consulto eodem Adelberto marchione, ceteri Italienses principes propter eundem Hulodoicum, ut adveniret, transmitterent. Qui cupiditate regnandi, iurisiurandi oblitus, concitus in Italiam venit.

Oct. 37. Videns itaque Berengarius, quod Hulodoicus tam ab Italiensium quam a Tuscorum sussciperetur principibus, Veronam profectus est. Hulodoicus vero eum cum Italiensibus persequi non desistens, Verona illum etiam expulit, totumque sibi regnum viriliter subiugavit.

38. His ita gestis, bonum Hulodoico est visum, ut sicut circumcirca videret Italiam, videret et Tusciam. Exiens denique Papia, proficiscitur Lucam, ubi decenter miroque apparatu ab Adelberto suscipitur.

39. Cumque Hulodoicus in domo Adelberti tot militum elegantes adesse copias cerneret, tan-

tam etiam dignitatem totque inpensas prospiceret, invidiae zelo tactus, suis clangulum infit: *Hic rex potius quam marchio poterat appellari; nullo quippe mihi inferior, nisi nomine solummodo est.* Que res Adelbertum latere non potuit. Quod Berta, ut erat mulier non incallida, audiens, non solum virum suum ab eius fidelitate ammovit, verum 905.
etiam caeteros Italiae principes ei infideles effecit. Unde factum est, ut dum Tuscia rediens Veronam pergeret, degeretque eodem nichil hesitans nichilque mali suspicans, Berengarius dato praetio custodes civitatis corruperit, collectisque viris fortissimis, in ipso noctis conticinio civitatem ingressus Iul.
fuerit.

40. Fluvius Athesis, sicut Tiberis Romam, mediam civitatem Veronam percurrit. Super quem ingens marmoreus miri operis miraeque magnitudinis pons est fabricatus. A leva autem parte fluminis, quae est aquilonem versus posita, civitas est difficili arduoque colle munita, adeo ut si ea pars civitatis, quam memoratus fluvius dexteram alluit, ab hostibus capiatur, ea tamen viriliter possit defendi. In huius vero collis summitate praeciosi operis est aeclesia fabricata, in honore beatissimi Petri apostolorum principis consecrata, ubi et propter aeclesiae amoenitatem locique munitionem Hulodoicus manebat.

41. Berengarius denique, ut praefati sumus, noctu civitatem ingressus, clam Hulodoico suis cum militibus pontem pertransiens, in ipso aurore crepusculo hunc usque advenit. Qui clamore strepituque militum exitatus, sciscitatusque quid esset, in aecclesiam fugiit, nullusque eum, praeter Berengarii militum unum, ubi esset, agnovit. Qui misericordia motus, noluit hunc prodere sed celare. Timens vero isdem, ne ab aliis repertus proderetur vitaque multaretur, Berengarium adit, eumque

ita convenit: *Quoniam quidem tanti te Deus habuit, ut tuum proprias in manus traderet hostem, debes et tu eius monita, immo praecepta, magnifacere. Inquit enim:* „Estote misericordes, sicut et pater vester misericors est. Nolite iudicare, et non iudicabimini; nolite condempnare, et non condempnabimini." Intellexit itaque Berengarius, ut vir non incallidus, hunc, quo ipse lateret, scium esse, eumque sophystica hac responsione decepit: *Putasne me, insulse, quem Dominus tradidit hominem, immo regem, velle occidere? Numquid et David sanctus regem Sahulem a Deo sibi in manus datum non occidere potuit, sed noluit?* His sermonibus miles inclinatus, locum ostendit, ad quem confugerat Hulodoicus. Qui captus et ante Berengarii praesentiam ductus, huiusmodi eum Berengarius sermonibus increpavit: *Quousque tandem abutere, Hulodoice, patientia nostra? Num infitiari potes, te illo tempore meis praesidiis, mea diligentia circumclusum? commovere etiam te contra me non potuisse? meque misericordia inclinatum, quae nulla tibi debebatur, te dimisisse? Sensistine, inquam, te periurii institis*[1] *esse vinctum? Confirmasti sane mihi, te ipsum numquam Italiam ingressurum. Vitam tibi, sicut ei, qui tete mihi prodidit, promiseram, concedo; oculos vero tibi auferre non solum iubeo, sed compello.* His expletis, Hulodoicus lumine privatur, et Berengarius regno potitur.

42. Hungariorum interea rabies, quia per Saxones, Francos, Suevos, Bagoarios nequibant, totam per Italiam nullis resistentibus dilatatur. Verum quia Berengarius firmiter suos milites fideles habere non poterat, amicos sibi Hungarios non mediocriter fecerat.

43. Sed et Saraceni, qui, sicut dixi, Fraxenetum inhabitabant, post labefactionem Provincialium quas-

1) i. e. fasciis, vinculis.

dam summas Italiae partes sibi vicinas non mediocriter laniabant; adeo ut depopulatis plurimis urbibus, Aquas[1] venirent, quae est civitas 40 ferme miliariis Papia distans. Quae etiam propter thermas miro in tetragonum modo ad lavandum ibi constitutas vocabulum huiusce sortita est. Tantus enim timor invaserat universos, ut nullus esset, qui horum praesentiam nisi forte tutissimis praestolaretur in locis.

44. Eodem tempore Saraceni ab Africa ratibus exeuntes, Calabriam, Appuliam, Beneventum, Romanorum etiam poene omnes civitates ita occupaverunt, ut unamquamque civitatem mediam Romani obtinerent, mediam Africani. In monte quippe Gareliano munitionem constituerant, in quo uxores, parvulos, captivos, omnemque suppellectilem satis tuto servabant. Nemo etiam ab occasu, sive ab arcturo, orationis gratia ad beatissimorum apostolorum limina Romam transire poterat, qui ab his aut non caperetur, aut non modico dato praecio dimitteretur. Quamvis enim misera Italia multis Hungariorum et ex Fraxeneto Saracenorum cladibus premeretur, nullis tamen furiis aut pestibus sicut ab Africanis agitabatur.

45. Fertur autem hac occasione ab Africa exivisse, atque Italiam adventasse. Leone atque Alexandro imperatoribus augustis hominem exeuntibus,
Romanos, ut latius dicturi sumus, cum Constantino, 913
qui nunc usque superest, Leonis imperatoris filio, Constantinopolitanum regebat imperium. Et sicut fieri adsolet, primo, quo Romanos suscepit imperium, anno, nonnullae ei gentes, praesertim ἀνατολικαὶ, anatolike, hoc est orientales, nisae sunt rebellare. Factum est autem, dum imperator exercitum ad expugnandas eas transmitteret, Appuliam et Calabriam, binas regiones quae ei tunc temporis servie-

1) Acqui, ad Bormidam fluvium sita.

bant, huic rebellasse. Cumque imperator, maximis orientem versus copiis directis, exercitus huc multitudinem destinare non posset, rogavit primo, ut ad sui fidelitatem pristinam sponte redirent. Qui cum recusarent, atque hoc se facturos minime dicerent, ad Africanum mox imperator suscensus dirigit regem, eum praetio rogans, ut se adiuvet, virtutisque eius auxilio Appuliam sibi atque Calabriam subdat. Hac legatione rex Africanus accitus, innumerabiles ratibus copias in Calabriam Appuliamque direxit, binasque has regiones imperatoris dominatui potentissime subdidit. Sed dum processu temporis has regiones dimitterent, Romam versus aciem giraverunt, montemque Garelianum maxima pro tuitione sibi vendicaverunt, multasque munitissimas civitates debellantes vi ceperunt.

46. Dominus vero noster Iesus Christus, coaeternus et consupstantialis Patri sanctoque Spiritui, cuius misericordia plena est terra, qui neminem hominum vult perire, sed omnes salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire, ne pereat, quod solus Deus ante mundi constitutionem praevidit, atque post omnem creaturam, quasi dominum ceteris utentem ac dominantem, creavit hominem, quemque in finem temporis per sanguinis sui effusionem verus homo verusque Deus, non duo sed unus, redemit, ad amorem sui propriaeque patrie dilectionem quosdam beneficiis invitat, terroribus alios compellit, non quo sibi, qui nec augmentum bonitate nostra, ut propheta testatur dicens: *quoniam bonorum meorum non eges*, nec detrimentum malitia sumere possit, sed ut nobis prosit. Placuit itaque ei, quia beneficiis noluimus, huiusmodi nos ad tempus castigare terroribus. Sed ne Saraceni diutius insultarent et dicerent: *Ubi est Deus eorum?* convertit Deus corda christicolûm, adeo ut amplior iis pugnandi quam fugiendi prius esset cupido.

47. Quo tempore venerandae Romane sedis summum Iohannes Ravennas pontificatum tenebat. Hic autem tam nefario scelere contra ius fasque pontificii culmen ita obtinuit.

48. Theodora scortum inpudens, huius Alberici qui nuper hominem exiit avia, quod dictu etiam fedissimum est, Romane civitatis non inviriliter monarchiam obtinebat. Quae duas habuit natas, Marotiam atque Theodoram, sibi non solum coequales verum etiam veneris exercitio promptiores. Harum Marotia ex papa Sergio, cuius supra fecimus mentionem, Iohannem, qui post Iohannis Ravennatis obitum Romanae aecclesie obtinuit dignitatem, nefario genuit adulterio; ex Alberico autem marchione Albericum, qui nostro post tempore eiusdem Romane urbis principatum sibi usurpavit. Per idem tempus Ravennate sedis, secundus qui post Romanum archierean archipraesulatus habebatur, Petrus pontificatum regebat. Qui dum subiectionis offitio debitae iam nominatum Iohannem papam, qui suae minister ecclesiae tunc temporis habebatur, Romam sepius et iterum domno dirigeret apostolico, Theodora, ut testatus sum, meretrix satis impudentissima, veneris calore succensa, in huius spetiei decorem vehementer exarsit, seque hunc scortari solum non voluit, verum post etiam atque etiam compulit. Hec dum inpudenter aguntur, Bononiensis aeclesiae episcopus moritur, et Iohannes iste loco eius eligitur. Paulo post[1] ante huius diem consecrationis nominatus Ravennas archipraesul mortem obiit, locumque eius Iohannes hic, Theodore instinctu, priori Bononiense deserta aeclesia, ambitionis spiritu inflatus, contra sanctorum instituta patrum sibi usurpavit. Romam quippe adveniens, mox Ravennatae eclesiae ordinatur episcopus. Modica vero

1) Iohannes archiepiscopus in chartis Ravennatibus a. 906 Iul. 15. et 911 Sept 4. occurrit apud Fantuzzium T. 1.

temporis intercapedine, Deo vocante, et qui eum iniuste ordinaverat papa défunctus est. Theodorae autem glycerii[1] mens perversa, ne amasii sui ducentorum miliariorum interpositione, quibus Ravenna sequestratur Roma, rarissimo concubitu potiretur, Ravenate hunc archipraesulatum coegit deserere, Romanumque, pro nefas, summum pontifi-
914. cium usurpare. Hoc igitur sanctorum apostolorum
Apr. taliter vicario constituto, Poeni, ut praefatus sum, Beneventum Romanasque urbes misere laniabant.

49. Accidit interea, Poenorum quendam iuvenem iniuriis lacesscitum Poenos deserere huncque Iohannem papam advenire, seque divino tactum spiramine papam ita convenisse: *Sacerdos magne, si saperes, populum terramque tibi subiectam Poenos tam graviter laniare non sineres. Elige igitur iuvenes nimia quasi mobilitate volipedes, qui me imperatorem, praeceptorem, dominum equanimiter audiant. Horum neminem aliquid praeter singulas parmas singulosque pilos ensesque singulos, ac simplices vestes cum exiguitate obsonii habere permitto.*

50. Sexaginta denique huiusmodi inventis sibique traditis, Penos contra properat, latuitque secus angustas, qua Poenorum iter erat, vias. Cumque circumcirca sepius et iterum Poeni depopulantes redirent, clangore cum maximo ex improvisu atque insperato hi ex insidiis prosilientes, eos leviter trucidabant. Clamor ex ore, ictusque simul a manu processerant. Neque enim Poeni, qui quidve esset, prius scire poterant, quam istorum spicula horum corporibus inhererent. Hac denique fama hocque exercitio nonnulli Romanorum acciti *, plurimis Poenos in locis prostraverant; callidoque hoc Africani consilio adtriti, civitates poenitus rupto foedere deserebant, solumque Garelianum montem sibi pro munitione delegerant.

1) *i. e.* dulcis amoris, a γλυκὺς *et* ἔρως. *) i. e. provocati.

51. Iohanne itaque, ut praefati sumus, papa constituto, Landolfus quidam, vir strenuus bellorumque exercitio doctus, Beneventanorum et Capuanorum omnium princeps clarebat. Poenis igitur statum rei publicae non mediocriter labefactantibus, Landolfum hunc principem egregium, quid super re huiusscemodi quam Africani agunt, Iohannes consulit papa. Quod princeps ut audivit, papam per internuntios ita convenit: *Res haec, spiritalis pater, magnis est investiganda consiliis. Mittito denique ad Argorum imperatorem, cuius et ipsi eam quae cis mare est terram, sicut et nostram, depopulare non cessant. Camerinos etiam atque Spoletinos nostrum ad auxilium invitato; iniamus Deo protectore cum his acriter bellum. Si vincimus, non multitudini sed Deo victoria imputetur; si vero vicerint Poeni, peccatis nostris et non inherciae deputetur.*

52. His auditis papa nuntios confestim Constantinopolim dirigit, suppliciter imperatoris amminicula sibi dari deposcens. Imperator vero, ut vir sanctissimus Deique timens, copias absque mora classibus advectas direxit. Cumque per Garelianum flu- 916.
men conscenderent, adfuit et papa Iohannes, cum Landolfo pariter Beneventanorum principe potentissimo, Camerinis etiam atque Spoletinis. Horrida satis denique inter eos pugna exoritur. Verum dum christianorum partem Poeni praevalere conspicerent, in Gareliani montis summitatem confugiunt, angustasque tantum vias defendere moliuntur.

53. Ex parte vero illa, qua difficilior erat ascensus Poenisque ad fugiendum aptior, Greci castrum die ipsa constituunt; in quo residentes, Poenos, ne fugerent, observabant, cottidieque oppugnantes non mediocriter trucidabant.

54. Grecis igitur Latinisque cottidie conflictantibus, Deo miserante, Poenorum nec unus quidem

superfuit, qui non aut gladio trucidaretur, aut vivus continuo caperetur. Visi sunt autem a religiosis fidelibus in eodem bello sanctissimi Petrus et Paulus apostoli, quorum christianos credimus precibus meruisse, quatinus Poeni fugerent, et ipsi victoriam obtinerent.

55. Hoc in tempore Adelbertus Tuscorum potens marchio moritur, filiusque eius Wido a Berengario rege marchio patris loco constituitur. Berta autem uxor eius cum Widone filio post mariti obitum non minoris facta est quam vir suus potentiae. Quae cum calliditate, muneribus, tum hymenei exercitio dulcis, nonnullos sibi fideles effecerat. Unde contigit, ut dum paulo post a Berengario simul cum filio caperetur et Mantue custodie teneretur, suos tamen civitates et castella omnia regi Berengario minime reddidisse, sed firmiter tenuisse, eamque postmodum de custodia simul cum filio liberasse.

56. Haec, ut rumor est, tres ex viro suo genuerat, Widonem quem praediximus, atque Lambertum, qui nunc usque lumine privatus superest, Ermengardam etiam gnatam suam sibi afroditi dulcedine coequalem, quam Adelberto Eporegiae civitatis marchioni, Gisla Berengarii regis filia, Berengarii scilicet regis huius matre, mortua, hýmenei consortio copularat. Quae ei filium genuerat nomine Anscarium, qui quantae virtutis quantaeque audatiae fuerit, liber subsequens declarabit.

57. His temporibus isdem Adelbertus, gener regius, Eporegiae civitatis marchio, atque Odelricus palatii comes, qui ex Suevorum sanguine duxerat originem, necnon et Gislebertus praedives comes et strenuus, Lampertus etiam Mediolanensis archiepiscopus, nonnullique alii principes Italiae, Berengario rebelles extiterant. Causa autem rebellionis horum haec fuit. Dum Lampertus defuncto decessore suo Mediolanensis archiepiscopus ordinari de-

buisset, non parvam ab eo rex Berengarius contra sanctorum instituta patrum pecuniam exigebat, iussitque scribi in tabulis post datam sibi pecuniam, quantum cubicularii, quantum hostiarii, quantum pavonarii, ipsi etiam altilium custodes, accipere deberent. Lampertus igitur archipraesulatus amore vehementer animatus, quaecumque rex poposcerat, quanto cum dolore tribueret, ex hoc intelligere poteris, quod subsequens lectio declarabit.

58. Odelricum palatii comitem, quem praediximus, vinctum Berengarius tunc tenebat. Cumque Lampertum archipraesulem constitueret, Odelricum ei, donec quid de eo deliberaret ageret, commendavit. Is autem pecuniae multae, quam pro episcopatu erogarat, non inmemor, hoc cum capto cepit de eius infidelitate discutere.

59. Paucis denique interpositis solibus, rex Berengarius, nuntiis directis, Odelricum ad se venire praecepit. Quos hyronica hac responsione convenisse non dubium est: *Sacerdotis officio penitus carere debeo, si iugulandum quempiam in manus alicuius tradidero.* Intellexerant itaque nuntii hunc puplice rebellasse, quem a rege sibi traditum absque eius licentia noverant dimisisse. Qui regressi protinus ad regem, Terentianum illud pro responsione dederunt: *Huic commendes, si quid recte curatum velis.*

60. Quo tempore Rodulfus rex superbissimus Burgundionibus imperabat. Cui in augmentum potentiae hoc accessit, ut potentissimi Suevorum ducis Bruchardi filiam, nomine Bertam, sibi coniugio copularet. Igitur Italienses, nuntiis directis, hunc venire, Berengarium vero expellere petunt.

61. Inter agendum autem contigit, Hungarios 921.
Veronam his ignorantibus advenisse; quorum duo reges Dursác et Bugat amicissimi Berengario fuerant. Adelbertus denique marchio atque Odelricus

comes palatii, Gislebertus etiam comes, pluresque alii, dum in montanis Brixianae civitatis, quae 50 miliariis Verona distat, conventicula ob Berengarii deiectionem haberent, rogavit Berengarius Hungarios, ut si se amarent, super inimicos suos irruerent. Hi vero, ut erant necis avidi, bellandi cupidi, a Berengario mox praeduce accepto, per ignotas vias a tergo hos usque adveniunt; tantaque illos tunc celeritate confodiunt, ut nec induendi quidem sumendive arma spatium habere quirent. Captis igitur cesisque multis, Odelricus palatii comes, qui se non viriliter defenderat, occiditur, Adelbertus autem marchio et Gislebertus vivi capiuntur.

62. Verum Adelbertus, ut erat vir non bellicosus sed sagacitatis nimieque calliditatis, dum inruere Hungarios undique cerneret, essetque illi fugiendi spes omnis ablata, balteum armillasque aureas omnemque praeciosum abparatum proiecit, vilibusque se militis sui induit vestimentis, ne ab Hungariis qui esset dinosceretur. Captus itaque sciscitatusque, quis esset, militis cuiusdam militem se esse respondit. Rogavitque se ad vicinum castellum, vocabulo Calcinaria, duci, in quo parentes, qui eum redimerent, se habere asserebat. Ductus igitur, quia non agnitus, vilissimo praetio comparatur. Emit autem illum suus ipsius miles, nomine Leo.

63. Gislebertus denique, quia agnitus, flagellatus, vinctus, seminudus, ante regis Berengarii praesentiam ducitur. Enimvero dum ante eum sine femoralibus, curta indutus endromade, ductus, regis ad pedes pronus concite caderet, in genitalium ostensione membrorum risu omnes emoririer. Rex autem, pietatis ut erat amator, misericordia quae ei nulla debebatur inclinatus, ei non, ut populus optavit, malum pro malo reddidit; verum confestim lotum obtimisque vestibus indutum, eum abire promisit. Cui et ait: *Iusiurandum a te nullum*

exigo, fidei tuae te ipsum committo, si male contra me egeris, rationem redditurum Deo.

64. Hunc denique ad propria redeuntem, regis gener Adelbertus ceterique qui cum eo simul rebelles extiterant, accepti inmemorem benefitii, ob Rodulfum, ut adveniat, dirigunt. Profectus denique eodem Gislebertus, ante 30 dies eum Italiam adventare coegit. Qui susceptus ab omnibus, nil Be-
rengario ex omni regno praeter Veronam dimisit; 922.
tenuitque totum per triennium viriliter regnum. Ian.

65. Cum 12 sibimet horis homo placeat, displi- 926.
ceat, hoc modo diligat, illud mox aspernetur, qui Iul.
fieri potest, ut omnibus semper aequanimiter placeat? Igitur infra triennium istud rex Rodulfus quibusdam bonus, aliis gravis est visus. Unde factum est, ut totius regni media pars populi Rodulfum, media Berengarium vellet. Parant itaque civile non modicum bellum; et quoniam Wido, Placentinae civitatis episcopus, Berengarii partibus favebat, 12 longe Placentia miliariis iuxta Florentiolam bellum constituunt.

Tum quam satis horrida pugna
Oritur civilis et atra,
Heu, quattuor ante Kalendas
Quater Sextilis; at ipse
Radios emergere Phoebus,
Bucina Mars cum strepit alta.
Gnato pater ipse perhennem
Fert interitum, genitusque
Perhimit patrem, dolor he quis?
Loetum parat ecce nepoti
Abavus, sternendus ab ipso;
Furiis pulsatus ab atris
Fratrem fodit eminus alter.
Berengarius ruit ipse
Medios rex per citus hostes,
Properans ceu fulgur ab alto,

Cancri grave sidus aristas
Deicit cum falce novellas.
Aliter non ferus et atrox
Miserum rex ipse Rodulfus
Deicit mucrone popellum.

66. Dederat rex Rodulfus Waldradam sororem suam, tam forma quam sapientia quae nunc usque superest honesta matrona, coniugem Bonefatio comiti potentissimo, qui nostro post tempore[1] Camerinorum et Spoletinorum extitit marchio. Hic, collecta multitudine, cum Gariardo pariter comite Rodulfo in auxilium venerat, atque, ut erat vir tam callidus quam audax, maluit potius cum suis in insidiis positus rei exitum expectare, quam primum belli impetum sustinere. Iamiam Rodulfi poene omnes milites fugerant, et Berengarii, dato victoriae signo, colligere spolia satagebant, cum Bonefacius atque Gariardus, subito ex insidiis properantes, hos tanto levius quanto inopinatius sautiabant. Pepercerat Gariardus nonnullis, hasta eos et non ferro percutiens; Bonefatius vero nulli parcens, inmensam fecerat stragem. Signum itaque victoriae Bonefacius concrepat, conveniuntque qui ex Rodulfi parte aufugerant, persequentesque Berengaricos, fugam illos inire cogebant. Berengarius vero ad non incognitum Veronae perrexit asilum. Tanta quippe tunc interfectorum strages facta est, ut militum usque hodie permagna raritas habeatur.

67. His ita peractis, regnum sibi rex Rodulfus potentissime subiugavit, Papiamque concite veniens, congregatisque omnibus: *Quoniam*, inquit, *superni muneris largitate mihi contigit devictis hostibus regni solium adipisci, nunc cordi est, vestrae me regnum Italicum fidei commendare, Burgundiamque patriam veterem visere.* Cui mox Italienses: *Si bonum tibi*, inquiunt, *videtur*, *praesto sumus.*

1) anno 946 ex Chronico Farfensi.

68. Igitur post Rodulfi regis abscessum, malo Veronenses accepto consilio, vitae insidiari Berengarii moliuntur; quod Berengarium non latuit. Tam 924.
sevi autem auctor ac repertor facinoris Flambertus quidam erat, quem sibi, quoniam ex sacrosancto fonte filium eius susceperat, compatrem rex effecerat. Pridie vero quam pateretur, eundem ad se Flambertum venire praecepit. Cui et ait:

69. *Si mihi tecum hactenus non et multae et iustae causae amoris essent, quoquo modo, quae de te dicuntur, credi possent. Insidiari te vitae meae aiunt; sed non ego credulus illis. Meminisse autem te volo, quantecumque tibi accessiones et fortunae et dignitatis fuerint, eas te non potuisse nisi meis beneficiis consequi. Unde et hoc animo in nos esse debes, ut dignitas mea in amore atque in fidelitate tua conquiesscat. Neque vero cuiquam salutem ac fortunas suas tantae curae fuisse umquam puto, quanti mihi fuit honos tuus. In quo mea omnia studia, omnem operam, curam, industriam, cogitationem huius civitatis omnem fixi. Unum hoc sic habeto: si a te mihi servatam fidem intellexero, non mihi tam mea salus cara, quam pietas erit in referenda gratia iucunda.*

70. His expletis, aureum non parvi ponderis poculum rex ei porrexit, atque subiunxit: *Amoris salutisque mei causa quod continetur, bibito; quod continet, habeto.* Vere quippe et absque ambiguitate post potum introivit in illum Sathanas; quemadmodum et de Iuda proditore domini nostri Iesu Christi scriptum est: *Quia post bucellam tunc introivit in illum Sathanas.*

71. Beneficii quippe praeteriti et praesentis immemor, insomnem illam regis in necem populos instigando pertulit noctem. Rex nocte illa, quemadmodum et solitus erat, iuxta aeclesiam, non in domo quae defendi posset, sed in tuguriolo quodam

manebat amoenissimo. Sed et custodes nocte eadem non posuerat, nichil suspicans etiam mali.

Se primum quatiens strepit
Gallus, cum vigiles facit
Mortales, solito sonat
Et pulsata Deo canit
Iam tunc aenea machina,
Invitatque docens bene
Loetheum grave spernere,
Laudes huic modo reddere,
Qui vitam tribuit, dedit
Et nobis superam bene
Sanctam querere patriam;
Hic* rex eclesiam petit,
Ac laudes Domino canit.
Flambertus properans volat,
Quocum multa simul manus,
Ut regem perhimat bonum.
Rex horum vigil inscius,
Audit dum strepitum, nichil
Formidans, properat citus,
Hoc quid visere sit; videt
Armatas militum manus.
Flambertum vocat eminus.
Quid turbe est, ait, *en bone*
Vir? quid nunc populus cupit
Armatus referens manus?
Respondit: *Vereare nil.*
Te non ut perhimat ruit,
Sed pugnare libens cupit
Hac cum parte, tuum petit
Mox qui tollere spiritum.
Deceptus properat fide
Rex hac, in medios simul,
Tum captus male ducitur;

*) i. e. tunc.

A tergo hunc ferit impius
Romphea; cadit heu pius,
Felicemque suum Deo
Commendat pie spiritum!

72. Denique quam innocentem sanguinem fuderint quantumque perversi perverse egerint, nobis reticentibus, lapis ante cuiusdam aeclesiae ianuam positus, sanguinem eius transeuntibus cunctis ostendens insinuat. Nullo quippe delibutus aspersusque liquore discedit.

73. Nutrierat sibi rex Berengarius familiariter lauteque iuvenem, immo heroem quendam, Milo nomine, memoria satis ac laude dignum. Cuius si rex fretus consiliis esset, fortunas sibi omnes non tantum adversari sentiret, nisi quia forte hoc divinae praevidentiae consilium fuit, ut aliter fieri non posset. Is sane nocte eadem, qua rex deceptus est Berengarius, adhibitis sibi copiis, nocturnas ei vigiliarum custodias voluit exhibere. Rex vero promissionibus Flamberti deceptus, Milonem se non solum custodire non sivit, verum etiam atque etiam vehementer prohibuit. Milo autem, sicut vir fidelis et rectus, ac beneficii sibi a rege conlati non im memor, quem defendere, quia defuit, non potuit, brevi* acriter vindicare curavit. Tercia quippe post regis necem die, Flambertum sibique tam in nefario scelere coniventes, vi captos, suspendio vitam finire praecepit. Fuerunt sane in hoc viro nonnullae perfectaeque virtutes, que Deo propitio suis in locis, vita comite, silentio non tegentur.

EXPLICIT LIBER SECUNDUS ANTAPODOSEOS.

INCIPIT LIBER TERTIUS.

1. De titulo huius operis, cur dicatur Antapodosis.

*) i. e. cite.

ubi et Iohannis papae nuntii veniunt, quorum hortatu Papiam pergens rex efficitur.

18. De Widone regis Hugonis fratre, qui Tusciam tunc tenebat, qui Marozotiam scortum Romanam uxorem habebat.
19. De plurimis Hugonis regis virtutibus, quas luxuria foedabat.
20. Quod idem rex Hugo duos filios tunc habuerit.
21. De eo quod rex Hugo Heinricum regem sibi amicum facit.
22. Quem nuntium rex Constantinopolim direxit Romano imperatori.
23. De duobus canibus imperatori directis qui eum laniare voluerunt.
24. Quam ob rem regis Hugonis nuntius ab imperatore sit mirifice susceptus.
25. De leone ferocissimo quem Romanos interfecit.
26. Qualiter Romanos primo delongáris et postmodum pater vasilleos sit constitutus.
27. Focas domesticus cum Simeone Bulgariorum rege pugnans sponte fugiit, cum Romanón patrem vasilleos factum audit.
28. Qualiter Focás Constantinopolim veniens a Romano capitur, et lumine privatur.
29. De Simeone Bulgariorum rege, qui prius monachus et postmodum reus[1] est factus.
30. De Romanos qui filiam suam Helenam Constantino imperatori coniugem dedit.
31. Cur imperatores porphirogeniti dicantur.
32. Qualiter Basilius interfecto domino suo Michahele imperatore imperator sit factus.
33. De eo quod dominus noster Iesus Christus per visionem de morte Michahelis Basilium terruerit.
34. De poenitentia Basilii et aeclesia miro opere ob reatum facta.

1) scilicet apostasiae reus, ad seculum reversus.

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIT LIBER TERCIUS. ΒΊΒΛΟϹ Γ.

1. Operis huius titulum, pater sanctissime, satis te mirari non ambigo. Ais forte: Cum virorum illustrium actus exhibeat, cur *Ανταπόδοσης*, antapódosis, ei inseritur titulus? Ad quod respondeo: Intentio huius operis ad hoc respicit, ut Berengarii huius, qui nunc in Italia non regnat sed tyranízat, atque uxoris eius Willae, quae ob inmensitatem tyrannidis secunda Iezabel, et ob rapinarum insacietatem Lámia proprio apellatur vocabulo, actus designet, ostendat, et clamitet. Tanta enim mendatiorum iacula, tanta rapinarum dispendia, tanta impietatis molimina in me et domum meam, cognationem et familiam, gratis exercuere, quanta nec lingua proferre nec calamus praevalet scribere. Sit igitur eis praesens pagina antapódosis, hoc est retributio, dum pro calamitatibus meis *τὴν** *ἀσεβεῖαν*, asevían, id est impietatem eorum, praesentibus futurisque mortalibus denudavero. Nec minus etiam sanctissimis et fortunatis viris pro collatis in me beneficiis antapódosis erit. Ex memoratis sane aut memorandis nullus invenitur aut rarus, hoc uno, Berengario scilicet impio, exepto, quorum non beneficiis genitores aut genitus vehementer gratularemur. Denique quod *εν*** *τη**** *εχμαλοσία*, en ti echmalosia, hoc est in captivitate seu peregrinatione, libellulus hic conscriptus dicatur, praesens indicat

*) articulus. **) i. e. in. ***) articulus.

exulatus. Coeptus quippe in Frankenenvurd, qui est 20 miliariis locus Magontia distans, in Paxú insula[1], nongentis et eo amplius Constantinopólim miliariis distans, usque hodie exaratur. Sed redeamus ad rem.

924. Mart. 12. 2. Rege Berengario defuncto atque absente Rodulfo, Hungariorum rabies Salardo praeduce totam per Italiam dilatatur, adeo ut muros Papiensis civitatis vallo circumdarent, ac defixis per girum tentoriis, exeundi aditum civibus prohiberent. Qui cum his viribus non resistere possent, peccatis promerentibus, nec munere mulcent. Versus.

3. Clarus ab infuso discedens sidere Phoebus
Zodiaci primum solito conscendere sidus
Incipit, et gelidas dissolvere colle pruinas,
Aeolus atque suos binos bis mittere flatus,
Ungrorum furibunda manus cum gaudet in urbem
Flatibus Aeoliis adiuta infundere flammas.
Spiritibus validis parvus diffunditur ignis;
Nec iuvat Hungarios solis hos urere flammis,
Undique conveniunt, mortemque inferre minantur,
Confodiunt telis, calidus quos terruit ignis.
Uritur infelix olim formonsa Papia!
Vulcanusque suos attollens flatibus artus,
Ecclesias patriamque simul conscendit in omnem.
Extinguntur matres, pueri, innuptaeque puellae*.
Sancta catervatim moritur catecumina ples[2] tunc,
Presul in urbe sua hac moritur sanctusque sacerdos,
Nomine qui proprio bonus est dictusque Iohannes.
Quod fuerat longo thecis in tempore clausum,
En iacet, hoc aliena manus ne tangeret aurum,
Atque per inmensas dissolvitur igne cloacas.
Uritur infelix olim formonsa Papia!
Cerneret** argenti rivos, paterasque micantes,
Corpora maiorum passim conbusta virorum.
Iaspidis hic praecium viridis rutilique topazii

1) a meridie Corcyrae, in litore Epiri. *) ypermetrus versus.
2) i. e. plebs. **) scilicet qui adesset.

Spernitur, et saphyrus pulcherque berillus;
Institor heu faciem nullus tunc flectit ad aurum.
Uritur infelix olim formonsa Papia!
Lucidus inmensas eripit nec fonte carinas
Ticinus, sentina simul diffunditur igne.
Usta est infelix olim formonsa Papia

anno dominicae incarnationis 924, 4. Idus Mart., indictione 12, sexta feria, hora tertia. Quorum memoriam piae recordationis affectu, qui eodem combusti sunt, vos et quicumque legeritis, faciatis, vehementer exoro.

4. Verum piissimi omnipotentisque Domini, cui propheta misericordiam et iuditium concinit, cuiusque misericordia plena est terra, usque ad consummationem gladius non desevit. Nam etsi peccatis promerentibus est exusta, non tamen inimicorum manibus tradita. Impleturque quod rex et propheta cantat: *Numquid in aeternum proiciet Deus? aut non apponet, ut complacicior sit adhuc? aut in finem misericordiam suam abscidet, a generatione in generationem? Aut obliviscetur misereri Deus? aut continebit in ira sua misericordias suas?* Itemque ei alius propheta dicit: *Cum iratus fueris, misericordiae recordaberis.* Reliquiae igitur quae supererant, Hungariis non inviriliter resistebant; adeo ut letabundi canerent cum propheta: *Haec est inmutatio dexterae Exelsi*[1].

5. Accessit ad hoc magnumque iuvamen praebuit sanctissimi patris nostri doctorisque egregii beati Siri, cuius in praefata urbe requiescunt exuviae, intercessio gloriosa. Ac ne eius vaticinium falleretur, praedicta urbs Papia, ut caderet, est inpulsa, verum misericorditer a Domino liberata. Missus equidem praedicationis gratia a beato Hermagora, euuangeliste Marci discipulo, Papiam beatissimus pa-

1) i. e. excelsi.

ter, huiusmodi eam propheciae spiritu praesagio honoravit:

6. *Delectare gaudiis, urbs Papia, quia veniet tibi ab externis montibus exultatio. Non vocaberis minima, sed copiosa in finitimis civitatibus.* Et ut hoc eius vaticinium firmius crederetur, Aquilegiae non ignotae civitatis casum hac eadem hora sermone huiusmodi nuntiavit: *Ve tibi, Aquilegia, quia cum impiorum incesseris manus, destrueris, nec ultra reaedificata consurges.* Quod ita esse completum, visibus patens ratio manifestat. Aquilegia namque, praedives atque inmensa olim civitas, ab impiissimo Hunorum rege Attila capitur ac funditus dissipatur, nec ulterius, ut in praesentiarum cernitur, elevatur; Papia vero, ut vir sanctissimus dixerat, copiosa et apellatur et cernitur; non solum quippe praecellit vicinas, sed et longe positas opibus civitates. Quid alias memorem, cum insignis ipsa totoque orbe notissima Roma huic inferior esset, si praeciosa beatissimorum apostolorum corpora non haberet? Patet igitur, quod hanc intercessio beatissimi patroni nostri Siri eripuit, qui eam tam veridico ac praecioso praesagio honoravit. Exusta denique Papia, factaque totam per Italiam non modica praeda, Hungarii ad propria revertuntur.

7. Hoc eodem tempore defuncto Adelberto, Eporegiae civitatis marchione, uxor eius Hermengarda, Adelberti praepotentis Tuscie marchionis et Bertae filia, totius Italiae principatum obtinebat. Causa autem potentiae huius hec erat, quoniam, quod dictu etiam foedissimum est, carnale cum omnibus, non solum principibus verum etiam ignobilibus, commercium exercebat.

8. Per id tempus rex Rodulfus Burgundia rediens in Italiam venit, defunctoque Berengario, regnum potenter obtinuit. Post aliquot autem dies Italienses omnes coeperunt inter sese dissidere. Zelo

quippe non modico propter Hermengardae pulcritudinem iuxta carnis huius putredinem trahebantur, eo quod ea stuprum aliis praebebat, aliis denegabat. Unde factum est, ut praedives Mediolanensis archiepiscopus nonnullique alii regis Rodulfi partibus faverent; cum Hermengarda vero tot simul rebelles aderant, quod ipsam etiam regni caput Papiam regi non inviriliter prohiberent.

9. Factum est autem, ut rex Rodulfus, collectis copiis, Papiam tenderet. Castrametatus vero miliario ab urbe, eo in loco quo Ticinus simul magnusque ille Padus conveniunt, — in cuius Maro sic laudibus canit,

Fluviorum rex Heridanus; itemque

Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum, —

Hermengarda, ut non incallida, Rodulfo regi huiusmodi noctu per memorati alveum fluvii mandata transmittit: *Si te perdere vellem, iam longo ex tempore extinctus esses. Tui quippe omnes te deserere meque ardenter adire, si meum modo adsit velle, contendunt. In his enim es locis, in quibus captus vinctusque esses, si eorum iamdudum consiliis paruissem.* Talibus rex legationibus non solum credulus verum etiam territus, nuntiis remissis, se acturum quicquid ea consuleret, remandavit. Nec mora, sequenti nocte rex Rodulfus clam custodibus, dimissis omnibus, dimisso tentorio, lecto etiam beneconposito, lintrem ingressus suos deseruit, atque ad Hermengardam quantocius properavit.

11. Igitur mane facto, magno cum silentio regis milites tentorium circuibant. Venientibus vero principibus, non parva inter eos admiratio erat, cur insolito rex hora huiusmodi dormitaret. Cumque strepitu, ut spadones quondam Holofernem, evigilare niterentur, nullum, quemadmodum ipse*, omnino dabat responsum. Introeuntibus autem tentorium

*) scilicet Olofernes.

nichilque repperientibus, raptum hunc alii, interfectum alii clamitabant. Nemo tamen, quod transfuga fieret, ullo modo animadvertere poterat. Verum hac dum admiratione fluctuarent, nuntius venit qui diceret, Rodulfum regem super eos cum adversariis eorum velle irruere. Qui mox animo consternati, tam celeri coeperunt fuga discedere, ut non hos currere, sed, si videres, diceres transvolare.

12. Cumque Mediolanium, tutum scilicet ad locum, pervenissent, consensu Lampertus archiepiscopus omnium Hugoni, potentissimo et sapientissimo Provincialium comiti, mandat, ut in Italiam veniat regnumque Rodulfo auferat sibique potenter obtineat. Erat enim longo ex tempore multis argumentis et ipse periclitans*, si forte regnum posset obtinere Italicum. Hic enim et Berengarii iam nominati regis tempore cum multis in Italiam venerat; sed quia regnandi tempus ei nondum advenerat, a Berengario territus est atque fugatus.

926. 13. Rodulfus denique cum infidelitate suorum praenominatos adversarios superare non posset, in Burgundiam profectus, Bruchardo Suevorum duci, cuius sibi filiam coniugio copularat, denuntiat, ut sui in auxilium veniat. Qui collectis copiis, cum Rodulfo confestim in Italiam est profectus. Cumque Eporegiam pervenissent, Rodulfum Bruchardus ita convenit:

14. *Ipse ego ut legationis obtentu Mediolanium proficiscar, non absurdum videtur. Hac enim occasione urbem explorare, atque eorum potero cognosscere voluntatem.* Profectus denique, cum iam Mediolanium pervenisset, priusquam urbem ingrederetur, ad beati ac praeciosi martyris Laurentii ecclesiam orationis gratia declinavit; sed, ut aiunt, non tantum peticionis gratia, quantum alterius rei gratia. Dicunt enim, quia prope civitatem est ec-

*) i. e. temptans.

clesia, miro atque praecioso opere fabricata, eum ibidem munitionem constituere velle, qua non solum Mediolanenses sed et plures Italiae principes cohercere decrevisset. Inde vero exiens, cum iuxta murum civitatis equitaret, lingua propria, hoc est Teutonica, suos ita convenit: *Si Italienses omnes uno uti tantummodo calcari, informesque non fecero caballicare equas, non sum Bruchardus; fortitudinem siquidem muri huius seu altitudinem, qua se muniri confidunt, nichili pendo; iactu quippe lanceae meae adversarios de muro mortuos praecipitabo.* Haec autem eo dicebat, quoniam neminem adversariorum suae ibi linguae gnarum esse putabat. Verum suo omine non bono quidam istic aderat, quamquam pannosus despectus, eius tamen loquelae scius, qui horum omnium Lamperto archipraesuli celer factus est nuntius. Qui ut erat ingenio callens, Bruchardum non despexit, sed malo animo eum suscipiens, mirabiliter honoravit; sed et inter cetera hoc quasi ei privilegio amoris concessit, cervum quatinus suo in brolio venaretur, quod nulli umquam nisi karissimis magnisque cessit amicis. Lampertus interea Papienses omnes nonnullosque Italiae principes ad Bruchardi necem invitat, eumque tamdiu retinuit, donec omnes qui occidere illum deberent congregatos esse posse speraret.

15. Factum est igitur, ut Bruchardo Mediolanio discedente, Novariam die perveniret eadem. Cumque isthic, nocte transacta, diluculo surgeret Eporegiam tendens, Italicae super eum irruentes April
subito apparuere phalanges. Quas contra non ut vir 29.
bellicosus properat, verum mox fugam inceptat. Et quoniam secundum beati Iob sententiam, terminus eius constitutus preteriri non poterat, et quia fallax equus ad salutem, in fossam, quae muros circuit civitatis, equus decidens eum proiecit. Quo

et ab irruentibus Ausoniis lanceis confossus, vitam morte commutavit. Sui denique hoc videntes, quoniam aliô non poterant, intra ecclesiam sanctissimi confessoris Christi Gaudentii fugiunt. Ausonii itaque, ut ex Bruchardi minis non mediocriter inflamati atque indignati, ecclesiae fores frangunt, omnesque in ea repertos sub ipso etiam altari confodiunt.

16. Quod Rodulfus ut audivit, Italiam dereliquit, et Burgundiam percitus petiit. Hec itaque dum aguntur, Hugo, Arelatensium seu Provincialium comes, navim conscenderat, et per Tyrenum mare in Italiam festinabat. Deus itaque, qui hunc in Italia regnare cupiebat, prosperis eum flatibus brevi Alpheam, hoc est Pisam, quae est Tussciae provinciae caput, duxerat; de qua sic Maro: *Alpheae ab origine Pisae.*

17. Cumque eodem pervenisset, adfuit Romani papae, Iohannis silicet Ravennatis, nuntius. Adfuerunt etiam poene omnium Italiensium nuntii, qui hunc, ut super ipsos regnaret, modis omnibus invitabant. Is autem, ut erat longo hoc ex tempore cupiens, Papiam percitus venit, cunctisque coniven-
Iul. tibus regnum suscepit. Post paululum Mantuam
9. abiit, ubi et Iohannes papa ei occurrens, foedus cum eo percussit.

18. Quo tempore Berta matre regis ipsius Hugonis mortua, Wido filius eius, quem ex Adelberto genuerat sicut praediximus, Tussciae marcam tenebat, qui Maroziam scortum Romanam sibi uxorem acceperat.

19. Fuit autem rex Hugo non minoris scientiae quam audatiae, nec infirmioris fortitudinis quam calliditatis; Dei etiam cultor sanctaeque religionis amatorum amator; in pauperum necessitatibus curiosus; erga aeclesias valde sollicitus; religiosos phylosophosque viros non solum amabat, verum etiam fortiter honorabat. Qui etsi tot virtutibus

clarebat, mulierum tamen illecebris eas fedabat.

20. Hic ex Francorum genere Teutonicorum uxorem acceperat nomine Aldam, quae filium ei genuerat nomine Lotharium. Habuerat sane tunc temporis ex quadam muliere nobilissima, vocabulo Wandelmoda, filium nomine Hubertum, qui nunc usque superest et Tusciae provintiae princeps potens habetur. Cuius acta, Deo propitio, suis in locis exponentur.

21. Hugone igitur rege constituto, sicut vir prudentissimus, ubiubi terrarum coepit nuntios suos dirigere, multorumque regum seu principum amicitiam quaerere, Heinrici praesertim famosissimi regis, qui, ut supra memoravimus, Bagoariis, Suevis, Lotharingiis, Francis atque Saxonibus imperabat. Hic etiam Sclavorum gentem innumeram subiugavit sibique tributariam fecit; primus etiam hic Danos subiugavit sibique servire coegit; ac per hoc nomen suum multis nationis[1] celebre fecit.

22. Rex igitur Hugo cum reges sibimet ac principes amicos circumcirca adquireret, studuit et Achiviis nomen suum longe a nobis positis notum facere. Imperabat vero his tunc temporis memoria satis et laude dignus Romanós imperator, liberalis, humanus, prudens ac pius; cui cum propter morum probitatem, tum propter linguae urbanitatem genitorem meum dirigit nuntium.

23. Qui cum eodem pervenisset, inter caetera, quae imperatori Romanō rex Hugo munera miserat, huiusmodi duos canes adduxit, quales in eadem non sunt aliquando patria visi. Qui dum ante imperatorem adducti fuissent, nisi multorum brachiis tenerentur, eum protinus morsibus laniarent. Puto enim, quia dum hunc Grecorum more teristro[2] opertum habituque insolito viderunt indutum, non hominem sed monstrum aliquod putaverunt.

1) i. e. nationibus. 2) velamentum, pallium mulierum.

24. Denique magno cum honore ab eodem susceptus est imperatore. Nec tam pro rei novitate aut munerum magnitudine, quantum quoniam, dum praefatus genitor Tessalonicam venisset, Sclavorum quidam, qui rebelles Romanō imperatori extiterant terramque eius depopulabant, super eum irruerunt. Verum Dei actum est pietatè, ut duo eorum principes vivi, nonnullis mortuis, caperentur. Quos dum praesentaret imperatori, inmensa est affectus laeticia, magnoque ab eo genitor munere datus, ad Hugonem regem, qui se istuc transmiserat, rediit laetus. Post reditum vero eius, paucis interpositis solibus, langore correptus, monasterium petiit sanctaeque conversationis habitum sumpsit; in quo post dies 15 mortuus, me parvulo derelicto, migravit ad Dominum. Nunc autem quoniam imperatoris *Ρομανοῦ*, id est Romani, mentio facta est, quis fuerit qualiterve ad imperii culmen pervenerit, hic non absurdum mihi videtur inserere.

25. Imperante Leone, Constantini huius genitore, *Ρομανος* imperator iste, quamquam *πτοχός*, ptochos, id est pauper, ab omnibus tamen *χρήσιμος*, chrísimos, id est utilis, habebatur. Erat autem ex mediocribus ipsis, qui navali pugna stipendia ab imperatore acceperant. Qui cum sepius et iterum *εις την μαχην*, is tin machin, id est in pugna, nonnulla *χρησιμότατα*, chrisimotata, id est utilia, faceret, a sibi praeposito adeo *ετιμηθη, ὅπως προτοκαραβος*, etimithi opos protocaravos, id est honoratus est, ut primus navium fieri mereretur. Quadam autem nocte, dum exploratum Saracenos abiret, essetque eodem in loco palus atque arundinetum non modicum, contigit leonem ferocissimum ex arundineto prosilire, cervorumque multitudinem in paludem dimergere, unumque eorum capere, sicque ventris rabiem mitigare. *Ρομανος δὲ τὸν* αὐτῶν ψόφον ακουων*

*) articulus

εδειλίασεν σφόδρα, Romanos de ton auton psofon acuon ediliasen sfodra, id est Romanos autem eorum sonitum audiens, timuit valde. Putavit enim Saracenorum multitudinem esse, qui se conspectum fraude aliqua vellent perhimere. Ορθρου δὲ βαθεως, orthru de vatheos, id est mane autem primo exurgens, cum diligentissime cuncta consideraret, conspectis vestigiis, εὐθέως, euthéos, id est statim, quid hoc esset, agnovit. Leone itaque in arundineto commorante, Ρομανος*, Romanus Grecum ignem, qui nullo praeter aceti liquore extinguitur, undique per arundinetum iactare praecepit. Erat autem in arundineto acervus arundinibus plenus, in quem leo confugiens, illo est ab igne salvatus. Ventus quippe contraria ex parte flans, ignem, ne ad acervum usque perveniret, ammovit. Romanós praeterea post ignis extinctionem uno tantum cum assecula, ensem solum dextra, sinistra autem pallium gestans, locum omnem peragrans lustrat, si forte os ex eo vel signum aliquod repperiret. Iam vero cum in eo esset, ut nichil inveniens repedaret, quid hoc monstri esset, quod acervus ille sit ab igne salvatus, studuit visere. Cumque duo propter** assisterent, secumque rebus ex nonnullis confabularent, leo eos tantum audivit, quoniam quidem ob caligantes oculos παρα τῶ καπνω, pára to capnō, quod est ob fumum, videre non potuit. Volens igitur leo animi sui furorem, quem ab igne conceperat, in hos evomere, saltu rapidissimo, qua illorum voces audierat, eos inter prosiliit. Romanós vero, non ut suus assecula pavitans, sed ea potius mente consistens, ut etsi fractus caderet orbis, inpavidum ruinae ferirent, pallium, quod manu gestabat, leonis inter brachia misit. Quod dum pro homine leo disscerperet, Romanós totis hunc a tergo viribus inter clunium iunturas ense percussit.

*) nomen proprium. **) i. e. iuxta.

Qui dissotiatis divisisque crucibus quia stare non potuit, poenitus cecidit. Leone igitur interfecto, Romanos seminecem asseculam suum solo stratum eminus vidit, quem et vocare voce praecipua cepit. Sed cum nullum daret omnino responsum, isdem Romanos propter eum adstitit, pedeque pulsans: ἔγειρε, ειπεν, ἄϑλιε καὶ ταλεπορε, μη φοβοῦ, *égire ípen áthlie ke talepore mi fobu*, id est *Surge*, dixit, *miser et miser, noli timere!* Qui consurgens, prae admiratione, dum leonis immanitatem conspiceret, non habuit ultra spiritum. *Ἐξεπλισσοντο δὲ πάντες πέρι τοῦ** Ρωμανοῦ τάυτα ακουσαντες*, exeplissonto de pantes peri tu Romanu tauta acusantes, id est stupebant autem omnes de Romano haec audientes. Unde factum est, ut tam pro caeteris quamque pro praeclaro praesenti hoc facinore non multo post a Leone imperatore tanto donaretur honore, *οπως παντα τα*** πλοια*, opos panta plia, id est ut omnes naves in manibus essent suis, eiusque iussionibus oboedirent.

919. 26. Leo denique, Grecorum piisimus imperator, cuius supra fecimus mentionem, corporis humani debitum solvens viamque carnis universae ingrediens, regni sui heredem Alexandrum, fratrem germanum, unicumque suum Constantinum, qui nunc superest et feliciter regnat, parvulum, et ut Greci aiunt *αλαλον*, alalon, id est non loquentem, dereliquid. Quibus ad tuendum palatium tutandamque rem privatam, ut istic moris est, eunuchum officio parakinumenon[1] dedit, Focán vero *δομεστικον μεγαν*, domesticum maiorem, hoc est terrestris ducem exercitus, fecit. Romanón autem, non claro natalium hortu sed cordis magnanimitate, *δελονγαρην της πλοῶς*, delongárin tis ploós, hoc est navalis exercitus principem, ordinavit. Alexander post modicum

*) articulus. **) articulus. 1) *παραχοιμώμενος* praefectus sacri cubiculi.

defunctus, soli Constantino parvulo imperium dereliquit. Denique tempore quo magnus imperator 913.
Leo migravit ad Christum, praefatus Focás domesticus, terrestris dux exercitus, contra Simeonem Bulgariorum regem copias duxerat, eique Constantinopolim venire cupienti non inviriliter repugnarat. Romanos vero, ut non incallidus, audito im- 919.
peratorum, Leonis scilicet atque Alexandri, interitu, haud longe ab urbe collecto classium exercitu fuit, atque in insulam parvam iuxta Constantinopolim, ita ut e palatio videri poene posset, ratibus collectis advenit. Ad palatium autem minime transfretavit, laudes iuxta consuetudinem Porphyrogenito minime decantavit. Que res eunucho parakinúmeno cunctisque Constantinupoleos principibus stuporem timoremve parvum non adtulit. Internuntiis itaque, quid hoc monstri sit, quod regem non adierit laudesque debitas non persolverit, siscitatur. Hisque a Romano respondetur, quod propriae vitae timens palatium declinarit; et adiecit, quod si parakinumenos caeteris cum principibus se non adiret, vitamque illi et honorem iureiurando promitteret, mox se ad Cretensium Saracenorum regem conferret, regnumque Argivorum sui auxilii fortitudine debellaret. Quod quam callide dixerit, exitus declarabit. Igitur quod prefati sumus, principes terrore compulsi, ignorantes quod lateret anguis in herba, omnes hunc fiducialiter adeunt, quod mandaverat gratanter cupientes implere. Quos omnes, non malo consilio accepto, proiectos in sentinam ligat; sicque securus ad urbem magno cum comitatu festinat, iis, quos suspectos habuerat, palatium purgat, suae parti paroentes[1] ibi collocat: rectorem, magistros, patricios, logothétim, éparchon, kitonítas, cubiculários, protospathários, spathários, spatharocandidátos, parathalassítin suos facit; cae-

1) i. e. qui parti suae parebant.

teros, ut diximus, abdicat. Qui etiam ut coeptum opus firmius patraret, cum Porphýrogeniti matre *Zoη*, Zoi nomine, veneria est dulcedine iunctus. Tota mox civitas coronatur, et Romanós pater vasilleos ab omnibus apellatur.

27. Pugnanti praeterea cum Bulgariis Foca domestico, qui et ipse pater vasilleos ardenter fieri cupiebat, ipso in bello de hostibus iam triumphum tenenti, quid a Romano actum sit nuntiatur. Qui mox animo consternatus nimioque dolore compulsus, victoriae signum quo hostes insequebatur proiecit, terga vertit, fugam suos inire fecit. Reparant itaque Bulgarii Simeonis hortatu animos, et quos prius adverso Marte fugerant, prospero postmodum insecuntur, tantaque tunc Achivorum strages efficitur, ut longo post tempore campus plenus ossibus videretur.

28. Omni denique cum festinatione iam nominatus Focás domesticus Constantinopolim redit; palatium ingredi cupit, vi et non arte pater vasilleos fieri satagit. Sed quia *vis consilii expers mole ruit sua*, et ut Flaccus dicit, *Dii temperatam provehunt in maius*, a Romano domesticus iste capitur, atque utroque lumine privatur. Bulgariis non minima vis augetur, hisque Grecos depopulandi vicissitudo dupla rependitur.

29. Hunc etenim Simeonem emiargon, id est semigrecum, esse aiebant, eo quod a puericia Bizantii Demostenis rhetoricam Aristotelisque silogismos didicerit. Post haec autem relictis artium studiis, ut aiunt conversationis sanctae habitum sumpsit. Verum paulo post regnandi cupiditate deceptus, ex placida monasterii quiete in seculi procellam transivit, elegitque potius apostatam Iulianum, quam beatissimum Petrum coelestis regni sequi clavigerum. Qui duos filios habuit, unum nomine Baianum, alterum, qui nunc usque superest poten-

terque Bulgariis principatur, nomine Petrum[1]. Baianum autem adeo foere magicam didicisse, ut ex homine subito fieri lupum quamvecumque cerneres feram.

30. Romanos praeterea eodem, quo pater vasilleos constitutus est anno, filiam suam Helenam imperatori parvulo, domino suo, Constantino Porphyrogenito coniugem dedit. Porphyrogenitum autem non in purpura, sed in domo quae Porphyra ut superius scripsimus natum apello. Et quoniam res processit in medium, quid de huius Porphírogeniti genesi audivimus proferre iterum non pigeat, quemadmodum et in priori libro eisdem verbis tytulo 6. 7. 8. 9. 10. scriptum repperies.

31. Constantinus imperator augustus, ex cuius nomine Constantinopolis est sortita vocabulum civitas, τὸν οικον τουτον, ton icon tuton, domum istam, edificare iussit, cui Porphýra nomen imposuit; voluitque successuram nobilitatis suae subolem isthic in lucem prodire, quatinus qui suo ex stemate nascerentur, luculenta hac apellatione Porphyrogeniti dicerentur. Unde et hunc Constantinum, Leonis imperatoris filium, ex eius sanguine nonnulli dicunt originem ducere. Της γενεσεως δὲ αυτοῦ η* αληϑεῖα αυτῆ εστην, tis geneseos de autu alitia auti estin, id est Generationis autem huius veritas hec est.

32. Basilius imperator augustus, avus huius, Macedonia humili fuerat prosapia oriundus, descenditque Constantinopolim paupertatis iugo, ut cuidam serviret igúmeno, id est abbati. Igitur imperator qui tunc temporis erat, Michahel nomine, cum orationis gratia ad monasterium illud, in quo hic ministrabat, descenderet, vidit hunc praeter forma ceteros egregia, accitumque ton** igumenon, rogavit, ut se donaret hoc puero; quem suscipiens in palatio, cubicularii donavit offitio. Tantae denique

1) annis 927—969. *) articulus. **) articulus.

post paululum potestatis est factus, ut alter ab omnibus imperator sit apellatus. Verum quia omnipotens Deus servos suos iusta visitat vult quacumque censura, hunc imperatorem sanae mentis ad tempus non esse permiserat, ut quo hunc gravius premeret in infimis, eo misericordius remuneraret in summis. Nam, ut fertur, huius tempore passionis familiares etiam capitis iusserat subire sententiam. Quos tamen ad sese rediens hoc pacto requirebat, ut nisi quos iugulare iusserat redderentur, pari ipsi qui hoc effecerant sententia damnarentur. Hoc igitur terrore quos damnare iusserat, servabantur. Sed cum hoc sepius et iterum Basilio faceret, huiusmodi a sibi obsequentibus, pro nefas, accepit consilium: *Ne forte insana regis iussio aliquando ex industria a te non diligentibus, immo hodio habentibus, impleatur, eum tu potius occidito, atque imperialia sceptra suscipito.* Quod sine dilatione, cum terrore compulsus, tum regnandi cupiditate deceptus, complevit. Hoc itaque interfecto, factus est imperator Basilius.

33. Denique parvo transacto tempore, huic dominus noster Iesus Christus per visionem apparuit, domini huius imperatoris dexteram, cuius hic necis auctor extiterat, tenens, eumque ita conveniens: *Basili, ut quid interfecisti dominum tuum hunc Michahelem imperatorem?* Expergefactus itaque, tanti se reum novit esse reatus, moxque ad sese rediens, quod super hoc faceret, cogitabat.

34. Confortatus itaque hac Domini per prophetam salubri et vere acceptabili promissione, quoniam *in quacumque die peccator ingemuerit, salvus erit*, cum lacrimis et gemitibus se peccatorem, se sanguinis innocentis effusorem esse, confitebatur. Bono autem consilio accepto, amicos sibi de mamona iniquitatis effecerat, ut quos hic temporalibus subsidiis consolaretur, eorum praecibus ab ae-

terno gehennae incendio liberaretur. Fabricavit autem praecioso et mirabili opere iuxta palatium orientem versus ecclesiam in honorem summi et celestis militiae principis et archangeli Michahelis, qui grece archistrátigos, hoc est miliciae princeps, apellatur. Ecclesiam autem ipsam nean, hoc est novam, alii vocant, alii vero ennean, quod nostra lingua novennalem sonat, apellant, eo quod ibidem aeclesiasticarum horarum machina novem pulsata ictibus sonet.

35. Secundo itaque quo Romanos pater vasilleos constitutus est anno convocatos ad sese principes ita convenit: *Romane dignitatis árchontes*, id est *principes*, *quoniam vobis consultis non solum*, *inquam*, *pater vasilleos sum constitutus*, *verum etiam sanctissimi imperatoris fidelitati glaucópis Helenae*, id est *virides oculos habentis*, *coniunctione sotiatus*, *hoc aliquo imperialis ornatus inditio monstrari dignum reor in corpore*, *quod celebratur a populis ex dignitatis nomine*. Iudicatum denique a populo communique decretum est consilio, ut quia tantae dignitatis erat, et leucolenon, id est alba brachia, Helenan filiam suam imperiali dignitati copularat, rubricatarum pellium caligis, ut isthic imperatorum moris est, uteretur. Sed nec hoc quidem satis ei visum fuit. Equidem post unius anni sinaxín, cum amplioris iam potentie esset, talibus adgreditur eosdem sermonibus principes: *Quoniam communi vestro iuditio est definitum*, *imperialibus me uti caligis*, περιφανέστατοι ηρωαις, *perifanestati* id est *nobilissimi heroes*, *vestrae auctoritatis benivolentia quae contulistis*, *videntur mihimet* αγλαα απινα, *aglaa apina*, id est *praeciosa dona*, *diligentius vero consideranti visum est mihi histrionum mimorumve more incedere*, *qui ut ad risum facile turbas illiciant*, *variis sese depingunt coloribus*. *Risum denique aliis non solum*, *sed*

mihi etiam ipsi moveo, dum pedibus imperatorem, capite communem imitari videar plebem. Nam quae comoedia? mimus quis melior? Igitur aut coronam praebete, aut caligas imperiales, quis ridiculus populo videor, auferte. Hoc plane dicto, magis autem qua cunctis praeerat potestatis auctoritate, omnium iudicio coronam recepit, et caligarum decorem minime perdidit. Huius miretur prudentiam nemo, sed laudes referat Deo cordis ex intimo, qui erigit elisos, solvit compeditos, cuius in manu calix vini meri plenus mixto inclinans ex hoc in hoc.

36. Is autem humili fuerat prosapia, ex Armenorum scilicet gente, oriundus, neque solum mente conceperat futurum, se regis in aula esse, nedum imperialia sceptra tenere. Sed quid prophetes Anna dicit? *Dominus pauperem facit, ditat, humiliat, et sublimat, suscitans a terra inopem, et de stercore erigens pauperem, ut sedeat cum principibus et solium gloriae teneat. Domini enim sunt cardines terrae.* Ei itaque immortali, invisibili, Deo soli honor et gloria per cuncta seculorum secula, amen.

37. Denique Romanō imperatore constituto, Christofóron, quem ante imperii dignitatem habuerat, imperatorem constituit; post imperii vero sui ordinationem uxor eius ei filium peperit nomine Stefanum. Rursum concepto foetu, alium ei peperit vocabulo Constantinum. Quos omnes imperatores constituens, contra ius fasque se et Christoforon primogenitum domino suo imperatori Constantino Porphýrogenito praeposuit; adeo plane, ut procedentes is tin prolempsin, hoc est ad publicum, ad sanctam Sophyam scilicet, vel ad Vlachernas, seu ad sanctos Apostolos, Romanos cum Christophoro primogenito praecederent, Constantinus Porphyrogenitus et duo caeteri sequerentur. Quod

quam indigne iustus iudex pertulerit, ulcio subsequens declaravit. Nam post modicum Christophoros defunctus est. Constantinus itaque Porphyrogenitus cum oracioni tum leccionibus vacans, totum se Domino commendabat, opere manuum victum quaeritans. Sane τὴν* ζογραφίαν, zografian, id est picturam, perpulchre exercebat.

38. Eodem tempore Simeon Bulgarius agros[1] coepit vehementer afligi. Quem Romanos, filii sui Christofori filia filio illius Petro, qui nunc superest, uxore data, ab incepto furore conpescuit, sibique foedere placito sociavit. Unde et puella mutato nomine est Iríni, id est pax, vocata, eo quod per eam inter Bulgarios et Grecos pax sit firmissima constituta.

39. His temporibus Walpertus et Gezo, praenomine Heverardus, Papie praepotentes iudices erant. Causa autem potentiae Walperti haec erat, quoniam Cumis, ditissimo in loco, filium suum Petrum episcopum fecerat, Rozam vero, gnatam suam, Gilleberto comiti palatii coniugio sotiaverat. Ea tamen tempestate uterque defunctus erat. Ticinensis itaque, quod est Papiensis, populus omnis ad hunc convenerat, causasque omnes et controversias ante eum deliberabat. Participatione denique potentiae huius memoratus Gezo, praenomine Heverardus, quoniam quadam affinitate ei iungebatur, praepotens habebatur. Qui nobilitatem suam pravis moribus deturpabat. Fuit enim ambitiosus nimis, cupidus, invidus, seditiosus, iuris corruptor, praeceptorum Dei immemor; quod Deus non passus est abire inultum; et ne diutius protraham sermonem, Catilinae omnino similis, qui sicut consulem et rei publicae defensorem Marcum Tullium Ciceronem conabatur occidere, ita et hic regem Hugonem morti molitus est tradere. Quadam enim

*) articulus. 1) Argos?

die, dum nichil mali suspicans rex Hugo Papie cum paucis degeret, hic seditione facta voluit super eum irruere; sed Walperto, qui non tam ferocis animi erat, remorante, tardatus est.

40. Nec minus etiam eos rex Hugo suis rhetoricis et melle dulcioribus elogiis ab incepto furore conpescuit. Dum enim seditionem super se exhortam atque in domo Walperti congregatam esse cognossceret, huiusmodi omnes per internuntios sermone convenit: *Quid est, quod tantopere, viri fortes, tamque insperate contra dominum, immo regem, vestrum commoti estis? Si quippiam quod displiceat actum est, consolidetur. Neque enim sera emendatio reprehendi solet, praesertim si nulla neglegentia praetermissa est.* His auditis, furorem cuncti animi mitigarunt. Solus Gezo in qua prius fuerat protervia manens, operam dabat, quo omnes super regem irruerent eumque morte turpissima cruciarent. Verum disponente Deo, affectus eius pravus effectum habere non potuit. Reversi igitur ad regem nuntii, prout viderant et audierant, enarrarunt.

41. Igitur rex Hugo haec omnia quasi pro nichilo mente subdola ducens, Papia egressus, longe alió properare festinat, missisque circumcirca libris, milites suos ad se venire praecepit. Quos inter Samsón praepotens comes advenerat, qui iam dicto Gezoni inimicissimus erat. Is denique regem ut vidit, eum ita convenit: *Sollicitum te equidem de urbanis rebus contra te tumultuose et moleste his diebus actis intueor; verum si me audis mihique obtemperas, suis ipsi laqueis capientur. Alter enim, qui melius consilium dare possit quam ego, non facile inveniri potest; tibi vero ipsi certe nemo melius dabit. Unum tamen peto, ut dum capti mea opera fuerint, Gezo cum omni sua ypostasi meis tradatur in manibus.* Quem dum dari sibi a

rege audivit, adiecit: *Leo, Ticinensis episcopus civitatis, Walperto et Gezoni non habetur amicus; ii sane quocumque possunt ei omnimodis adversantur. Scitis denique, moris esse, regi ab aliis locis Papiam tendenti cives forciores extra urbem occurrere. Mandate itaque clam episcopo, ut dum tempore statuto Papiam veneritis, et ipsi nobis extra urbem obviam venerint, portas civitatis omnes serrare faciat, clavesque sibi retineat, quo dum capere eos ceperimus, nec in urbem confugere, nec ab urbe possint auxilium expectare.* Quod et factum est. Nam dum statuto tempore rex Papiam tenderet, et memorati obviam ei exirent, episcopus libenter, ut ei imperatum fuerat, fecit. Rex itaque omnes capere, ut Samsón consilium dederat, iussit. Confestim igitur Gezo Samsón traditus, utroque lumine privatur, et lingua, quae in regem blasphemiam dixerat, ei absciditur. O factum bene, si sicut coecus, ita et mutus cunctis extitisset temporibus! Sed ó scelus, quoniam lingua abscisa loquelam non perdidit, secundum Grecorum fabulas, oculorum privatione vitam sibi protelavit, quae multis ad perniciem usque in praesentem diem esse non desiit. Fabulae vero ludum, cur ceci plurimum vivant, secundum Grecorum ineptiam hic inseramus, quae talis est: *Ζευς καὶ Ηρα ηρισαν περι αφροδισιών, της πλειονα ἐχει ηδομας εν τη συννουσῖα· και τότε Τιρεσίαν Εβρου υιον εζήτησαν. Οὗτος γὰρ εν ταις αμφοτέραις φύσεσοι μεταμορφώθη, επιδι δράκοντα επατησεν. Οὗτος οὖν κατα της Ηρας απεφκυνατο, καὶ Ηρα οργισθεῖσα ἐπήρωσεν ἀυτὸν, Ζευς δὲ εχαρίσατο ἀυτῶ πολοῖς, ζησαι ετεσι, και ὁσα ελεγεν μαντικα λεγειν,* Zeus ke Ira írisan peri afrodision, tis pliona echi idomas en ti synnusía; ke tóte Tiresían Euru yon ezitisan, utos gar en tes amfoteres fysesi metamorfothi epidi draconta epatisen. utos un cata tis Iras apefkýnato, ke Ira orgisthísa epírosen auton, Zeus

de echarisato auto polis zise etesi, ke osa elegen mantica legin. Haec est interpretatio. Iuppiter et Iuno contenderunt de amoribus, quis plures haberet libidines in coitu. Et tunc Tiresiam Euri filium quaesiverunt. Iste enim in utrisque naturis transmutatus est, quia draconem calcavit. Hic ergo contra Iunonem pronuntiavit. Et Iuno irata excecavit eum. Iuppiter autem donavit ei multis vivere annis, et quanta diceret, divinando dicere. Sed redeamus ad rem. Gezo, ut praediximus, membris defoedato, substantia illius diripitur. Ceteri complures custodie mancipantur. Walpertus in crastinum capite truncatur, thesaurus eius infinitus diripitur; Cristina uxor illius capitur, et ut thesauros occultos tradat, diversis crucibus laniatur. Crevit extunc non solum Papiae, sed et in omnes Italiae fines regis timor; neque hunc ut reges ceteros floccipendere, verum modis omnibus honorare.

42. Eodem tempore Ildoinus, Laudociensis[1] eclesiae episcopus, propria sede expulsus, ad Hugonem regem, cui affinitatis linea iungebatur, in Italiam
928. venit. Qui honorifice ab eo suseptus, Veronensem ei episcopatum ad stipendii concessit usum. Factum est autem, ut post paululum Lampertus archiepiscopus moreretur, et hic loco eius Mediolanii episcopus ordinaretur. Venerat autem cum praefato Ilduino monachus quidam, Raterius nomine, qui ob religionem septemque liberalium artium peritiam
932. Verone episcopus constituitur, ubi et Milo, quem
c. supra memoravimus, comes habebatur.

43. Wido interea, Tusciae provinciae marchio, cum Marocia uxore sua de Iohannis papae deiectione cepit vehementer tractare, atque hoc propter invidiam, quam Petro fratri papae habebant, quoniam quidem illum papa sicut fratrem proprium honorabat. Contigit itaque Petro Rome degente, Wi-

1) Leodiensis; v. Mon. Germ. Legum T. I. pag. 565. ad a. 920.

donem multos habuisse clam milites congregatos. Cumque die quadam papa cum fratre paucisque aliis in Lateranensi palatio esset, Widonis et Marociae super eos milites irruentes, Petrum fratris ipsius ante oculos interfecerunt; eundem vero papam comprehendentes, custodie manciparunt, in qua non multo post est defuntus. Aiunt enim, quod cervical super os eius inponerent, sicque eum pessime suffocarent. Quo mortuo, ipsius Marotiae filium 928.
Iohannem nomine, quem ex Sergio papa meretrix ipsa genuerat, papam[1] constituunt. Wido vero non multo post moritur, fraterque eius Lambertus ipsi vicarius ordinatur.

44. Marozia, scortum impudens satis, nuntios 932.
suos post Widonis mariti sui mortem Hugoni regi dirigit, eumque invitat, ut se adeat Romamque nobilissimam civitatem sibi adsumat. Hoc autem non aliter posse fieri testabatur, nisi eam rex Hugo sibi maritam faceret. Versus.

Quid Veneris facibus compulsa Marozia saevis?
Coniugis ecce tui spectas tu suavia fratris,
Nubere germanis satagens Herodia duobus,
Immemor en videris praecepti ceca Iohannis,
Qui fratri vetuit fratris violare maritam.
Haec tibi Moseos non praestant carmina vatis,
Qui fratri subolem fratris de nomine iussit
Edere, si primus nequeat sibi gignere natum.
Nostra, tuo peperisse viro te, secula norunt.
Respondes, scio, tu: *Nichil hoc Venus ebria curat.*
Advenit optatus ceu bos tibi ductus ad aram
Rex Hugo, Romanam potius commotus ob urbem.
Quid iuvat, obscelerata, virum sic perdere sanctum?
Crimine dum tanto satagis regina videri,
Amittis magnam Domino tu iudice Romam.

Quod recte esse actum, non solum sensata verum

1) Iohannem XI. qui m. Martio a. 931 summum pontificatum adeptus est.

etiam insensata animadvertunt. In ingressu Romanae urbis quaedam est miri operis mireque fortitudinis constituta munitio; ante cuius ianuam pons est praeciosissimus super Tiberim fabricatus, qui pervius ingredientibus Romam atque egredientibus est; nec est alia, nisi per eum, transeundi via. Hoc tamen, nisi consensu munitionem custodientium, fieri non potest. Munitio vero ipsa, ut caetera desinam, tantae altitudinis est, ut eclesia quae in eius vertice videtur, in honore summi et celestis miliciae principis archangeli Michahelis fabricata, dicatur „sancti Angeli ecclesia usque ad coelos". Rex denique, ob munitionis confidentiam relicto longe exercitu, cum paucis Romam advenit. Quo decenter a Romanis susceptus, in praedictam munitionem ad Maroziae meretricis thalamum declinavit. Cuius incesto dum potitus esset concubitu, Romanos quasi iam securus despicere coepit. Habuerat sane Marozia filium nomine Albericum, quem ex Alberico marchione ipsa genuerat. Qui dum matris hortatu Hugoni regi, vitrico scilicet, aquam funderet, ut manus ablueret, ab eo pro correctione in faciem cesus est, eo quod non moderate et pudenter aquam effunderet. Is vero, ut inlatam sibi posset ulcissci iniuriam, congregatis in unum Romanis, huiusmodi eos sermone convenit: *Romanae urbis dignitas ad tantam est stultitiam ducta, ut meretricum etiam imperio pareat. Quid enim fedius, quidve turpius, quam ut unius mulieris incestu Romana civitas pereat? Romanorum aliquando servi, Burgundiones scilicet, Romanis imperent? Si meam, privigni scilicet sui, faciem cecidit, cum praesertim novus habeatur hospes, quid vobis iam inveteratum facere creditis? An Burgundionum voracitatem et superbiam ignoratis? Ipsam saltem nominis etimologiam dispicite: Burgundiones ideo dictos, quoniam dum Romani, orbe devicto, ex*

gente hac captivos ducerent multos, constituerunt eis, ut extra urbem domos sibi sustollerent; a quibus et paulo post a Romanis ob superbiam sunt expulsi; et quoniam ipsi domorum congregationem, quae muro non clauditur, burgum[1] *vocant, Burgundiones*[2] *a Romanis, quod est a burgo expulsi, apellati sunt. Ceterum secundum naturale nomen Galli Allobrogi nuncupantur. Ego tamen secundum mihi traditam fronesin, id est sapientiam, Burgundiones eos quasi gurguliones apello, vel quod ob superbiam toto gutture loquantur, vel, quod verius est, edacitati, quae per gulam exercetur, nimis indulgeant.* Nec mora, his auditis, Hugonem regem cuncti deserunt, atque eundem Albericum sibi dominum eligunt; et ne spacium quidem milites introducendi suos rex Hugo haberet, munitionem confestim obpugnare inceptant.

45. Liquet divinae dispensationis hoc consilium esse, ut quod rex Hugo tam turpiter cęperat scelere, eum omnimodis optinere non posse. Tanto quippe est terrore coactus, ut per restim se ipsum ea ex parte qua civitatis muro munitio inhaerebat deponens, eam desereret, atque ad suos confugeret. Expulsus igitur rex Hugo cum praefata Marozia, Romanae urbis Albericus monarchiam tenuit, fratre suo Iohanne summi atque universalis praesulatus sedi praesidente.

46. Aiunt quidam, Bertam, Hugonis regis matrem, Adelberto marchioni viro suo nullum filium peperisse, sed ab aliis mulieribus clam acceptos, simulato partu, Widonem et Lambertum sibi supposuisse, quatinus post mortem Adelberti, Bertae filii non deessent, quorum adiutorio omnem mariti sui potenciam possideret. Hoc autem mendatium mihi ideo videtur esse inventum, quatinus incestum suum hac occasione rex Hugo tegeret, infa-

1) italice *borgo*. 2) i. e. sine (*ohne* germanice) burgo.

miae ὕβριν, id est turpitudinem, evaderet. Ea tamen quae nunc narranda est, cur hoc dictum sit, veri similior mihi videtur assertio. Lambertus, qui post Widonis fratris sui mortem Tusciae marcam tenebat, vir erat bellicosus et ad quodlibet facinus audax. Quem ob regnum Italicum rex Hugo suspectum nimis habebat. Timebat enim, ne Italienses se desererent, et Lambertum regem constituerent. Boso denique, ex eodem patre regis Hugonis frater, insidiarum laqueos huic paraverat, eo quod ipse marchio Tusciae fieri vehementer anhelabat. Consilio igitur huius rex Hugo Lamberto cominando denuntiat, ne se fratrem suum amplius dicere audeat. Is vero, ut erat animi ferocis atque indisciplinati, non moderate, ut debuit, sed effrenate ita respondit: *Ne inficiari rex possit, me fratrem suum esse, nos uno ex corpore eundemque per aditum in lucem prodiisse, duello cupio cunctis cernentibus comprobare.* Quod rex ut audivit, iuvenem quendam, Teudinum nomine, elegit, qui cum eo hanc ob rem singularem pugnam commisit. Deus autem, qui iustus est, et rectum est iudicium eius, in quo non est iniquitas, ut amphibologiam dirumperet ac veritatem cunctis ostenderet, fecit, ut Teudinus citissime caderet, et Lampertus victoriam obtineret. Quamobrem rex Hugo non mediocriter est confusus. Consilio autem accepto, eundem Lambertum tenuit et custodiae tradidit. Timuerat enim, ne, si se dimitteret, regnum illi auferret. Hoc igitur capto, Bosoni fratri suo Tusciae marcam contradidit; et non multo post Lambertum lumine privavit.

47. His temporibus Italienses in Burgundiam ob Rodulfum, ut adveniat, mittunt. Quod Hugo rex ut agnovit, nuntiis ad eundem directis, omnem terram quam in Gallia ante regni susceptionem tenuit Rodulfo dedit, atque ab eo iusiurandum, ne

aliquando in Italiam veniret, accepit. Nec minus etiam Heinricum, quem supra memoravimus, regem fortissimum, multis collatis muneribus amicum sibi effecerat; cuius ex hoc apud Italos nomen maxime tunc clarebat, quod Dános, nulli ante subiectos, solus ipse debellaret ac tributarios faceret. 934.
Est enim gens indomita, sub septemtrione in oceano degens, cuius sevitia multarum saepe gentium nobilitas luxit. Hi aliquando classibus per Rheni fluminis alveum conscendentes, ferro et igni cuncta misere laniarunt; ipsas insuper nobilissimas civitates, Agrippinam quae nunc Colonia vocatur, atque Treuerim longe a Rheno positam, nonnullasque alias in regnó Lotharii debellantes vi ceperunt, cunctisque ablatis, ea quae secum deferre non poterant, combusserunt. Thermas etiam Grani palatii atque palatia combusserunt. Verum his omissis, ad narrandi seriem redeamus.

48. Arnaldus Bagoariorum et Carentanorum dux, 935.
cuius superius fecimus mentionem, cum non multum ab Italia longe distaret, collectis copiis, quatinus Hugoni regnum auferret, advenit. Qui Tridentinam ea ex parte primam Italiae marcam pertransiens, Veronam usque pervenit. In qua a Milone comite atque Raterio episcopo libenter, ut qui eum invitarant, suscipitur. Quod rex Hugo ut audivit, collecto exercitu ei obviam tendit.

49. Cumque eodem pervenisset, et caballicatas[1], ut vulgo aiunt, circumcirca dirigeret, Bagoariorum quaedam pars non minima de castro vocabulo Gauseningo egrediens, cum Italiensibus pugnare cepit. A quibus graviter confossa, vix ex ea, vel qui hoc caeteris nuntiaret, evasit. Qua ex re Arnaldus dux non parva est confusione repletus.

50. Unde factum est, ut consilio accepto, Milonem comitem vellet capere atque Italia derelicta

1) equitum turmas.

secum illum in Bagoariam ducere, quatinus reparato exercitu, cum eo iterum posset redire; quod Milonem non latuit.

51. Qui diversis cogitationibus estuans, quid ageret poenitus ignorabat. Hugonem regem, plane ut meruerat, adire timebat; cum Arnaldo vero in Bagoariam duci, non solum mortem sed infernum putabat. Hac itaque in ambiguitate, quoniam regem Hugonem cito misericordia noverat inclinari, Arnaldum fugere, et ad eum deliberat tendere. Arnaldus vero, prout citius potuit, in Bagoariam est regressus. Munitionem autem, quae in eadem civitate erat, prius oppugnans, fratrem Milonis militesque suos, qui eam defendere conabantur, secum in Bagoariam duxit.

52. Quo discedente, Hugoni regi mox civitas redditur, et Raterius eiusdem civitatis episcopus ab eo captus, Papie exilio religatur. In quo faceta satis urbanitate de exilii sui erumna librum componere cepit. Quem si quis legerit, nonnullas ibi hac sub occasione res expolítas inveniet, quae legentium intellectibus non minus placére poterunt quam prodesse.

EXPLICIT LIBER ANTAPODOSEOS III.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI QUARTI.

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIT LIBER QUARTUS FELICITER.

1. Hactenus quae digesta sunt, sacerdos sanctissime, sicut a gravissimis, qui ea creverant*, viris audivi, exposui; caeterum quae narranda sunt, ita ut qui interfuerim, explicabo. Ea siquidem tempestate tantus eram, quod regis Hugonis gratiam michi vocis dulcedine adquirebam. Is enim euphoniam adeo** diligebat, in qua me coequalium puerorum nemo vincere poterat.

2. Igitur rex Hugo dum prosperari sibi cuncta 931.
prospiceret, filium suum Lotharium, quem ex Alda Mai 15.
uxore sua genuerat, cunctis coniventibus, post se regem constituit. Quo constituto, qualiter Romam, ex qua turpiter eiectus fuerat, posset adquirere, cogitabat. Collecta itaque multitudine, proficiscitur Romam. Cuius quamquam loca et provincias circumcirca misere devastaret, eamque ipsam cottidiano impetu inpugnaret, ingrediendi tamen eam effectum non potuit obtinere.

3. Sperans denique, calliditate sua Albericum posse decipere, ei denuntiat, ut filiam suam Aldam, Lotharii regis nati sui germanam, sibi coniugio tollat, sicque pace habita, ut suus ipsius filius securus permaneat. Albericus igitur, ut vir infatuus, filiam eius sibi coniugio iunxit, Romam autem, quam nimis ardebat, non tradidit, seque ei minime credidit. Vere tamen Albericum rex Hugo inescaret et caperet, *τουτω τῶ* αγκηστρω*, tuto to agkistro, id est isto hamo, nisi suorum hoc faceret fallatia militum, qui eum aliquando pacem cum ipso habere non cuperant. Si quem enim rex suorum vellet corripere, ad Albericum mox studuit fugere, a quo regis ob metum gratanter susceptus Romae deguerat honoratus.

4. Dum hec aguntur, Saraceni Fraxenetum in-

*) i. e. viderant. **) i. e. valde. *) articulus.

habitantes, collecta multitudine, Aquas*, 50 miliariis Papia distans, usque pervenerant. Horum πρωβωλος, provolos, id est praedux, Sagittus Saracenus pessimus impiusque extiterat. Deo tamen propitio, pugna commissa ταλέπορος, taléporos, id est miser, ipse cum omnibus suis interiit.

5. Per idem tempus in Ianuensi urbe, quae est in Alpibus Cotzie, octingentis stadiis Papia distans, supra Africanum mare constituta, fons sanguinis largissime fluxit, subsecuturam cunctis patenter ruinam insinuans. Eodem quippe anno Poeni cum multitudine classium illô perveniunt; civibusque ignorantibus, civitatem ingrediuntur, cunctos, pueris exceptis et mulieribus, trucidantes; cunctosque civitatis et eclesiarum Dei thesauros navibus imponentes, in Africam sunt reversi.

6. Hoc in tempore Mannasses, Arelatensis civitatis episcopus, agnita regis Hugonis potentia, a cuius ipse affinitatis lineam sanguine traxerat, deserta sibi commissa aeclesia, ambitionis spiritu, multas violaturus immo laceraturus aeclesias, Italiam petiit. Hugo autem rex regnum securius obtinere sperans, si affinitate sibi coniunctis regni officia largiretur, contra ius fasque Veronensem, Tridentinam atque Mantuanam commendavit, seu quod verius est in escam dedit, aeclesiam. Ac nec his quidem contentus, Tridentinam adeptus est marcam; quo, impellente diabolo, dum miles esse inciperet, episcopus esse desineret. Libet autem, pater agie, id est sancte, aliquantulum immorarier, suamque ipsius sententiam cur hoc ageret, Deo largiente, propria iugulare. *Beatus*, inquit, *Petrus, Antiocena instituta aeclesia, ad Romanam urbem, quae potentiae magnitudine cunctis tunc nationibus imperabat, postmodum transvolavit. Ubi cum Deo disponente sanctam totoque orbe venerandam fun-*

*) locus est.

daret aeclesiam, discipulo suo beato euuangelistae Marco pristinam, Antiocenam scilicet, commendavit; ita tamen, ut Aquilegensem et ipse primo institueret, atque Alexandrinam cóncite peteret. Quod ita actum esse, neminem qui eorum actus legerit, non nescire cognoscimus.' Sed ut, nobis respondentibus, ó Manasses, vera te super his non sentire cognoscas, nominis tui etimologian parentes tuos videntes*) fuisse intelleges. Manases quippe obliviosus, seu oblivio Domini, interpretatur. Quid enim verius aut apertius parentes tui hoc nomine vaticinare potuerunt? Ita, inquam, es oblitus tui, ut nec hominem quidem te esse reminiscare. Diabolus quippe scripturas novit, et tamen, ut perversus, perverse eas interpretatur, et cum his utitur, ad pernitiem, non ad salutem.' Scisne, hunc, cum temptationum iaculis dominum et redemptorem nostrum Iesum Christum ausu nefario sautiare conaretur, his propheticis male usum verbis? *Quoniam angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne umquam offendas ad lapidem pedem tuum?* Hoc sane ita esse scriptum ac de eo dictum, nullus fidelium ambigit. Sed quam fraudulenter vera haec Leviathan ille proferret, ipsius, qui non solum mortalium sed et angelorum sensus exuperat, responsione animadvertere poteris: *Non temptabis, inquit, dominum Deum tuum.* Vides igitur et tu, veris quidem sed fraudulentibus assertionibus uteris; quemadmodum et apostata Iulianus respondisse dicitur christianis, quos aviditate rapinae censu proprio defraudavit: *Nolite, infit magister vester, possidere aurum neque argentum.* Et illud: *ευκοπώτερον γαρ εστην καμηλον δια τρυμαλίας ραφίδος εις ελθεὶν η πλουσιον εις την βασιλεῖαν τοῦ θεοῦ, eucopoteron gar estin camilon dia trimalias rafidos iselthin i plúsion is tin basilian tu theu,* quod

*) i. e. prophetas.

est: *Facilius est camelum per foramen acus transiri, quam divitem intrare in regnum coelorum.* Et item: *Qui non renuntiat omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus.* Cedo igitur, quid perversius ille, quidve foedius te dixisse credendus est? Quod enim Petrus ad iustitiam, tu transfers ad culpam. Credo equidem, te actus apostolorum non intellexisse, aut quod credibilius est, minime legisse. Ibi plane sic scriptum repperies, quoniam fideles vendebant praedia sua, et ponebant praecium ante pedes apostolorum, quibus erant omnia communia, nec quisquam aliquid suum esse dicebat; dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat. Si igitur, quod in humano censu praeciosius tibique anima tua carius, Petrus aurum, quasi quiddam pestiferum, tangere noluit, qua ratione eum, Antiocena deserta, ad Romanam asseris aeclesiam transvolasse? Si latras, illum, quod omnino falsum est, quaesivisse censum, ego animarum lucrum et comprobo gloriosum martyrium. Predictum quippe sibi a magistro, immo creatore et redemptore suo fuerat, quoniam: *Cum esses iunior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas; cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et ducet, quo tu non vis. Hoc autem dixit, significans, qua morte clarificaturus esset Deum.* Denique et alio in loco post resurrectionem Petro se, quo iret, interroganti, respondisse Dominus legitur: *Romam, iterum crucifigi.* Venit igitur Petrus, non ambitione inflatus sed martirio animatus, non querens aurum sed animarum lucrum. O felicem, immo beatum, si talem te tua conscientia testaretur. Nec inficiari inquam potes, Veronensem te episcopium minime vendidisse, quod Petro, non cuilibet sed apostolo illo, numquam didicimus contigisse. Qua ex re non solum spiritali verum

etiam corporali honore, census animatione[1] te privatum esse cognovimus. Haec autem interim ad propositum redeundo dicta suffitiant, quoad largiente Deo suis in locis qualiter Mediolanensem usurpaveris cathedram, veniamus.

7. Eo tempore Berengarius iste, cuius tyrannide tota nunc luget Italia, Eporegiae civitatis marchio habebatur. Cui rex Hugo neptim suam, nomine Willam, quam ex Willa uxore sua Boso Tusciae provinciae marchio, regis frater, genuerat, coniugem dedit. Anscarius vero, Berengarii frater, quem ex Adelberto Hermengarda regis Hugonis genuerat soror, virium audatia potentiaque clarebat.

8. Tedbaldus etiam heros quidam, proxima Hugoni regi affinitate coniunctus, Cammerinorum et Spoletinorum marchio erat. Hic in auxilium Beneventani principis contra Grecos, qui eum graviter obpresserant, abiit. Quibus cum bellum inferret, victoria est potitus. Contigit denique multos Grecorum, iamiam non arva sed castra obtinentium, hunc cępisse. Quibus dum virilia amputaret, talia stratigo qui eis praeerat nuntiavit: *Quoniam quidem vestro sancto imperatori spadonibus nil praetiosius esse cognovi, hos studui pauculos sibi verecunde transmittere; plures quantocius, Deo propitio, transmissurus.*

9. Ludibrium autem, immo sapientiam, quam quaedam tunc mulier gessit, hic inseramus. Dum enim die quadam Greci cum ipsius terre hominibus extra castrum quoddam ad pugnam adversus Tedbaldum memoratum exirent, nonnulli ab eodem sunt capti. Quos dum enuchizaret eosque in castellum dirigeret, mulier quaedam, mariti amore succensa, eius pro membris non parum sollicita, passis crinibus de castello exiit furibunda. Quae cum cruentis unguibus ora discerperet, atque ante

1) i. e. quia in censum animatus, census avidior, erat.

Tedbaldi tentorium clamosis vocibus fleret: *Quid causae est*, inquit, *mulier*, *quod tam sonoris vocibus quereris?* Quae — quia stultitiam simulare loco, prudentia summa est, — ita respondit: *Novum hoc inauditumque facinus est*, *heroes*, *ut bellum non repugnantibus mulieribus inferatis. Nostrarum nulla ex Amazonarum sanguine prosapiam ducit; Minervae quippe solum operibus deditae*, *armorum poenitus sumus ignarae.* Cui cum Tedbaldus diceret: *Quis umquam sani capitis heros*, *praeter Amazonarum temporibus*, *bellum mulieribus intulit?* ea respondit: *Quod*, *cedo*, *crudelius mulieribus bellum inferre*, *quidve incommodius his potestis auferre*, *quam ut earum viris certetis orchidia* amputare? in quibus nostri refocilatio corporis*, *et quod omnium potissimum est*, *nasciturae spes extat prolis? Dum enim eos eunuchizatis*, *non quod illorum*, *sed quod nostrum est*, *tollitis. Num inquam armentorum seu ovium copia*, *quam mihi dies ante hos abstulistis*, *vestra me castra adire coegit? Animalium quippe quae mihi fecistis dispendia laudo; iacturam hanc tantam*, *tam crudelem*, *tamque inrecuperabilem*, *modis omnibus horreo*, *fugio*, *nolo. Sancti Dei omnes talem a me avertite pestem!* His auditis, nimio sunt omnes cachinno commoti, tantusque in eam populi favor excrevit, ut non solum virum suum integrum, sed et cuncta quae sibi ablata fuerant animalia, recipere mereretur. Quae cum his receptis abiret, directo Tedbaldus post eam puero, interrogavit, quid viro suo auferret, si ad pugnam amplius contra se de castelo exiret? *Oculi*, inquit, *sunt illi*, *nares*, *manus*, *et pedes. Si hoc egerit*, *sibi quae sua sunt auferat; quae mea*, *suae scilicet ancillulae*, *derelinquat.* Verum quia favorem populi prima sibi locutione per risum et mariti donum adesse intel-

*) testiculos.

lexit, hanc postmodum per directum nuntium remandavit.

10. Per idem tempus regis Hugonis frater Boso, Willa uxore sua cupidissima stimulante, adversus regem nova quaedam et perversa molitus est agere. Quod Hugonem non latuit. Qua ex re captus, custodiae est continuo traditus. Causa denique deiectionis eius haec fuit. Dum Lamberto, quem supra memoravimus, lumine privato, isdem Boso marcam Tusciae obtineret, coniux sua Willa phylargiriae cepit amore flagrare; adeo ut totius Tusciae provinciae nulla nobilium matronarum quantivis se praecii ornamentis excoleret. Haec cum prolem non haberet virilem, quattuor habuit natas, Bertam, Willam, Richildam et Gislam. Harum Willa, Berengarii huius, qui nunc superest, vere marita, hoc effecit, ne genitrix sua omnium esset mulierum nequissima. Ut autem non per longas ambages eius acta ponamus, uno turpissimo descripto, quae et quanta in caeteris fuerit, animadvertere poteris.

11. Vir ipsius Boso mire longitudinis et latitudinis aureum habuerat balteum, qui multarum et praetiosarum splendebat nitore gemmarum. Hunc, cum Boso caperetur, super omnes gazas eius diligenter rex iussit inquiri; sumptisque divitiis, uxorem eius, quasi profanam et sceleris totius auctricem, turpiter de regno Italico praecepit expelli, atque in Burgundiam, de qua oriunda fuerat, duci. Verum cum diligenter omnia perscrutati balteum non reppererint, caetera nuntii reportantes, sunt ad Hugonem reversi. Tum rex: *Revertentes*, inquit, *falerarum eius omnem apparatum, pulvinar etiam, quod equitando premit, evertite. Et si nec ibi quidem balteum poteritis repperire, vestimentis omnibus eam exuite, ne alicubi super se possit latere; novi enim, quantum callida, quantumque sit cupida.*

Igitur illis redeuntibus regisque iussioni paroentibus, cum requisitis omnibus nil invenissent, vestimentis eam omnibus nudaverunt. Hoc denique tàm turpe facinus atque inauditum cum avertentibus oculis proborum nemo conspiceret, servorum quidam directo obtutu, purpuream secus natium speroide vidit dependere corrigiam, quam inpudenter arripiens foediterque trahens, e secretiori corporis parte eam secutus balteus est egressus. Servus itaque isdem non solum inverecundus, sed eo ipso turpi facinore hilarior redditus: *Há! há! hé!* ait, *quam peritus obstetricandi miles. Ruffus puer est natus herae; quaeso, ut sit superstes. O me fortunatum, immo omnibus feliciorem, si tales saltem duos uxor mea mihi pareret natos, hos quippe Constantinopolim dirigerem nuntios, quoniam quidem, ut institoribus narrantibus agnovi, huiusmodi libenter imperator nuntios suscipit.* Talibus praeterea Willa confusa sermonibus, lacrimis effusis latentem sub corde aperit cunctis dolorem. Servus autem, ut eorum suum est, eius deiectione non solum non inclinatus verum etiam animatus, hec ad exaggerandum doloris vulnus adiecit: Versus

Willa quid insanis? aurum quod condere caecis
Incipis in membris? prô non audita cupido!
Allectó furiis gemmas in corpore condis.
Matribus insolitum tales producere partus,
Hinc tibi nulla decem tulerant fastidia menses.
Alma parens, tales nobis haud desine foetus
Edere, qui nati superent te aetate parentem!
Talia cunctanti collum percusserat unus
Impiger, ac verbis ipsum culparat amaris.

His ita peractis, balteus regi adducitur, eaque in Burgundiam destinatur. Utrum tamen, quae abscondit, aut qui eô inquirere iussit, foedius egerit, michi quidem videtur amphibolum. Liquet tamen,

quod uterque nimia sit auri gemmarumque cupidine animatus.

12. Burgundionum praeterea rex Rodulfus mortem obiit; cuius viduam nomine Bertam rex Hugo, Alda, Lotharii regis filii sui matre, defuncta, maritali sibi coniugio sotiarat. Sed et filio suo, regi Lothario, Rodulfi et ipsius Bertae natam nomine Adelegidam, cum forma honestissimam tum morum probitate gratiosam, coniugem tulit. Quod Grecis omnibus non videtur idoneum, scilicet ut, si pater matrem, cum sint duo unum, uxorem accipiat, filius filiam non sine reatu valeat sibi coniugio copulare.

937. Sept.

Dec. 12.

13. Hugo denique multarum concubinarum deceptus inlecebris, praefatam coniugem suam Bertam maritali non solum non coepit amore diligere, verum modis omnibus execrare; quod quam Deus iuste punierit, suis in locis ponere non pigebit. Verum cum nonnullae essent concubinae, tres supra caeteras turpissimo amore ardebat: Pezolam, vilissimorum servorum sanguine cretam, ex qua et natum genuit nomine Boso, quem in Placentina post Widonis obitum[1] episcopum ordinavit eclesia; Rozam deinde, Walperti superius memorati filiam decollati, quae ei mirae pulcritudinis peperit natam; tertiam Stephaniam, genere Romanam, quae et filium peperit nomine Tedbaldum, quem postmodum in Mediolanensi eclesia archidiaconem ea ratione constituit, ut defuncto archiepiscopo, eius ipse vicarius poneretur. Quid autem fuerit, quod effectum Deus haec habere non siverit, vita comite, scribendus ordo nudabit. Sed et populus has ob turpis inpudicitiae facinus dearum nominibus, Pezolam videlicet Venerem, Rozam Iunonem, ob simultatem

1) anno 945 d. Mart. 11. in vivis erat Wido, anno sequente d. 14. Febr. Bosonem episcopum offendimus. Campi hist. di Piacenza I. 488. I. 263.

et perpetuum odium, quoniam quidem ea secundum carnis putredinem hac spetiosior videbatur, Stephaniam vero Sémelen apellabat. Et quoniam non rex solus his abutebatur, earum nati ex incertis patribus originem ducunt.

936. Iul. 2. 14. Eo in tempore rex Heinricus, in castello quod est in Turingiorum et Saxonum confinio et dicitur Himénleve[1], gravissima valetudine correptus, migravit ad Dominum. Cuius corpus in Saxoniam deportatum, in nobilissimarum ac religiosarum monasterio puellarum, quod in ipsius regis praedio vocabulo Quitelingburg[2] situm liquet, intra eclesiam cum inmensa est veneratione repositum. Ubi et venerabilis eius coniux regnique consors ex eadem gente, nomine Machtild, ultra omnes quas viderim et audierim matronas, pro delictorum expiatione caelebre exequiarum offitium vivamque Deo hostiam offerre non desinit[3]. Haec ante regni susceptionem viro suo filium peperit, quem vocavit OTTONEM, istum, inquam, cuius mundi partes aquilonaris et occidua potentia reguntur, sapięntia pacificantur, religione laetantur, iustique iudicii severitate terrentur. Post regiam autem dignitatem duos peperit, unum quem patris nomine vocavit Heinricum, facetia satis ornatum, consiliis providum, vultus nitore gratiosum, oculorum vigilantia placidum; cuius recenti pro funere[4] non mediocres adhuc lacrimas fundimus. Tercium deinde Bruno nomine[5], quem pater sanctus, quoniam Nordmanni Traiectensem destruxerant omnino eclesiam, ob eiusdem recuperationem eidem voluit militare. Verum ut istorum actus suis in locis latius explicemus, ad propositum redeamus.

15. Quantae fuerit prudentiae quantaeque rex Heinricus scientie, hinc probari potest, quod potis-

1) Memleben. 2) Quedlinburg. 3) obiit d. 14. Mart. a. 968.
4) a. 955. Nov. 1. 5) obiit d. 11. Oct. 965.

simum ac religiosissimum natorum suorum regem constituit. Imminebat enim, rex prudentissime, obitu tuo totius populi casus, si tantus regiae dignitati non subiret vicarius. Qua ex re in amborum laude hos pangimus versus:

Ipse qui condam superare gentes
Impias bello solitus cruento,
Novimus nunc, rex, dederis popello
Morte tu quantas propria ruinas.
Turba certatim viduata karo
Rege, iam cesset lacrimare, quando
Alter exurgit venerandus orbi,
Filius, patri similis cluenti
Otto rex, gentes dicione magna
Qui premet, pacemque feret beatam.
Quicquid Heinrici periit recessu,
Prestitit claro populis hic ortu,
Blandus et mitis patiensque sanctis,
Pestifer durus rabidusque saevis.
Bella nonnullis tibi sunt gerenda;
Ex quibus nomen referens in astra,
Cuncta calcabis pedibus per orbem,
Quae premit tardus radians Bootes,
Et quibus nomen dedit Hesper almus:
Lucifer rursus vocitatus idem,
Surgit Eoo* properans corusco.

16. Duxerat idem rex Otto ante regni susceptionem ex Anglorum gente nobilissima regis Hadelstani fratris filiam[1] sibi uxorem, nomine Otgith; ex qua et filium genuit, nomine LIUTOLFUM. Cuius ob recentem iacturam[2] quociens memoriam agimus, lacrimis sinum replemus. O si numquam natus, aut non tam mature defunctus esset!

17. Quo in tempore regis eiusdem frater Heinricus quorundam perversorum instinctu eidem est nimium adversatus. Is enim, qui post creationis 939.

*) scil. cum. 1) Adelstani sororem. 2) d. 6. Sept. a. 957.

suae mox clarissimam dignitatem Creatori suo se similem facere voluit, per auditores suos talibus Heinricum contra fratris, immo regis et domini[1], sermonibus instigavit: *Rectumne patrem egisse rere, regia tibi in dignitate genito, non in eadem genitum proponendo? Plane non discretionis hoc censura ponderavit, verum passionis magnitudine aberravit. Ergo age, neque enim tibi deerunt copiae; fratrem deice, regnum accipe; sitque tibi regnandi facultas, cui accidit Deo largiente et in eadem dignitate nativitas.* Versus.

18. Regnandi tibi quid iuvenum tam dira cupido
Optime Saxigenum? Prohibet Deus,
Haud pater Heinricus; dedit is quia sceptra; monebat
Astripotens bonus ipse Deus pius,
Quo sine nec regnum capitur, nec tempora sistunt.
Quicquid in orbe Deus geritur iubet,
Per quem iura duces cernunt regesque triumphant.
Fraternas acies nunc nunc male
Conflictare cupis, fallax, crudelis, inique?
+ Impie Leviathan Behemoth, paras
Antiquum renovare tua iam fraude duellum?
Crimine pro cuncto poenas lues,
Hoc reprobum numerus culpans quod peccat in aevo
Improbe supplicium referes simul;
Et quaecumque malis debentur flammea cunctis
Vincula, parta tibi misero; neque
Ignivomas herebi iuste dimersus [ad undas]
Perpetuo tecum arsuros trahes
Christicolas; quia si qua sacro baptismate loti
Debita post traxere, Dei manet
Gratia, quae lapsos erexit sanguine gratis.

938. 19. Tanti huius ac perniciosi facinoris illex Heverardus extitit comes. Huius enim primae rebellionis tempore Heinricus fratri suo regi et domino, prout debuerat, amminicula dederat, nisuque omni

1) *scil.* fidelitatem.

adversarios fatigabat. Verum quia incuria non solum temporalibus rebus, sed aeternis etiam deditis, atque in ipsa internae contemplationis visione constitutis, lapsum nonnunquam parat, et ut Vegetius Renatus in libro rei militaris ait, quod *necessario amplior securitas gravius solet habere discrimen*, Heinricum quodam in opido manentem incautiusque se tuentem, praedictus Heverardus collecta multitudine obsedit, ac priusquam frater ei rex amminiculari posset, expugnavit, secumque illum et gazam non parvam in propria transportavit. Rex igitur tantum fratris, immo suum, cupiens dedecus vindicare, praefatum Heverardum sibique conniventes toto cepit conamine persequi.

20. Heverardus sane Gislebertum Lotharingorum ducem a regis fidelitate seiunxerat, cuius adiutorio regi non modice resistebat. Quamquam enim isdem Gislebertus regis sororem haberet uxorem, maluit tamen, suscipiendi regni spe animatus, regi resistere, quam eum, ut debuerat, contra suos emulos adiuvare. Sed cum se nec sic resistere regi posse conspicerent, non incallido secundum hominem, sed fatuo secundum Deum, accepto consilio, huiusmodi Heinricum verbis conveniunt:

21. *Si consiliis nostris te parere nobis iuramento promittis, non solum, quia captus es, te dimittimus; sed quod maius est, si tamen rex velis fieri, nostrum te dominum constituimus.* Haec autem non eo dicebant, ut facerent, sed ut eius auxilio regem facilius debellarent.

22. Habuerat plane rex nonnullas fortissimas copias, Herimannum scilicet Suevorum ducem, fratremque eius Hutonem, atque Chuonradum cognomine Sapientem. Qui quamquam Heverardo affinitatis linea iungerentur, maluerunt tamen iuste, si necessitas incubuisset, iusto cum rege occumbere, quam iniuste cum consanguineo triumphare. Hein-

939. ricus igitur praemissa iam promissione deceptus, propriis mox collectis copiis, totis viribus ipsos adiuvare regemque coeperat inpugnare. Verum quia scriptum est: *Mentita est iniquitas sibi*, libet paululum immorari, et quemadmodum tunc mentita sit sibi iniquitas, explicare. Haeverardus haud secus Gislebertum a regis fide seiungere valuit, donec regem eum se facturum promisit. Gislebertus autem Heinricum hac arte decipere voluit, ut dum suo adiutorio regem devinceret, ipsum deponeret, sibique regni solium obtineret. Verum Haeverardus longe aliter disposuerat. Voluit enim, si regem posset devincere, utrosque regno privare sibique usurpare, quemadmodum ex verbis ipsius, quae paulo antequam moreretur uxori suae dixit, conicere possumus. Quam dum foveret in sinu: *Iucundare*, inquit, *in gremio comitis, brevi laetatura in amplexibus regis.* Quod non ita accidisse et iniquitatem sibi mentitam esse, tempestas indicat praesens.

23. Igitur, ut prefati sumus, huiusmodi promissione animatus immo deceptus, collecto exercitu, cum Gisleberto pariter atque Heverardo regi preparant bellum. Quos contra rex properat laetus, non eorum multitudine territus, sed de Dei pietate confisus. Sed ut scias, quam facile est Deo in paucis plures vincere, et quod quisquam in abundantia virtutis suae non salvabitur, audi antiquum a Domino renovatum miraculum. Regis milites supra Rhenum ad locum vocabulo Bierzuni[1] pervenerant, Rhenique alveum transire iam ceperant, ingnorantes, quod Heinricus cum praefatis comitibus tanta eis vicinitate esset iam proximus. Perpauci denique e navibus egressi, vix equos ascendere seseque armis indui poterant, cum prenominatorum legiones non nuntiantur properantes, sed intuitu ipso cernuntur presentes. Tali igitur sese

1) Birthen, cf. Reginonis contin. a. 939. M. G. T. I.

sunt mutuo sermone adgressi: *Fluminis huius, ut cernitis, magnitudo socios nostros nobis succurrere, nosque etiam, quamvis volentes, illó redire non sinit; nec clam nobis est, quam ridiculum nostris presertim sit nacionibus, fortes viros se ostibus*[1] *tradere et non resistendo mortem fugere, vitamque sempiternis obpropriis comparare. Quamquam enim evadendi, quae nonnumquam hostibus obest, oblata desperatio et supplicandi sempiternum obproprium pugnandi nobis fiduciam prestent: ea tamen est, quae nos presertim, veritatis scilicet ac iustitiae, causa pugnare compellit. Si enim terrestris domus nostra resistendo iniustitiae dissolvatur, aeternam non manu factam recipiemus in coelis.* His itaque dictis accensi, hostes inter cursu praepeti transeunt. Rex denique tantam suorum constantiam non sine divino instinctu esse considerans, quoniam, fluvio intercedente, corporali praesentia subvenire suis non poterat, recordatus populi Domini, qui repugnantes sibi Amalechitas orationibus Moysi servi Dei devicerat, protinus de equo descendit, seseque cum omni populo lacrimas fundens ante victoriferos clavos manibus domini et salvatoris nostri Iesu Christi adfixos suaeque lanceae inpositos in orationem dedit; quantumque iusti viri, secundum beati sententiam Iacobi, tunc valeret oratio, res manifesta probavit. Eo namque orante, cum ex suis nullus occumberet, hostes sunt omnes in fugam conversi; nonnullique eorum, cur fugerent, poenitus ignorabant, quoniam quidem pre paucitate sese insequentes hostes videre non poterant. Cesis igitur plurimis, Heinricus vehementer in brachio est percussus; et quamquam loricae triplicis fortitudo ad carnem usque ensis aciem non admitteret, pondere tamen percussionis acerbae brachium est adeo in livorem conversum, ut nullis medicorum curis ita me-

1) *i. e.* hostibus.

deri posset, ne recurrente anno permagnum dolorem sentiret. Unde et multo post huius facinoris occasione ipsum fassi sunt hominem exivisse. Sed quia lanceae ipsius sanctae memoriam fecimus, hic, qualiter ad eum pervenerit, inseramus.

24. Burgundionum rex Rodulfus, qui nonnullis annis Italicis imperavit, lanceam illam a Samson comite dono accepit. Erat enim exepta caeterarum specie lancearum, novo quodam modo novaque elaborata figura, habens iuxta lumbum medium utrobique fenestras. Hae pro pollicibus perpulcrae duae acies usque ad declivum medium lanceae extenduntur. Hanc igitur Constantini Magni, sanctae filii Helenae, vivificae crucis inventricis, fuisse adfirmant, quae media in spina, quam lumbum superius nominavi, ex clavis, manibus pedibusque domini et redemptoris nostri Iesu Christi adfixis, cruces habet. Heinricus itaque rex, ut erat Dei timens totiusque religionis amator, audito Rodulfum tam inestimabile donum habere caeleste, nuntiis directis temptavit, si praemiis aliquibus id posset adquirere, sibique adversus visibiles atque invisibiles hostes arma invictissima triumphumque perpetuum praeparare. Quod cum rex Rodulfus modis omnibus se numquam hoc acturum ediceret, rex Heinricus, quia mollire hunc muneribus non potuit, minis terrere magnopere curavit. Omne quippe regnum eius cede atque incendiis se depopulaturum esse promisit. Quia vero quod petebatur munus erat, quo caelestibus terrea Deus coniunxerat, lapis scilicet angularis faciens utraque unum, Rodulfi regis cor emollivit, iustoque regi iusta iuste petenti cominus tradidit. Neque enim pace praesente simultati locus erat. Nam et eo, qui his crucifixus est, a Pilato ad Herodem properante, facti sunt amici in illa die, qui prius inimici erant ad invicem. Quanto

autem amore rex Heinricus praefatum inestimabile donum acceperit, cum in nonnullis rebus, tum in hoc praesertim claruit, quod non solum eo dantem se auri argentique muneribus, verum etiam Suevorum provincie parte non minima honoravit. Deus autem, qui, quo quisque quid animo peragat, intuetur, non muneris quantitatis sed bonae voluntatis inspector ac retributor, quanta ob praelibatam rem mercede aeterno in saeculo pium donaverit regem, indiciis quibusdam hoc etiam in tempore prodidit, dum contra se insurgentes hoc victorifero praeeunte signo semper hostes terruit atque fugavit. Hac igitur occasione, immo Dei voluntate, sanctam rex Heinricus rompheam adeptus est; quam filio suo, de quo inpraesentiarum nobis sermo est, decedens cum regno simul hereditario dereliquit. Qui quanta donum inestimabile veneratione coluerit, victoria non solum indicat praesens, verum divinorum, ut promturi sumus, admiranda largitio munerum. His itaque perterritis atque fugatis, rex rediit, non tantum de victoria laetus, quantum de divina miseratione magnificus.

25. Libet autem paululum immorari, et quod non fortuitu sed Deo disponente haec ita acciderint, enarrare. Quod luce nobis clarius constabit, si domini et salvatoris nostri Iesu Christi apparitionem, quae post resurrectionem mulieribus ac discipulis facta est, in medium proferamus. Fidem Petri, dilectionem Iohannis supra pectus magistri in cena recumbentis, Thomas firmiter noverat, eos ad sepulcrum cucurrisse, nichilque praeter linteamina invenisse audierat, angelorum etiam visiones, qui eum vivere assererent, mulieribus apparuisse cognoverat. Sed esto; forte enim mulierum infirmitatem considerans, mulieribus non credebat. Cedo, inquam, sancte Thoma, si duobus discipulis ad castellum Emmaus properantibus, quibus non solum

apparuit sed et scripturas, quae de se erant, apperuit, immo etiam secundum consuetum morem panem benedixit, fregit, ac dedit, non credis; omnibus tamen condiscipulis, quibus ianuis clausis apparuit, quid fidem non adhibere contendis? Meministine, inquam, eundem Dominum et praeceptorem tuum, cui te commoriturum promittebas, ante passionem haec omnia praedixisse? Ait namque: *Ecce ascendimus Iherosolimam, et consummabuntur omnia, quae scripta sunt per prophetas de filio hominis. Tradetur enim gentibus, et illudetur, et flagellabitur, et conspuetur, et postquam flagellaverint, occident eum, et die tercia resurget.* Cur itaque eum resurrexisse dubitas, cum gentibus traditum, flagellatum, consputum, crucifixum, sicut praedixerat, videas? Haud ab re est, quod Deum tuum manibus propriis tractare contendis. Ipse namque rex noster, qui ante saecula operatus est salutem in medio terrae, qui novit omnia antequam fiant, multos praeviderat hoc errore perituros, ut est misericors et clemens: *Infer*, ait, *digitum huc, et mitte manum tuam in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis.* *Ἐξαύδα δε Θομὰ ἅγιε*, exauda de thoma agie, quod est confitere autem Thoma sancte, et tua dubietate omne nostrum exclude amphibolum. *Dominus*, inquit, *meus et Deus meus.* Ô ambiguum omni laude dignissimum! Ô dubium cunctis saeculis praedicandum! Si tu non dubitares, non ego tam firmiter crederem. Si mulierum credentium, si condiscipulorum fidem hereticis, qui non vero corpore dominum nostrum Iesum Christum resurrexisse latrabant, diceremus, multa nobis argumenta diabolica calliditate opponerent. Sed cum dubitantem Thoman corpus tractasse, vulnerum cicatrices tetigisse, ac mox dubitacione remota Deum et Dominum exclamasse audiunt, qui prius erant multisoni, mox ut pisces videntur insoni; co-

gnoscentes, quia et vera caro est, quae tractari potuit, et Deus, qui clausis ianuis intravit. Et quod Thomas dubitavit, non fors sed divina dispensacio fuit. Sic itaque, sic, rex piissime, insperata ob militum paucitatem victoria divinae consilium providentiae fuit, volens mortalibus indicare, quam carus Deo esset, qui orando tam inmensum cum paucissimis triumphum optinere promeruit. Forte enim, immo certe, et tu prius ignorabas, quam carus Deo existeres; quod post te cognoscere fecit, cum tanta victoria honoravit. Sancti etenim viri quid virtutis habeant, et quanti in conspectu divini examinis consistant, nisi probaverint, ignorant; quod ad Abraham filium immolare cupientis[1] ex verbis angeli dicentis colligere possumus; ait enim: *Ne extendas manum tuam super puerum, neque facias illi quicquam; nunc cognovi, quod timeas Dominum*, id est te ipsum et posteros cognoscere feci. Noverat enim Dominus et ante quam filium immolare vellet, quanta Abraham patriarcha sanctus eum caritate diligeret; sed is qui diligebat, quam perfecte diligeret, non novit, donec per dilecti filii immolationem apertissime claruit. Possumus et hanc ex beati Petri promissione sententiam approbare. *Domine*, inquit, *tecum paratus sum et in carcerem et in mortem ire.* Cui Dominus: *Dico tibi*, ait, *Petre, non cantabit in hac nocte gallus, donec ter abneges nosse me.* O sancte Petre, melius quam tu te novit qui fecit te. Tu profiteris, quemadmodum putas, veram fidem; sed qui priusquam fiant omnia novit, ter se negaturum te esse praedixit. Huius quippe sententiae non inmemor, cum te postmodum, an se diligeres, interrogaret, magis ipsi credens quam tibi, amorem tuum hac tempe-

1) *lege* cupientem; *constructio scilicet haec est*: Quod colligere possumus ex verbis angeli dicentis ad Abraham cupientem filium immolare.

rata responsione declarasti, dicens: „*Domine, tu omnia nosti, tu scis quia amo te*“. *Conscientia quidem mea plus diligo te quam me, nisi quia te diligendo diligo me. Utrum autem, ut existimo, ita sese veritas habeat, ipse quam ego melius nosti, qui me ut essem fecisti, et ut te diligerem amore iustissimo inflammasti.* Bone itaque rex, non ob tuam hoc sed ob infirmorum actum est fidem, qui victoriam non nisi in multitudine putant consistere et humanas res non nisi fortuitu provenire. Scimus enim, quia et si cum 12 milibus legionibus transires ac victoriam optineres, non eam tibi sed Domino imputares. Et haec ratio est, quod te in paucis orando voluit vincere, ut et in se sperantes ad amorem sui magis accenderet, et, te quantum diligeret, nescientibus indicaret. Sed his obmissis, ad narrandi seriem redeamus.

26. Est in Alsaciae partibus castellum, Brisicau[1] patrio vocabulo nuncupatum, quod et Rhenus immodum insulae cingens, et naturalis ipsa loci asperitas munit. In hoc itaque suorum Heverardus posuerat multitudinem militum, quorum terrore non solum magnam sibi partem praefatae provinciae vendicabat, verum etiam circumcirca regis fideles misere laniabat. Rex denique bonus, non quae sua sed quae suorum erant considerans, collecto exercitu, in Alsatiam, ut praefatum castrum obsideat, proficiscitur. Cumque eodem pervenisset, Frederici, qui cum eo tunc simul aderat, Mogontinae sedis archiepiscopi, exhortatione episcoporum quamplurimi, defixis noctu per girum amissis tentoriis, coeperunt regem deserere clamque ad civitates proprias fugere, Frederico cum eodem subdole permanente. Quod regis milites considerantes, huiusmodi regem sunt sermone adgressi: *Consule, rex, saluti tuae, loca haec deserens et Saxoniam*

1) Breisach.

petens. Nec clam te est, quod Heinricus frater tuus bellum tibi inferre conetur; qui si tam parvas tecum esse copias senserit, ita irruet repentinus, ut nec fugiendi quidem sit locus. Melius est igitur reparato exercitu iterum redire, quam aut mori misere, aut turpiter fugere. Quibus rex interterritus, ut quondam suis Iudas cognomento Machabaeus: *Nolite,* ait, *nolite talia loqui; et si adpropinquavit tempus nostrum, moriamur in virtute, et non inferamus crimen gloriae nostrae. Melius est enim pro vera iustitia mortem subire, quam eam fugiendo turpiter vivere. Denique si illos Dei ordinationi resistentes, auxilium a multitudine sola et non a Deo sperantes, iniuste praeliari, mori et ad irremissibiles herebi poenas descendere iuvat, nichilominus nos immo acrius pugnare delectet, qui et praeliari pro iusticia securi, et praeliando, si sors carnis universae acciderit, securius possumus mori. Nam pro iusticia pugnaturos, ob copiarum paucitatem ante pugnae experimentum terga dare, Deo diffidere est.* His dictis non solum eos a fugae proposito revocavit, verum etiam, ut vehementer pugnarent, protinus animavit.

27. Unum autem, unum, pater egregie, velim diligenter adtendas; quod cum audieris, plus eum animi passiones quam hostes vicisse miraberis. Huiusmodi vincere adversarios, permittente Deo, nonnumquam et peccatores possunt; inconcussam autem animi tenere virtutem, prosperis scilicet non elevari et adversis non frangi, perfectorum solummodo est. Audi igitur in tanta hac fluctuante procella, quo fidei supra petram, quae Christus est, sit ardore fundatus. Comes quidam tunc praedives secum erat, cuius multitudo militum regis aciem condecorabat. Hic itaque videns, quam plurimos ex regis acie desertores ac transfugas fieri, non interiorem sed exteriorem considerans hominem, ta-

citus haec secum volvere cepit: *Quicquid regem in hac turbatione constitutum petiero, sine dubio impetrabo, praesertim cum et acre bellum nobis immineat, ac ne se deseram timeat.* Nuntiis itaque directis, regi supplicat, ut abbatiam quandam Laresheim dictam, praediis ditissimam, ei concedat; cuius possessionibus quod sibi deerat ac militibus suis ministrare praevaleat. Rex autem, columbina non solum sed ut erat vipperina calliditate suffarcinatus, non hoc quod portenderet animadvertere minime potuit; unde et huiusmodi nuntiis apologeticum dedit: *Illi, quid super hac re sentiam, verbis ipse potius explicabo quam nuntiis.* Quod qui hoc direxerat audiens, inmensa est animi affectus leticia, sperans, se quod poposcerat impetrasse. Unde et morae inpaciens, regem adit, eumque sentenciam super hac re promere postulavit. Cui rex, populo circumstante: *Oboedire,* inquit, *magis oportet Deo quam hominibus. Quis enim sanum sapiens ignorat, te haec non petitionis humilitate sed comminationis auctoritate dixisse? Scriptum est:* Nolite sanctum dare canibus. *Quod quamvis a doctoribus spiritaliter intellegendum esse praedicetur, ego tamen satis me dare sanctum canibus censeo, si monasteriorum praedia, quae a religiosis viris Deo sunt militantibus tradita, tulero, saeculoque militantibus dedero. Tibi vero tam procaciter iniusta petenti, sub testimonio totius populi, nec hoc nec aliud te umquam a me accepturum esse testificor. Si cordi tibi est ceteris cum infidelibus avolare, quanto citius, tanto melius.* His auditis, quia facies mentis est speculum cordis, verecundiam vultus rubore nudavit, concitusque regis ad pedes corruens, se peccasse, se graviter deliquisse, confessus est. Perpende itaque, qua constantia adhleta Dei non solum visibiles, verum etiam invisibiles conterat hostes; antiquus etenim hostis non eum se

nocuisse putavit, dum tot fortissimos principes contra illum surgere persuasit, fratrem etiam, qui ei regnum auferret, instigavit, quoniam exteriora haec esse damna cognovit; unde et praefatum comitem ad expetendam sanctorum hereditatem incitavit, quatinus eo rex velocius offensam Dei incurreret, quo servorum Dei stipendia suis iniuste militibus traderet. Verum quia nequivit, nunc, quantum rex sanctus, ob temptationis huius constantiam Deo pro se pugnante, creverit, in medium proferamus.

28. David sanctus ex persona Domini dicit: *Si populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset, pro nichilo forsitan inimicos eorum humiliassem, et super tribulantes eos misissem manum meam.* Quod in hoc rege Dominum audiente atque in viis eius ambulante esse completum, quam prompturus sum, ratio declarabit. Heverardus atque Gislebertus, audito regem in Alsatia esse, quoniam neminem, qui eis resisteret, verebantur, permagno collecto exercitu, Rheni alveum ad Andernacha pertranseunt, regisque fideles circumquaque demoliri procedunt. Huto sane, Herimanni Suevorum ducis frater, necnon et Chuonradus cognomento Sapiens, quos superius regi diximus esse fideles, ipsis in partibus erant. Sed quia eorum copiae istorum copiis multo inferiores extiterant, his occurrere trepidabant. Verum iubente Deo, non locutionis sed inspirationis modo, hos multis cum spoliis redeuntes ponê secuntur. Cumque paululum processissent, quidam eis flens et eiulans obviavit sacerdos. Qui rogatus ab eis, unde iret, cur fleret? *ab istis,* inquit, *praedonibus ego venio, qui paupertatis meae erumnam uno quod solum possederam iumento ablato dilatarunt.* Quod cum praefati Huto ac Chuonradus audirent, si Gislebertum atque Heverardum viderit, examussim sunt sciscitati. Quo respondente: *quoniam cum praeda cunctis poene*

trans Rhenum missis, ipsi soli cum eorum electis militibus, quod nec bene vertat! capiunt cibum; tanta celeritate super eos irruunt, ut, si videres, non eos currere sed diceres transvolare. Quid plura? Heverardus gladiis occiditur, Gislebertus Rheni undis submergitur, quas quoniam prae multitudine sorbere non potuit, anima recedente defecit. Caeterorum vero nemo aufugiit, qui non aut vivus ligaretur, aut gladio truncaretur. Vides igitur, quemadmodum super regem tribulantes Dominus manum miserit, quem in viis suis ambulasse cognovit.

29. Dum haec aguntur, rex in Alsatia horum inscius, mori potius quam adversarios fugere est paratus. Accidit itaque, ut, quemadmodum ei moris erat, mane primo, quoniam aeclesia longe aberat, super equum conscenderet, eôque se munitum orationibus iret, dum directis procul obtutibus, obviare sibi nimia celeritate hominem vidit, quem ilico nuntium esse intellexit. Et quia is qui venerat prospera nuntiabat, mox ut regem vidit, subsecuturam leticiam quodam proludio hilaritatis ostendit. Hoc igitur inditio, quia secunda eum qui aderant nuntiare intellegunt, arrectis auribus ut eum audiant currunt. Quibus moderata huius processio, capillorum ac vestium compositio, honesta salutatio, annus erat. Vidit rex populum anhelare, et quod dicendi moram nuntius faceret, graviter ferre. *Age,* ait, *ad quod missus es fare, praeposterato ordine rem prius iniice, circumstantium metus adime, eorumque animos gaudio exple; dehinc per longa exorsa et rhetorum prohoemia salutationibus nos demulce. Non qualiter, sed quid dicas, praesens tempus expectat. Malumus enim rusticana simplicitate laetari, quam Tulliana facetia periclitari.* His auditis, Heverardum atque Gislebertum hominem exutos esse, primo impetu nuntiavit, volentemque, qualiter hoc acciderit, prosequi, rex manu com-

pescuit, ac mox de equo descendit, seseque, cum lacrimis Deo gratias agens, in orationem dedit. Qua expleta, surrexit, atque itinere quo coeperat Deo se commendaturum ad eclesiam tendit.

30. Hoc in tempore Bertaldus Bagoariorum dux, Arnulfi ducis frater, vir strenuus, regis partibus toto favebat conamine. Volens itaque rex, ut quemadmodum tribulationis praeteritae ita et laeticie praesentis fieret particeps, sequenti die, quanta erga eum Dominus beneficia egerit, nunciis directis aperuit. Cui etiam in augmentum laeticiae, quoniam coniugali minime tenebatur vinculo, demandavit ac iuramento promittere fecit, ut si sororem suam, scilicet Gisleberti uxorem, habere posset, eam illi coniugio copularet; quod si minus procederet, ipsius Gisleberti ex eadem sorore genitam, quam poenes se habuerat, fere iam nubilem, maritali ei coniugio traderet. Quo audito, Bertaldus inmenso est gaudio affectus; elegitque potius nondum nubilem filiam expectare, quam matrem, quae iam nupserat, tollere.

31. Fridericus denique Magonciacensis eclesiae archiępiscopus, cuius consilio episcoporum nonnulli regem dimiserant, ut quam occulte gestabat iam infidelitas cunctis patéret, decem ferme ante praenominatorum diebus interitum regem deseruit, ac Magonciam concitus venit; in qua nichil moratus, Metensem urbem adit. Disposuerat enim regis frater Heinricus, redeuntibus Heverardo atque Gisleberto, cum eodem Friderico isthic exercitum congregare, sicque regi in Alsatia degenti bellum maximum praeparare. Cumque illó pervenisset nominatus archiepiscopus, insperate et non oportune nuntii ei occurrunt, qui iam praelibatos principes morte intercedente non vivere dicunt. Quo audito, animo consternatus, quid faceret penitus ignorabat.

32. Rex interea Alsatiam deserens, Franciam

occupabat. Cuius ob metum Magonciae cives redeuntem archiepiscopum intra urbis moenia non suscipiunt. Unde factum est, ut non multo post a regis fidelibus captus, et ante sui praesentiam adductus, custodiae sit in Saxonia traditus. In qua aliquandiu commoratus, miseratione regis dignitati est pristinae restitutus.

33. Heinricus denique regis, fratris scilicet sui, terrore exanimatus, in castellum vocabulo Capraemons, ingeniis non solum hominum verum natura ipsa munitum, ingredi voluit. Quod soror eius, vidua videlicet Gisleberti, praenoscens, non solum ne id facere posset prohibuit, verum huiusmodi eum sermonibus convenit: *Prô! non tete miseriarum mearum tedet, quas coniuge interempto perpetior, nisi etiam meis te in municionibus occludendo regis iram super regionem hanc velut aquam effundas? Non feram, non patiar, non sinam; non tanta vecordia michi innata inerit, ut ex meis incommodis tua compares commoda.*

34. His Heinricus auditis, cum aliud quod faceret ignoraret, adsumptis secum, quorum praesidio iuvaretur, quibusdam episcopis, die quadam nudis pedibus regis ad pedes ipso ignorante pervenit, supplexque misericordiam imploravit. Cui rex: *Indignum*, inquit, *facinus tuum misericordiam non meretur. Verum quia video te humiliatum coram me, non inducam malum super te.* Iussit eum itaque rex ad palatium suum, quod in Francia in loco qui Ingelenheim dicitur constitutum est, proficisci, sollertique illum vigilantia custodiri, quoad irae remota paululum egritudine, quid super eo faceret, sapientum consilio definiret.

EXPLICIT LIBER QUARTUS DEO GRATIAS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI QUINTI.

15. De pugna navali quam Romanós cum Ingero rege Russorum fecit, quem mirabiliter vicit.
16. De eo quod rex Hugo ad Fraxinetum pergens, Grecos cum navibus eô dirigit.
17. De eo quod rex Hugo Fraxinetum destruere potuit sed noluit.
18. De Amedeo Berengarii milite, qui exploratum in Italiam venit.
19. De eo quod rex Hugo pactum Hungariis dedit eosque in Hispaniam misit.
20. De eo quod rex Hugo filiam suam, quam ex concubina habuerat, Constantinopolim mittit.
21. De fortitudine et pulchritudine Constantinopolitani palatii, et qualiter Stephanus atque Constantinus suum patrem de palatio eiecerint et monachum fecerint.
22. De eo quod idem voluerunt Constantinum Porphyrogenitum deicere; a quo sunt et ipsi capti atque in monasterium missi; et per quem eorum consilium sit palam factum.
23. De yronica patris susceptione et locutione, quando filii ad monasterium venerunt.
24. Oratio imperatoris Romanū, quam pro filiis egit, Deo gratias agens.
25. De eo quod Constantinus et Stephanus custodia observantur.
26. De adventu desiderati Berengarii in Italiam, et quod Mannasses eius partibus favet.
27. Qui principes prius Hugonem desererent, et cur.
28. De eo quod rex Hugo filium suum Lotharium Mediolanium mittit, ad misericordiam omnium Italorum.
29. De Ioseph episcopo per Berengarium Brixia expulso, et Antonio eodem constituto.
30. Cur Berengarius Placentinum et Papiensem dimitteret episcopos, et cur Liudprandum clericum parentes sui Berengario commendaverint.

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIT LIBER QUINTUS.

1. Factum est, ut post mortem Heverardi atque Gisleberti, necnon et Heinrici fratris regis inclusionem, concurrentibus undique ad regem congratulationis causa proceribus, veniret et vir ditissimus, Suevorum dux Herimannus; qui post congratulationis satietatem talibus regem est adgressus sermonibus: *Non clam domino meo est, cum praediorum latitudine, tum pecuniarum inmensitate praedivitem me absque liberis esse; nec est praeter unam parvulam gnatam, qui mearum rerum me decedente heres existat. Placeat itaque domino meo regi filium suum parvulum LIUTOLFUM mihi adoptare in filium, quatinus unicae filiae meae maritali commertio sotiatus, me migrante mearum fiat rerum hereditate magnificus.* Hoc itaque quia placuit regi consilium, quod poposcerat sine dilatione complevit.

2. Hoc in tempore, ut ipsi bene nostis, sol magnam et cunctis terribilem passus est eclipsin, sexta feria, hora diei tertia; qua etiam die Abderahamem, rex vester, a Radamiro christianissimo rege Gallitiae in bello est superatus[1]. Sed et in Italia octo continuis noctibus mirae magnitudinis cometa apparuit, nimiae proceritatis igneos ex sese radios fundens, subsecuturam non multo post

1) cf. Ann. Sangall. maiores a. 939.

famem portendens, quae magnitudine sui misere vastabat Italiam.

3. Ea siquidem tempestate, Hugone rege turpiter expulso, Albericus, ut praefati sumus, Romane civitatis monarchiam obtinebat. Quem rex Hugo quotannis graviter opprimebat, gladio et igne quae poterat universa consummans, adeo ut civitates praeter Romam, in qua ipse consederat, omnes auferret. Sed et ipsam sine dubio cum depopulando tum cives muneribus corrumpendo conquireret, nisi oculta iusti Dei illi sententia prohiberet.

4. Per id tempus Berengarius atque Anscarius in Italia fratres clarebant, uno quidem patre Adelberto scilicet, Eporegiae civitatis marchione, sed non una matre progeniti. Berengarium scilicet, uti praefati sumus, Gisla, Berengarii regis filia, Anscarium autem Hermengarda, Adelberti Tusciae provinciae marchionis, quam ex Berta, regis Hugonis habuerat filia, peperit. Quorum Berengarius consiliis providus, ingenio callidus; Anscarius vero ad quodlibet facinus promptus. Quem et rex Hugo nimis suspectum habuerat, ne se occideret ac regnum sibimet obtineret. Consilio itaque accepto, quia Tedbaldus marchio hominem exierat, Spoletinorum eum ac Camerinorum constituit marchionem, quatinus eo securius viveret, quo longius hunc ab sese sequestratum esse cognosceret. Quo dum profectus esset, uti animi inpaciens erat, quicquid ex rege mali cogitando mens ei suggesserat, rerum signis continuo declarabat. Quod Hugonem minime latuit.

940. 5. Igitur quod remedium huic egritudini dare posset excogitans, Sarlionem ad se, Burgundionum ex gente progenitum, advocat. Cui et ait: *Camerinorum ac Spoletinorum hominum non est mihi fides incognita. Est enim calamo similis,*

cui si innisus fuerit homo, perforabit manum eius. Vade itaque, atque a me suscepta pecunia, mentes eorum corrumpe, ab Anscarii dilectione eos amove, tibique coniunge. Te nemo est qui possit facere, cum melius, tum commodius. Habes enim illius Tedbaldi, mei nepotis defuncti optimi marchionis, uxorem, cuius auxiliis fretus cunctus ad te veniet populus. Profectus denique, haud secus atque rex predixerat Camerinorum ac Spoletinorum populus egit. Congregata itaque multitudine, ad eam in qua Anscarius erat civitatem properare festinat. Quod cum audisset Anscarius, antesignanum suum nomine Wikbertum talibus adorsus est verbis: Versus

Sarlius inbellis, multorum fisus in armis,
Pugnaturus adit; cui fortes pectore et armis
Occursare decet bellumque inferre cruentum.
Lecta manus iuvenum, bellisque exercita multis,
Est huc tendentem quae me comitata patronum,
Protinus adveniet, fulvo decorata metallo.

6. His auditis, Wikbertus, ut erat vir non audatia solum verum etiam scientia fretus: *Mane,* ait, *ac copias prout potis est congregato. Pergrave est enim, exercitui cum tam paucis numeroso occurrere. Sed et si quibuscum res agitur animadvertis, heroes sunt, haud segnius atque nos bello assuefacti.* Iam Anscarius Wikberto recta sibi consulenti conivere decreverat, directisque usquequaque nuntiis, congregare exercitum cuperat, cum Arcodus quidam, Burgundionum sanguine ortus, Wikbertum ista consulentem dictis increparet amaris: *Chremeti, inquit, similis es, qui ob Thrasonis metum Thaidi de occludendis edibus consilium, quoad advocatos sibi a foro duceret, dedit; quem cum Thais prohiberet:* „Quod cum salute tua, *ait,* cavere possis, stultum admittere est. Malo ego nos prospicere, quam ulcisci

accepta iniuria!" *Optime*, Wikbertus, *inquam, Thrasonis fecisti memoriam militis, qui rabido prius ore deseviens, cum ad rem veram ventum esset, Syriscum in dextro cornu, Symalionem in sinistro constituens, ipse sibi locum post principia elegit. Burgundiones enim garrulos esse, voraces ac inbelles, nullus qui eos noverit ambigit. Sed et quam perfortiter saepe feceris, quas fugiendo declinasti, cicatrices indicant corporis.*

7. Huiusmodi itaque Anscarius atque Wikbertus exitati dictis, ubi Sarlium esse cum multis audiunt, quam mox cum paucis properare contendunt. Sex Sarlius acies habuerat, quarum tres contra Anscarii unam, in qua et ipse erat, direxerat. Ipse vero fluvio interiecto rei spectans eventum, cum tribus remanserat. Verebatur enim, quod nec tanta eum quiret multitudo defendere, si suos in eum Anscarius posset obtutus inducere. Haud mora, bellum incipitur, in quo Arcodus, quia fugerat, non videtur, Wikbertus vero morte tenus vulneratur, quoniam quidem mori satius quam fugere duxit. His itaque omnibus ab Anscario debellatis, duas ei iterum Sarlius acies mittit, una solummodo secum retenta. Cumque Anscarius, quis suorum in campo occumberet, vellet inquirere, non suo tantum quam aliorum sanguine cruentatus Wikbertus ei occurrit. Cui et ait: *Duae contra nos acies perpulcre armis instructae adveniunt, quas te potius declinare quam expectare etiam atque etiam rogo. Arcodus, ut ipse bene nosti pugnae huius incentor, qualiter aufugerit, vides. Ego vero positus in extremis, non cogito iam de pugna, sed misericordem Deum rogo pro anima, ne mihi inputet, quae ob dilectionem tui hodie commerui crimina, hominum neci dando corpora multa.* His expletis expiravit.

8. Collectis itaque Anscarius quos potuit, duabus phalangis occurrens, eas inter furibundus insiliit stragemque innumeram dedit. Comes quidam, Hatto nomine, duabus illis praeerat aciebus, qui hac Anscario occurrit fidutia, quoniam, confracta iam lancea, solam in manu eius viderat hastam. Quem dum intuitus esset Anscarius: *Tune és*, infit, *qui contempto crucis et sanctorum iuramento, periurus in nomine Dei tui me tuum dominum deseruisti, et ad vulpem Sarlium transfuga ac desertor abisti?*

Esse aliquos manes et subterranea regna,

in quibus periuri puniantur, Cocitum etiam et

Stigio ranas in gurgite nigras,

qui usque modo somniasti, re ipsa quam mox experire! Haec dicens, hastam, quam sine ferro gestabat, per os illius valide iaciens, sanguine cerebroque respersam per occipitium eduxit; enseque abstracto, quoniam multi super se irruerant, dimicare naviter coepit. Cumque, nullis sibi amminiculantibus, omnium poene hostium solus impetum sustineret, huc illucque discurrens, sonipes quo insederat adeo in scrobem cecidit, ut collo supposito pedibusque sursum erectis, eo usque super Anscarium iaceret, donec ab irruentibus hostibus directis missilibus occideretur. Quo mortuo, Sarlius marca secure potitur, et rex Hugo gaudio inmenso afficitur.

9. Dum haec aguntur, montana quibus ab occidua seu septemtrionali Italia cingitur parte, a Saracenis Fraxenetum inhabitantibus crudelissime depopulantur. Quamobrem Hugo rex consilio accepto, nuntios Constantinopolim dirigit, rogans imperatorem Romanōn, ut naves sibi Greco cum igne transmittat, quas chelándia patrio sermone Greci cognominant. Hoc autem eo fecit, ut dum terrestri itinere ipse ad destruendum tenderet Fra- 941. c.

xinetum, eam partem qua mari munitur Greci navigio obsiderent, eorumque naves exurerent, ac ne ab Hispania victus eis aut copiarum subsidia provenirent, diligentissime providerent.

10. Interea Berengarius, memorati frater Anscarii atque Aeporegiae civitatis marchio, occulte quaedam in regem coepit moliri. Quod dum regi compertum esset, simulata benivolencia dissimulataque ira, dum ad sese veniret, luce eum privare disposuit. Filius denique eius, nomine Lotharius rex, et ipse parvus ac necessariarum sibi rerum adhuc ignarus, quoniam consiliis his interfuit, cęlare quemadmodum puer haud potuit, verum destinato ad Berengarium nuntio, quod sibi pater suus facere vellet, apperuit. Hoc denique Berengarius ut audivit, Italiam quam mox deseruit, ac per montem Iovis in Sueviam ad Herimannum ducem properavit; uxorem vero suam Willam per aliam viam ad eandem provinciam venire praecepit. Quae tempore digressionis sue per montem Avium [1], feta partuique vicina, qualiter montes tam asperos atque invios transire pedibus poterit, satis nequeo mirari; nisi quia fortunas omnes adversas mihi fuisse certo scio. Sed âh! quam sibi decipulam Lotharius praeparaverit, futuri ignarus videre non potuit. Dum enim Berengario consuluit, qui regnum et vitam auferret sibimet praeparavit. Impraecor itaque non Lothario, qui puericiae levitate peccavit, idque postmodum amare poenituit, verum montibus illis crudelibus, contra insuetum omnibus morem facile eis iter prebentibus. Itaque libet in eorum mihi nunc contumeliam exclamare:

11. Improbe [2] mons Avium, tali Neque tu nomine dignus,

1) hodie *Vogelberg*, ultra 10000 pedes altus, prope Adulam atque fontes Rheni. 2) *Codex* 3. *haec in margine habet:* Metrum dactilicum alemanium constans trimetro ypercatalecto qui spon-

Conservas quia nam pestem,   Nunc quam perdere possis.
Invius esse soles etiam,   Cum sol igneus ardet,
Tempore quo Cererem messor   Curva falce reposcit,
Tempore quo radiis Phoebi   Cancri sidus adurit.
Pessime nunc es inaudito   Rigidae tempore brume
Pervius? atque utinam possent   Mea nunc vota valere,
Protinus in baratrum avulsus   Aliis montibus isses.
Ecce Berengarium servat,   Sinit et tramite recto
Mons transire Iovis, mirum haud   Suetos perdere sanctos,
Et servare malos, vocitant   Heu quos nomine Mauros,
Sanguine qui gaudent hominum,   Iuvat et vivere rapto.
Quid loquar? ecce Deum cupio   Tete fulmine aduri,
Conscissusque chaos cunctis   Fias tempore cuncto.

12. Igitur Herimannus, Suevorum dux, venientem ad se Berengarium benignę suscepit, eumque magno cum honore ante piissimi regis Ottonis praesentiam duxit. Quem quanta rex devotione susceperit, quantisque muneribus donaverit, quantumque honoraverit, stilus meus se scribere posse diffidit. Verum quantum poterit designatis, cuius sanctitatis quantaeque humanitatis rex

deo constat et dactilo et spondeo. set inloco pro primo spondeo est ubi anapestum traditum invenimusut est omne hominum genus in terris.

fuerit, quantae etiam improbitatis Berengarius extiterit, facile prudens lector animadvertere poterit.

942. 13. Rex Hugo, audita Berengarii fuga, nuntios suos regi Ottoni dirigit, secundum voluntatis suae deliberationem auri argentique copiam se ei daturum, si Berengarium non susciperet eique amminicula non conferret, promittens. Quibus rex apologéticum huiusmodi dedit: *Berengarius non ob domini vestri deieccionem, verum, si potis est, ob reconciliationem, nostram adiit pietatem. Qua in re si amminiculari illi poenes dominum vestrum potero, gazas a se mihi promissas non solum non suscipio, verum meam illi libentissime tribuo; Berengario vero, seu cuilibet nostrae pietatis clementiam imploranti, mandasse subsidium non praebere, summae dementiae est.* Perpende itaque, quanta eum rex pius caritate dilexerit, qui promissam non solum non accipere, sed propriam pro illo pecuniam voluit dare.

14. Dum haec aguntur, Constantinopolitanus imperator cum regis Hugonis nuntiis suos pariter dirigit, mandans, naves et omnia que desideraret se ei daturum, si nepoti suo parvulo sibi omonimo, Constantini filio, filiam suam coniugem daret. Constantinum autem Leonis imperatoris, non ipsius Romanū, filium dico. Tres enim hi cum Romanō simul imperitabant, eiusdem videlicet duo filii, Stephanus atque Constantinus, necnon et hic de quo inpraesentiarum sermo est, Constantinus Leonis imperatoris filius. Rex itaque Hugo, hac audita legatione, directis iterum nuntiis, Romanō denuntiat, se legitimo ex coniugio filiam non habere; sed si ex concubinarum filiabus vellet, egregiam ei forma posse prestare. Et quoniam Greci in genéseos nobilitate, non quae mater sed quis fuerit pater, inquirunt, imperator Romanós naves continuo Greco cum igne praeparavit, munera

maxima misit, atque ut illam nepoti suo coniungeret mandavit. Verum quoniam meus vitricus, vir gravitate ornatus, plenus sapientia, regis Hugonis fuerat nuntius, pigrum michi non hic sit inserere, quid eum de imperatoris sapientia et humanitate, et qualiter Rusios vicerit, audivi sepius dicere.

15. Gens quaedam est sub aquilonis parte constituta, quam a qualitate corporis Greci vocant *Ρουσιος*, Rúsios, nos vero a positione loci nominamus Nordmannos. Lingua quippe Teutonum nord aquilo, man autem dicitur homo; unde et Nordmannos aquilonares homines dicere possumus. Huius denique gentis rex vocabulo Inger erat; qui collectis mille et eo amplius navibus Constantinopolim venit. Quod Romanós imperator ut audivit, quoniam navalem suum exercitum directum contra Saracenos et ad insularum custodiam habuit, estuari cogitationibus coepit. Cumque cogitationibus non paucis insomnes noctes duceret, et Inger cunta mari vicina diriperet, nuntiatum est Romano, 15 semifracta se habere chélandia, quae populus ob vetustatem sola reliquerat. Quod ut audivit, *τοῦς καλαφάτας*, tus calafatas, hoc est navium compositores, ad se venire praecepit, quibus et ait: *Properantes sine dilatione, ea quae remanserant, chelándia praeparate. Sed et argumentum, quo ignis proicitur, non in prora solum, verum etiam in puppi, insuper in utrisque lateribus ponite.* Compositis itaque secundum iussionem suam chelandiis, sapientissimos in eis viros collocat, atque ut regi Ingero occurrant denuntiat. Profecti denique, cum in pelago eos positos rex Inger aspiceret, ut vivos illos caperet, exercitui suo praecepit, et non occideret. Denique miserator et misericors Dominus, qui se colentes, se adorantes, se deprecantes, non solum protegere sed et victoria voluit honorare, ven-

tis tunc placidum reddidit mare. Secus enim ob ignis emissionem Grecis esset incommodum. Igitur in Rusorum medio positi, ignem circumcirca proiciunt. Quod dum Rusi conspiciunt, e navibus confestim sese in mare proiciunt, eliguntque potius undis submergi quam igne cremari. Alii tunc loricis et galeis onerati, numquam visuri, ima pelagi petunt; nonnulli vero natantes, inter ipsos maris fluctus uruntur, nullusque die illa evasit, qui fuga sese ad terram non liberavit. Rusorum etenim naves, ob parvitatem sui, ubi aquae minimum est transeunt, quod Grecorum chelándia ob profunditatem sui facere nequeunt. Inger ingenti cum confusione postmodum ad propria est reversus. Greci vero victoria potiti, vivos secum multos ducentes, Constantinopolim regressi sunt laeti. Quos omnes Romanós, in praesentia regis Hugonis nuntii, vitrici scilicet mei, decollare praecepit.

16. Rex itaque Hugo congregato exercitu, classibus per Tirrenum mare ad Fraxinetum directis, terrestri ipse eô itinere pergit. Quo dum Greci pervenirent, igne proiecto Sarracenorum naves mox omnes exurunt. Sed et rex Fraxinetum ingressus, Sarracenos omnes in montem Maurum fugere compulit; in quo eos circumsedendo capere posset, si res hec, quam prompturus sum, non impediret.

17. Rex Hugo Berengarium, ne collectis et ex Francia et ex Suevia copiis super se irrueret regnumque sibi auferret, maxime timuit. Unde non bono accepto consilio, Grecos ad propria mox remisit; ipseque cum Saracenis hac ratione foedus iniit, ut in montibus qui Sueviam atque Italiam dividunt starent; ut si forte Berengarius exercitum ducere vellet, transire eum omnimodis prohiberent. Eô vero constituti, quam multos christianorum ad beatorum apostolorum Petri et Pauli limina transeuntium sanguinem fuderint, ille solus scit numerum,

qui eorum nomina scripta tenet in libro viventium. Quam inique tibi rex Hugo regnum defendere conaris! Herodes, ne terreno regno privaretur, innocentes multos occidit; tu, ut obtineas, nocentes et morte dignos dimittis; atque utinam ea ratione nocentes illi tunc viverent, ne nocentes[1] postmodum interimerent. Puto, sed quod verius est, credo, te non legisse, immo nec audivisse, qualiter iram Domini incurreret rex Israel Achab, dum regem Sirie, virum morte dignum, foederatum dimitteret Benadab. Unus enim de filiis prophetarum dixit ad Achab: *Hec dicit Dominus: Quia dimisisti virum dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima eius, et populus tuus pro populo eius.* Quod et factum est. Verum quantum tibi hac in re obfueris, stilus noster suis in locis oportunius enarrabit.

18. Tempore, quo Berengarius ab Italia fugiit, 943.
quendam secum Amedeus nomine militem duxit, adprime[*] nobilem, et ut postmodum claruit, non Ulixe calliditate ac temeritate inferiorem. Fortissimus rex Otto cum, nonnullis inpeditus rebus, tum quotannis ab Hugone rege muneribus inmensis delinitus, Berengario copias praestare non posset, ipse quem praefatus sum Amedeus Berengarium ita convenit: *Nec clam te est, domine mi, quam invisum rex Hugo imperio se duro Italicis cunctis effecerit; presertim cum et concubinarum filiis ac Burgundionibus sit dignitates largitus, nec ullus inveniatur Italicus, qui aut expulsus aut non dignitatibus omnibus sit privatus. Et quod in regem non aliquid moliuntur, haec causa est, quoniam quidem, quem sibi constituant principem, non habent. Si itaque nostrum aliquis mutato habitu, ne agnossceretur, eô tenderet eorumque voluntatem inquireret, consilium nobis procul dubio bonum exculperet.* Cui Berengarius: *Te*, inquit, *cum com-*

1) *i. e.* nocituri. *) i. e. valde.

modius, tum nemo potest facere melius. Igitur Amedeus mutato habitu, cum pauperibus, qui orationis gratia Romam pergunt, Romam quasi profecturus, Italiam petit, principes convenit, et quid unusquisque cordi haberet inquisivit; neque enim eodem omnibus se habitu ostendebat, nunc niger alii, subrubeus alii, maculosus alii videbatur. Verum „*fama, malum quo non velotius ullum mobilitate viget,*" eum in Italia esse, auribus regis innotuit. Quem dum diligenter iuberet inquirere, ipse prolixam et pulcherrimam barbam pice adeo defedavit, capillos subaureos nigredine immutavit, fatiem deturpavit, debilem fincxit, adeo ut inter pauperes, regis in praesentia comedentes, se regi nudum ostenderet, et vestem ab eo qua indueretur acciperet, et quicquid rex de Berengario et se ipso loqueretur audiret. Hoc denique modo cunctis diligentissime perscrutatis, non eodem quo venerat modo cum oratoribus est regressus. Preceperat enim rex clusarum custodibus, ne quempiam transire permitterent, nisi prius, quis esset, diligenti investigatione perquirerent. Quod Amedeus audiens, per invia quedam et aspera nulli custodita loca pertransiit, atque ad Berengarium cum ea quam audire voluit legatione pervenit.

19. Hoc in tempore rex Hugo datis decem nummorum modiis pacem cum Hungariis fecit, quos ab Italia acceptis obsidibus expulit, atque in Hispaniam dato eis praeduce[1] direxit. Quod vero ad Hispaniam et ad civitatem ipsam in qua rex vester moratur, Cordobam, non venerunt, haec causa fuit, quoniam triduo per inaquosam et siti vastam regionem transierunt; putantes itaque equos seseque siti perituros, praeduce sibi ab Hugone concesso morte tenus verberato, celeriori quam abirent impetu revertuntur.

1) perducere *corr.* praeducere 1. *fortasse legendum* praeduce ire direxit.

20. Hac etiam eadem tempestate idem rex Hugo Bertam filiam suam, quam ex meretrice Pezola ipse genuerat, per Sigefredum, venerabilem Parmensis aeclesiae antistitem, Constantinopolim direxit, Romanô parvulo Constantini Porphýrogeniti filio copulandam coniugio. Tenebatque summum imperii Romanós maior, eiusque filii duo Constantinus et Stephanus, quibus post Romanôn praestabat Constantinus, Leonis imperatoris filius, cuius parvulus ex Helena, Romani maioris imperatoris filia, natus iam nominatam Bertam, quam mutato nomine Greci dixerant Eudokian, uxorem duxerat. His itaque quattuor imperantibus, Stephanus atque Constantinus fratres, ignorante Constantino Leonis imperatoris filio, adversus Romanôn patrem suum quaedam *σφάλματα*, sfalmata, id est dolos, machinabantur. Tedebat enim eos, patris severitate imposita quaecumque vellent facere non licere. Unde et malo mox accepto consilio, quatinus patrem deicerent, pertractabant.

21. Constantinopolitanum palatium non pulcritudine solum, verum etiam fortitudine omnibus, quas umquam perspexerim, munitionibus praestat, quod etiam iugi militum stipatione non minima observatur. Moris itaque est, hoc post matutinum crepusculum omnibus mox patere, post tertiam vero diei horam emissis omnibus dato signo, quod est mîs, usque in horam nonam cunctis aditum prohibere. In hoc igitur Romanós is to chrýsotriclinon, id est aureum triclinium, quae praestantior pars est, potentissime degens, caeteras palatii partes genero Constantino filiisque suis Stephano et Constantino distribuerat. Hi duo denique, ut praediximus, non ferentes patris iustam severitatem, in eorum cubiculis multis copiis congregatis, diem constituerunt, quando patrem deicere solique ipsi possent regnare. Cumque dies adveniret optata,

cunctis de palatio iuxta morem egressis, Stephanus et Constantinus facta congressione super patrem irruunt, eumque de palatio civibus ignorantibus deponunt, et ad vincinam insulam, in qua coenobitarum multitudo phylosophabatur, tonso ei, ut moris est, capite, phylosophandum transmittunt. Fit quam mox multirumiger in Constantinupoleos sonitus: Romanon eiectum quidam, Constantinum eius socerum interfectum alii clamitabant. Nec mora, totius populi ad palatium fit concursus. Romanos quasi imperator abusivus non requiritur; verum Constantinus an supersit, ab omnibus percontatur. Cumque inquisitionis sedicio non modica fieret pro Constantino, rogantibus Stephano et Constantino, ex ea parte, qua Zucanistrii magnitudo portenditur, Constantinus crines solutus per cancellos caput exposuit, suaque ostensione populi mox tumultum sedavit, ac in propria quemque repedare coegit. Quod factum gravem duobus fratribus ingessit dolorem. *Quid profuit*, inquiunt, *quod, abdicato patre, alium, qui non pater est, dominum sustinemus? Tolerabilius enim decentiusque paternam, quam exteram, pateremur dominationem. Quid illud*, aiunt, *quod in huius auxilium non solum propriae, sed et exterae venere nationes? Sigefredus quippe episcopus, regis Hugonis nuntius, adsumptis secum suae linguae nationibus Amelfetanis*[1], *Romanis, Caietanis, nobis ad interitum, huic praesidio fuit.*

945. 22. His dictis, armatorum manibus cubiculos, sicut et pro patre, complent. Quibus Diavolinos praefuit, qui horum omnium incentor et post paululum proditor extitit. Constantinum namque libris incumbentem ita convenit: *Quae tibi incommoda a Stephano et Constantino fratribus, immo inimicis, tuis praeparentur, isthec, quae in te vetus permanet, religio ignorat. Si enim infortunia tibi*

1) *i. e.* Amalfitanis.

parta cognosceres, quatenus posses vivere, cogitares. Uxoris tuae Stephanus et Constantinus fratres, armatorum manibus congregatis atque in cubiculis iam conclusis, te non ut patrem de palatio expellere, verum hic cogitant interficere. Occasio autem tui hic interitus erit: Cenatum te post triduum Constantinus et Stefanus invitabunt. Cumque tuae sessionis medium exellentiae tue, quatenus moris est, obtinere temptabis, percusso mox scuto, inclusi de cubiculo exilient, tuamque fuso sanguine vitam finient. Fidem autem si relatis exposcis, iis inpraesentiarum argumentis adfirmo, quoniam conclusorum tibi personas rimis ostendo; dein quod saluti solempnius est tuae, hostiorum tibi claves trado. His auditis Constantinus: *Age,* infit, *ut coniuratorum prodidisti perfidiam, quatenus hanc devincam, exprome sententiam. Non enim tam mihi mea salus cara, quam pietas erit in referenda gratia iucunda.* Cui Diavolinus: *Non,* inquit, *clam te est, Macedones cum tibi devotos, tum bello duros existere; mittito itaque, ac cubicula propria, Stefano et Constantino ignorantibus, eis suffarcináto. Cumque designata dies convivii advenerit, atque ob sessionis fastum simultas inrepserit, dato signo ut praefatus sum, percusso scilicet scuto, cum illorum manus armatorum praesidio eis esse non poterit, tui mox ex inproviso proxiliant*[1], *eosque tanto commodius quanto insperatius capiant, atque ad vicinum monasterium, ad quod patrem suum, socerum scilicet tuum, direxerant, tonsis, ut moris est, crinibus, phylosophandum transmittant. Divinae siquidem rectitudo iustitie tuum negotium secundabit, cuius reconpensatione, ne in patrem peccarent, illos non terruit, et te, ne offenderes, custodivit.* Quod iusto Dei iuditio ita accidisse, non solum Europa, sed et Asia nunc cantat et

1) *i. e.* prosiliant.

Africa. Designato etenim die, dum simulata pace Constantinum hunc Stefanus et Constantinus fratres ad convivium invitarent, et ob sessionis fastum tumultus insurgeret, percusso ut dictum est scuto, Macedones insperato proruunt, duosque fratres Stefanum et Constantinum quam mox conpraehensos, tonsos capite, ad vicinam insulam, phylosophandum ad quam patrem direxerant, mittunt.

23. Quorum pater Romanós adventum ut audivit, graciarum acciones Deo exibuit, eisque extra fores monasterii obvians laeta fatie: *Festivum tempus*, inquit, *quod humilitatem nostram imperium vestrum visitare coegit. Caritas puto, que de me palacio expulit, filiacionem vestram non ibi diu esse permisit. O factum bene, quod me quam dudum praemisistis. Confratres enim et commilitones mei, supernae tantum phylosophye incunbentes, qualiter imperatores susciperent, ignorarent, si non me iam dudum imperialibus institutis attritum haberent. Parta iam frigidior Coticis aqua decocta pruinis; dulces adsunt fabae, lachana* porrique recentes. Non hic marinae delitiae morbos, sed crebra potius ieiunia creant. Turbam vero hanc tantam, tam sumptuosam, modicitas nostra non recipit; vestrum solummodo imperium suscipit, quod, ne paternam desereret senectutem, advenit.* Romanōs haec et huiuscemodi perstringente, Stephanus et Constantinus filii pudibundo contuentes lumine terram, quam invite monasterium peterent, non est percontari necesse sed credere. Expansis itaque post haec manibus ad altaris Romanos crepidinem fusus, huiusmodi cum lacrimis Deo praeces effudit: Versus.

24. *Christe deus, cum quo Pater est et Spiritus unum,*
Iure Patris verbum, per quod Pater omnia mundo

*) i. e. herbae.

Innotuit secreta poli seu mistica pandens,
Respice ficmentum propria bonitate creatum.
Ne patiare, precor, demonis me fraude perire,
Sanguine quem sacro voluisti reddere vite!
Da, Deus, ut mundi tumidos calcare conatus
Iam valeam, sistatque procul corruptor iniquus,
Cui labor est animas semper fedare beatas!
Imperii libuit cum sceptra tuli; nunc haud placet, esto!
Gratia dignatus tibi sit quod pellere iniquos,
Imperii teneant solium ne iniuste paternum.

25. His ita gestis, Stefanus atque Constantinus custodia iugi observantur, patre quae ei acciderant equanimiter perferente. Aiunt enim hunc, et sub adtestatione confirmant, dum a fratribus lentis ob purgationem culparetur, respondisse, quod luculentius regnaret, qui servorum Dei humilitatibus deserviret, quam qui potentibus mundi peccatoribus imperaret.

26. Desideratus interea Berengarius ex Suevorum partibus, paucis secum comitantibus, a Suevia per Venustam vallem[1] Italiam petit, applicuitque castra secus munitionem vocabulo Formicaria[2], quae a Mannasse, ut iam praediximus, Arelatensis sedis archiepiscopo, tuncque Tridentinae, Veronensis atque Mantuanae invasore, Adelardi sui clerici erat vigiliae commendata. Cumque Berengarius nullius machinamenti apparatu nulliusque belli impetu hanc se capere posse conspiceret, Mannasse ambitionem et kenodoxiam, id est vanam gloriam, cognoscens, Adelardum ad se venire rogavit; cui et ait: *Si munitionem hanc potestati meae tradideris, dominumque tuum Mannassen ad adiutorium meum protraxeris, se Mediolanii archiepiscopatus, te vero Cumani episcopatus dignitate post acceptam regni potestatem donabo. Et ut promittenti* 946.

1) Vinstgau. 2) Formigara.

mihi fidem admittas, quod verbis spondeo, iuramentis adfirmo. Haec dum Mannasse ab Adalardo narrantur, munitionem solum Berengario dare non iussit, verum etiam Italos omnes eius in auxilium invitavit.

27. Fama igitur, „*malum quo non velotius úllum mobilitate viget*,“ Berengarii adventum quam mox omnibus nuntiavit. Coeperuntque mox nonnulli, Hugone deserto, Berengario adherere. Horum Milo, praepotens Veronensium comes, extitit primus, qui dum Hugoni suspectus, appositis clam custodibus servaretur, simulatus se non intellegere custodiri, ferme cenam usque ad noctis pertraxit medium; cumque omnes tam somno quam lieo[1] adgravati, corpora quieti traderent, solo se qui eius portaverat clippeum comitante, Veronam percitus venit, directisque nuntiis Berengarium excivit; quem et in Verona, quo Hugoni firmius resisteret, suscępit. Sane nulla hunc infidelitas ab Hugone divisit, verum illata sibi ab eodem nonnulla incommoda, quae iam diu sustinere non potuit. Prosequitur hunc Wido, Mutinensis aeclesiae praesul, non iniuria lacessitus, sed maxima illa abbatia Nonantula, quam et tunc adquisivit, animatus. Qui Hugonem solum non deseruit, verum etiam multorum multitudinem tulit. Quod Hugo ut audivit, congregatis copiis ad eius castrum Vineolam[2] venit, idque viriliter sed inutiliter oppugnavit; quod quam mendatii alienum sit, sententia subsequens declarabit. Nam dum eodem degeret, Berengarius ab Arderico archiepiscopo accitus, Veronam deseruit, ac Mediolanium concitus venit. Quo audito, rex Hugo Papiam tristis advenit. Coeperunt interea omnes Italiae primates omine non bono Hugonem deserere et egenti Berengario adherere. Egentem autem, non nichil possidentem, sed cui numquam

1) lyaeo, Baccho. 2) Vignola, prope Panarum, Muratorii patria.

quicquam satis est, aio. Quoniam improbi et avari, qui incertas atque in casu positas possessiones habent, et plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inventus est, qui quod haberet, esset satis, non modo non copiosi divites, sed etiam inopes ac pauperes existimandi sunt. Soli enim sunt divites, et fructuosas ac sempiternas possident res, qui suis rebus contenti, satis esse putant, quod est. Non esse cupidum, vera pecunia est; non esse emacem, vectigal est. Fateamur itaque, uter est ditior, cui deest, an cui superat? qui eget, an qui habundat? cui possessio quo est maior, eo plus requirit ad se tuendam, an qui se suis viribus sustinet? Contentum etenim suis rebus, maxime sunt certissimaeque divitiae. Verum de hoc satis nunc dictum esse sufficiat. Ad Berengarium stili intentio redeat, cuius in adventum aureum omnes saeculum promittebant, et felicia, quae talem extulerant, tempora clamitabant.

28. Eo itaque Mediolanii degente ac Italicas dignitates sibi adherentibus dispensante, rex Hugo Lotharium, filium suum, non ad Berengarii solum verum ad totius populi praesentiam dirigit, petens, quia se eis non morigerum abdicant, filium saltem Dei pro amore, qui nil in eos deliquerat, suscipiant, ac voluntatibus eorum morigerum reddant. Lothario denique Mediolanium petente, rex Hugo Papia omni cum pecunia egressus, Italiam deserere atque in Burgundiam ire cogitavit. Sed res eum ista retinuit, quoniam dum misericordia inclinati, Lotharium in eclesia beatorum confessoris et martirum Ambrosii, Gervasii et Protasii, ante crucem prostratum erigerent, regemque sibi constituerent, quam mox post Hugonem dirigunt nuntium, quem se iterum super eos regnaturum promittunt. Hoc plane consilium, immo deceptionem, non omnes, sed Berengarius, ut erat calliditate suffarcinatus,

adinvenit, non quo hos regnare disponeret, sed, ut post claruit, ne Hugo discederet, atque inmensa quam habebat pecunia Burgundionum aut aliarum gentium super se populos invitaret.

29. Hoc in tempore Ioseph quidam, moribus senex, diebus iuvenis, Brixianae civitatis clarebat episcopus. Quem Berengarius, ut erat Dei* timens, ob morum probitatem episcopio privavit, eius loco Antonium, qui nunc usque superest, nullo concilio habito, nulla episcoporum deliberatione, constituit. Sed et Cumis tunc non Adelardum, ut iuraverat, verum ob Mediolanensis archiepiscopi amorem Waldonem quendam episcopum ordinavit. Quod quam bene fecerit, subditorum depopulatio, vitium incisio, arborum decorticacio, multorum oculorum excussio, simultatis sepissima repetitio, cum signis, tum gemitibus narrat. Hadelardum autem Regensi praefecit aeclesiae.

30. Bosonem vero, Hugonis regis spurium, Placentinae sedis, et Liutefredum Papiensis aeclesiae episcopos expellere cogitavit; verum intercedente praetio, ob Dei se amorem eos dimisisse simulavit. Quam inmensum tunc Italis gaudium! Alterum David venisse latrabrant. Sed et magno Karolo ceca hunc mente praeferebant. Quamquam enim iterato Hugonem atque Lotharium reges Italici susciperent, Berengarium tamen nomine solum marchionem, potestate vero regem, illos vocabulo reges, actu autem neque pro comitibus habebant. Quid plura? Tanta hac Berengarii fama, humanitate, liberalitate, parentes mei acciti, ei me ad serviendum tradunt. Cui et inmensis oblatis muneribus, secretorum eius conscium ac epistolarum constituunt signatorem. Cui cum fideliter longo tempore deservirem, hac, quam prosecuturus sum suis in locis, pro dolor! mercede donavit. Verum

*) yronicôs.

haec retributio poene me ad desperationem usque pertraheret, si in re consimili consotios plurimos non excuderet. De isto enim pulchre dictum accipimus: *Pennae structionis similes sunt pennis accipitris et herodii. Cum tempus advenerit, in altum alas erigit, deridet aequitem et ascensorem eius.* Hic enim, superstitibus Hugone et Lothario, magnus voraxque strutio, non bonus sed bono similis est visus. Eis autem decedentibus, et ad regni fastigia omnibus promoventibus, quantum alas erexerit, quantumque nos omnes irriserit, non tam verbis quam suspiriis ac gemitibus narro. Sed his omissis, ad narrandi seriem redeamus.

31. Rex Hugo cum divinam animadversionem declinare ac Berengario praeesse non posset, relicto Lothario et, simulata pace, Berengarii fidei tradito, in Provinciam omni cum pecunia properavit. Quo audito Raimundus Aquetaniorum princeps eum adiit, cui et pro minis mille se in militem dedit, fidemque sibi servaturum iuramento adfirmavit. Sed et congregatis copiis Italiam ingressurum ac Berengarium debellaturum esse promisit; quod quanto nos omnes cachynno affecerit, gentis eiusdem vilitas palam facit, quae etsi praesidio esse posset, ad effectum tamen haudquaquam perduceret, quoniam quidem, vocante Domino, brevi rex Hugo viam est 947.
carnis universae ingressus, Bertae nepti suae, Boso- April
nis Arelatensis comitis viduae, pecunia derelicta. Quam etiam, brevi spatio intercedente, memoratus Raimundus, inpurissimae gentis princeps inpurior, sibi maritam effecerat; cuius non solum concubitu verum etiam osculo indignum, elegantes formarum inspectores etiam atque etiam confirmant.

32. Huius hoc in tempore soror, Berengarii scilicet uxor Willa, passa est crimen incesti. Quod ita accidisse, non solum aulici vel cubicularii, verum aucupes et cupedenarii clamant. Habuit ea

presbiterulum capellanum, nomine Dominicum, statura brevem, colore fuligineum, rusticum, setigerum, indocilem, agrestem, barbarum, durum, villosum, cauditum, petulcum, insanum, rebellem, iniquum; cuius magisterio duas Willa commendaverat natas, Gislam scilicet atque Girbergam, ut eas litterarum scientia epotaret. Occasione itaque puellarum, quas presbiter Dominicus, hirsutus, inlotus, facere docebat, mater ei propitiaverat, tribuens delicatum cibum vestesque praeciosas. Mirari omnes, cur cunctis invisa, ingrata, tenax, huic existeret larga. Sententia tamen Veritatis, quae ait: *Nichil opertum quod non reveletur, et ocultum quod non in publicum veniat*, diu mirari homines passa non est. Nam cum nocte quadam, Berengario absente, ad cubile dominicum more solito hirsutus isdem vellet accedere, canis isthic aderat, qui latratu horribili circumiacentes exitavit, huncque morsu vehementi laniavit. Consurgentes denique qui in domo erant, cum eum comprachenderent, et, quo iret, interrogarent, apologeticum istud anticipando domina dedit: *Ad mulieres nostras ibat perditus!* Sperans itaque presbiterulus sibi lenius fore, si teneret sentenciam dominae: *Ita est, inquam.* Cepit itaque domina vitae eius insidiari, praemiumque promittere, si esset, qui ei vitam auferret. Sed cum timerent Deum omnes, et mors eius differretur, pervenit ad Berengarium sermo. Willa vero cepit aruspices maleficosque inquirere, quo eorum carminibus iuvaretur. Utrum autem horum carminibus an Berengarii sit adiuta mollicie, adeo mens eius est inclinata, ut sponte maritali porrigeret ora capistro. Presbiterulus itaque, quia dominae asseculas adhinnivit, virilibus amputatis dimittitur; domina vero a Berengario magis diligitur. Dixerunt autem, qui eum eunuchizaverunt, quod merito il-

lum domina amaret, quem priapeia portare arma constaret.

33. Per id tempus Taxis, Hungariorum rex, magno cum exercitu in Italiam venit. Cui Berengarius non ex propria pecunia, sed ex eclesiarum ac pauperum collectione 10 modios nummorum dedit. Fecit autem hoc, non ut populi curam haberet, sed ut hac occasione magnam pecuniam congregaret. Quod et fecit. In omni enim utrius sexus homo, tamque ablactatus quam lactens, pro se nummum dedit; quibus aes commiscens, ex paucis 10 modios fecit; caeteram vero partem, et quicquid ex ecclesiis tulit, sibi retinuit.

EXPLICIT LIBER QUINTUS. Deo gratias.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI SEXTI.

1. Prohoemium.
2. De eo quod imperator Constantinus nuntium Berengario dirigit.
3. Qua calliditate Berengarius nuntium Constantinopolim direxit cui nihil dedit.
4. Quo tempore isdem nuntius Papia exierit, ac quo Constantinopolim venerit.
5. De admirabili domo quae dicitur Magnaura, et susceptione nuntii.
6. De donis quae nuntius Berengarii imperatori fecit de suis rebus, ex parte Berengarii, qui nihil misit.
7. De eo quod imperator nuntium Berengarii ad mensam invitat.
8. De admirabili domo Decanea et tribus magnis vasis aureis.
9. De admirabili ludo ad mensam facto.
10.

1. Temporis instantis qualitas tragoedum me

potius quam historiographum quaereret, nisi pararet Dominus in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Explicare enim non possum, quot peregre[1] profectus incommoditatibus quatiar, iuvatque hominem exteriorem potius lugere quam scribere. Interior vero apostolicis confirmatus institutis, in huiusmodi tribulationibus gloriatur, sciens quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem; spes autem non confundit, quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Paroeat itaque interiori exterior, suaque infurtunia non solum non abhorreat, verum in his potius conquiescat; dumque scribendi operam dans, fortunae rota elevari hos, illos deprimi dixerit, praesentem incommoditatem minus sentiet, eiusque mutabilitati congaudens, deteriora, quod fieri nequit ni mors aut membrorum debilitatio intercedat, iam non metuat, sed fortunata semper expectet. Instantia enim si mutaverit, salutem quae deest adferet, infortunatum quod adest expellet. Scribat itaque, et superioribus vera haec quae secuntur adiungat.

2. Rege Hugone Provintiae in partibus defuncto, Berengarii nomen caelebre apud nonnullas, praesertim apud Grecas extitit nationes. Is enim Italicis omnibus principabatur virtute, rex vero Lotharius solo nomine. Constantinus itaque, qui, deiectis Romanô filiisque suis, Constantinupoleos regebat imperium, audito, Berengarium potentia praestare Lothario, per Andream quendam qui ab officio comis curtis[2] dicebatur, literas Berengario dirigit, in quibus continebatur, vehementer se Berengarii nuntium velle videre; cuius in reditu cognosceret, quanta eum caritate diligeret. Scripsit etiam et commendaticias eidem pro Lothario litteras, ut fidelis

1) i. e. extra patriam meam Langobardiam, Romam fortasse.
2) κόμης τῆς κόρτης, praefectus praetorio.

ei esset administrator, cui Deo largiente extiterat gubernator. Constantinus namque sollicitudinem non parvam Lotharii pro salute habebat, religiose ob amorem nurus suae cogitans, quae Lotharii soror extiterat.

3. Berengarius itaque, calliditate qua erat suffarcinatus cogitans, quem potissimum mitteret, cui nil inpensae ob itineris longinquitatem praeberet, vitricum, cuius tunc sub cura degebam, veniens: *Quanti mihi*, inquit, *esset*, *privignum tuum Grecas literas non ignorare?* Cui cum diceret: *Uti divitiarum mearum ea gratia partem mediam distributam haberem! Non necesse*, ait, *habes*, *neque centesimam impertiri. Constantinopolitanus imperator litteris orat*, *ut meum ad se nuntium dirigam. Quod cum ob animi constantiam nemo melius*, *tum ob dicendi copiam nemo commodius facere potest. Quid dicam*, *quam facile doctrinas ebibet Grecas*, *qui tam puerilibus in annis epotavit Latinas?* Hac spe quam mox vitricus animatus, inpensas omnes distribuit, meque magnis cum muneribus Constantinopolim direxit.

4. Die quippe Calendarum Augustarum Papia exiens, per Heridani alveum triduo Venetiam veni; ubi et Salemonem Grecorum nuntium, kitonitan, eunuchum, repperi, ab Hispania et Saxonia reversum Constantinopolim versus tendere cupientem, secumque ducentem domini nostri, tunc regis nunc imperatoris, magnis cum muneribus nuntium, Liutefredum scilicet, Magontinum institorem ditissimum. Octavo denique Kalendas Septembres Venetia exeuntes, 15 Kalendas Octoubres Constantinopolim venimus; ubi quam inaudito miroque simus modo recepti, scribere non pigebit.

5. Est Constantinopolim domus palatio contigua, mirae magnitudinis seu pulchritudinis, quae a Grecis per v loco digammae positam Magnaura, quasi

magna aura dicitur. Hanc itaque Constantinus, cum ob Hispanorum nuntios, qui tunc eô noviter venerant, tum ob me et Liutefredum hoc modo praeparari iussit. Aerea sed deaurata quaedam arbor ante imperatoris sedile stabat, cuius ramos itidem aereae diversi generis deaurateque aves replebant, quae secundum species suas diversarum avium voces emittebant. Imperatoris vero solium huiusmodi erat arte compositum, ut in momento humile, exelsius modo, quam mox videretur sublime; quod * inmensae magnitudinis, incertum utrum aerei an lignei, verum auro tecti leones quasi custodiebant, qui cauda terram percutientes, aperto ore, linguisque mobilibus rugitum emittebant. In hac igitur duorum eunuchorum humeris incumbens, ante imperatoris praesentiam sum deductus. Cumque in adventu meo rugitum leones emitterent, aves secundum speties suas perstreperent, nullo sum terrore, nulla admiratione commotus, quoniam quidem ex his omnibus eos qui bene noverant fueram percontatus. Tercio itaque pronus imperatorem adorans, caput sustuli, et quem prius moderata mensura a terra elevatum sedere vidi, mox aliis indutum vestibus poenes domus laquear sedere prospexi; quod qualiter fieret, cogitare non potui, nisi forte eo sit subvectus argálio [1], quo torcularium arbores subvehuntur. Per se autem tunc nihil locutus, quoniam, et si vellet, intercapedo maxima indécorum faceret, de vita Berengarii et sospitate per logothetam est percontatus. Cui cum consequenter respondissem, interpraete sum innuente egressus, et in datum mihi hospitium mox receptus.

6. Sed nec hoc pigeat memorare, quid tunc pro Berengario egerim, scilicet ut agnoscatur, quanta hunc caritate dilexerim, et cuiusmodi ab eo reconpensationem pro bene gestis acceperim. Hispano-

*) scil. sedile. 1) τὸ ἐργαλεῖον instrumentum.

rum nuntii et nominatus Liutefredus, domini nostri tunc regis Ottonis nuntius, magna ex eorum dominis parte munera imperatori Constantino detulerant. Ego vero Berengarii ex parte nihil praeter epistolam, et hanc mendatio plenam, detuleram. Estuabat itaque non parum hac pro verecundia animus, et quid super hac re faceret, cogitabat attentius. Estuanti autem et mihi nimium fluctuanti mens suggessit, quatinus dona, quae imperatori mea ex parte detuleram, Berengarii ex parte conferrem, parvumque munus prout possem verbis ornarem. Optuli autem loricas optimas 9, scuta optima cum bullis deauratis 7, coppas argenteas deauratas 2, enses, lanceas, verua, mancipia 4 carzimasia, imperatori nominatis omnibus praeciosiora. Carzimasium autem Greci vocant amputatis virilibus et virga puerum eunuchum; quod Verdunenses[1] mercatores ob inmensum lucrum facere, et in Hispaniam ducere solent.

7. His ita gestis, imperator me post triduum ad palatium vocare praecepit, proprioque mecum ore locutus, ad convivium invitavit, magnoque post convivium me meosque asseculas munere donavit. Verum quia narrandi se occasio intulit, qualis eius sit mensa, festis praecipue diebus, qualesque ad mensam ludi cęlebrentur, bonum non opinor silere sed scribere.

8. Est domus iuxta Yppodromum, aquilonem versus, mirae altitudinis seu pulchritudinis, quae Decanneacubita vocatur, quod nomen non ab re sed ex apparentibus causis sortita est; deca enim grece, latine 10, ennea 9, cubita autem a cubando inclinata vel curvata possumus dicere. Hoc autem ideo, quoniam quidem 10 et 9 mensae in ea quae secundum carnem est domini nostri Iesu Christi nativitate opponuntur. In quibus imperator pariter et

1) i. e. Virdunenses.

convivae non sedendo, ut caeteris diebus, sed recumbendo epulantur; quibus in diebus non argenteis, sed aureis tantum vasis ministratur. Post cibum autem aureis vasis tribus sunt poma delata; quae ob inmensum pondus non hominum manibus, sed purpura tectis vehiculis sunt allata. Apponuntur autem duo hoc in mensam modo. Per foramina laquearis tres sunt funes pellibus deauratis tecti cum anulis depositi aureis, qui ansis quae in scutulis prominent positi, adiuvantibus inferius quattuor aut eo amplius hominibus, per vertibile quod supra laqueum est ergalium in mensam subvehuntur; eodemque modo depununtur[1]. Ludos denique, quos ibi perspexerim, quia nimis longum est scribere, praetermito; unum solummodo ob admirationem hic inserere non pigebit.

9. Venit quidam, 24 et eo amplius pedum longitudinis lignum sine manuum amminiculis in fronte gerens, quod cubito a summitate inferius, bicubitum transversim habuerat. Adducti sunt autem duo pueri nudi sed campestrati, hoc est succinctoria habentes, qui per lignum ascendentes eodemque ludentes, versisque deorsum capitibus per id descendentes, ita servaverunt immobile, ac si radicitus terrae esset adfixum. Denique post unius descensum, alter qui remanserat eodemque solus luserat, ampliori me admiratione attonitum reddidit. Quoquo modo enim, quoad* uterque luserat, videbatur possibile, quoniam quidem quamquam mirabili, verum pondere non dispari lignum per quod ascenderant gubernabant. Unus vero qui in ligni summitate remansit, quia ita se aequaliter ponderavit, ut et luserit ac sanus descenderit, ita me stupidum reddidit, ut ipsum etiam imperatorem mea admiratio non lateret. Unde et accersito interprete, quid mihi mirabilius videretur, est sciscitatus: puer, qui

1) *i. e.* deponuntur. *) i. e. donec.

se adeo moderate rexerat, ut immobile lignum esset, an is, qui id in fronte tam argumentose tenuerat, ut puerorum nec pondus neque ludus vel modicum flecteret. Cumque me ignorare, quid mihi thaumastoteron, id est mirabilius, videretur, edicerem, magno inflatus cachinno, se similiter neque scire, respondit.

10. Sed neque hoc silentio praetereundum esse arbitror, quid novi mirique aliud eôdem perspexerim. In ea quae ante vaiophóron, quod nos palmarum ramos dicimus, ebdomada, tam militibus quamque et in diversis constitutis officiis numismatorum aureorum erogationem, prout cuiusque meretur officium, imperator facit. Cui erogationi quia me interesse voluit, venire praecepit. Fuit autem huiusmodi. Erat apposita 10 cubitorum longitudinis ac quattuor latitudinis mensa, quae numismata loculis colligata, prout cuique debebatur, numeris extrinsecus in loculis scriptis, retinebat. Ingrediebantur denique ante imperatorem, non confuse, sed ordinatim, secundum vocantis vocem, qui scripta virorum secundum officii dignitatem nomina recitabat. Quorum prius vocatus est rector domus, cui non in manibus, sed in humeris posita sunt numismata cum scaramangis[1] quattuor. Post quem o domésticos tis ascalónas, et o delongáris tis ploôs, sunt vocati; quorum alter militibus, navigantibus praeest alter. Hi itaque pari numero, quia dignitas par erat, numismata et scaramangas suscipientes, prae multitudine non iam in humeris portaverunt, sed adiuvantibus aliis post se cum labore traxerunt. Post hos admissi sunt mágistri numero 24, quibus erogatae sunt numismatorum aureorum librae, unicuique secundum eundem numerum 24 cum scaramangis duabus. Patriciorum deinde ordo hos pone est secutus, et duodecim numismatorum

1) penula, pallii militaris genus.

libris cum scaramangia una donatus. Qui sicut nec patriciorum, ita nec librarum, nisi quod unicuique dabatur, numerum scio. Turba post haec inmensa vocatur, protospathariorum, spathariorum, spatharocandidatorum, kitonitarum, manglavitarum, protocaravorum, quorum 7 alius, 6, 5, 4, 3, 2, 1, secundum dignitatis modum acceperat alius. Neque enim hoc te una patratum esse die existimare velim. Ceptum quippe quinta feria ab hora diei prima usque in horam quartam, sexta et septima feria est ab imperatore finitum. His namque qui minus quam libram accipiunt, non iam imperator, sed parakinúmenos in ea quae ante pascha est tota ebdomada tribuit. Adstante itaque me, et cum admiratione rem considerante, per logothetam, quid super hac re mihi placeret, sciscitatus est imperator. Cui inquam: *Placeret sane, si prodesset; sicut et estuanti diviti Lazari visa requies prodesset, si proveniret; cui quia non accidit, qui quaeso placere potuit?* Subridens itaque imperator, paululum pudore commotus, ut ad se irem, capite innuit, palliumque magnum cum aureorum libra, quam libenter dedit, libentius accepi.

LIUDPRANDI

LIBER DE REBUS GESTIS

OTTONIS

MAGNI IMPERATORIS.

1. Regnantibus, immo saevientibus, in Italia, et 960.
ut verius fateamur tyrannidem exercentibus, Berengario atque Adalberto, Iohannes summus pontifex et universalis papa, cuius tunc aecclesia supradictorum Berengarii atque Adalberti sevitiam erat experta, nuntios sanctae Romanae aecclesiae, Iohannem videlicet cardinalem diaconem, et Azonem scriniarium, serenissimo atque piisimo tunc regi, nunc augusto cesari, Ottoni destinavit, suppliciter litteris et rerum signis orans, quatinus Dei pro amore sanctorumque apostolorum Petri et Pauli, quos delictorum suorum cupierat esse remissores, se sibique commissam sanctam Romanam eclesiam ex eorum faucibus liberaret, ac saluti et libertati pristinae restitueret. Haec dum Romani nuntii conqueruntur, vir venerabilis Waldpertus, sanctae Mediolanensis eclesiae archiepiscopus, semivivus ex praedictorum rabie Berengarii atque Adelberti liberatus, superius memorati Ottonis, tunc regis nunc cesaris augusti, potentiam adiit, indicans, se non posse ferre et pati Berengarii atque Adelberti necnon et Willae saevitiam, quae Mannassen Arelatensem episcopum contra ius fasque Mediolanensi sedi praefecerat. Aiebat sane, hanc eclesiae suae esse calamitatem, quae, quod se suosque capere oporteret, interciperet. Sed Waldo Cumanus episcopus hunc ponê est secutus, non disparem a Berengario, Adalperto et Willa, quam Waldpertus, contumeliam clamitans se esse perpessum. Venerant et nonnulli alterius ordinis ex Italia viri, quos inter illustris marchio Otbertus cum apostolicis cucurrerat nuntiis, a sanctissimo Ottone, tunc rege nunc augusto cesare, consilium, auxilium expetens.

2. Horum itaque rex piissimus lacrimosis quae- 961.
stibus inclinatus, non quae sua sed quae Iesu Christi sunt cogitans, filium suum sibi aequivocum con-

tra morem puerilibus in annis regem constituens, eum in Saxonia dereliquit; ipse collectis copiis Italiam percitus venit. Qui tanto Berengarium atque Adalpertum celerius regno expulit, quanto constat, quod commilitones Petrum et Paulum sanctissimos apostolos habuit. Bonus itaque rex dispersa congregans et fracta consolidans, quod cuique proprium fuit restituit, dein Romam similia facturus adivit.

962. 3. Ubi miro ornatu novoque apparatu susceptus, ab eodem summo pontifice et universali papa
Febr. 2. Iohanne unctionem suscepit imperii; solum propria non restituit, verum etiam ingentibus gemmarum, auri argentique muneribus honoravit. Iusiurandum vero ab eodem papa Iohanne supra preciosissimum corpus sancti Petri, atque omnibus civitatis proceribus, se numquam Berengario atque Adelberto auxiliaturum, accepit. Post haec Papiam quantotius repedavit.

963. 4. Interea praefatus papa Iohannes, iuramenti et promissionis oblitus quam sancto fecerat imperatori, ob Adelbertum, ut se adeat, mittit, iuramento ei adfirmans, se illum contra sanctissimi imperatoris potentiam adiuturum. Adeo enim eundem Adelbertum, eclesiarum Dei eiusdemque papae Iohannis persecutorem, imperator sanctus terruerat, ut omnem Italiam deserens, Fraxinetum adiret, seque Sarracenorum fidei commendaret. Imperator denique iustus, cur Adelbertum Iohannes papa, quem prius odio vehementi insequebatur, nunc diligeret, satis mirari non potuit. Accersitis quam ob rem quibusdam familiaribus[1], si hoc verum esset, Romam dirigit percontatum. Cumque eodem nuntii pervenissent, huiusmodi non a quibuslibet, sed ab omnibus, aut paucis, Romanis[2] civibus responsa suscipiunt: *Non dispar videtur ratio, cur*

1) Liudprando? 2) *i. e.* non a quibuslibet aut paucis sed ab omnibus R. c.

Iohannes papa sanctissimum imperatorem, suum scilicet ex Adalberti manibus liberatorem, et diabulus oderit Creatorem. Imperator, quemadmodum re ipsa experti sumus, ea quae Dei sunt sapit, operatur, diligit; ecclesiastica et saecularia negotia armis tutatur, moribus ornat, legibus emundat, Iohannes papa his omnibus adversatur. Non clam populo est, quod fatemur. Testis est Rainerii sui ipsius militis vidua, quam caeco captus igne, multis praefectam urbibus, sacrosanctis beati Petri donavit aureis crucibus atque calicibus. Testis est Stephana, eius amita, quae in effusione quod ex eo conceperat recens hominem exivit. Quid si cuncta taceant, Lateranense palatium, sanctorum quondam hospitium, nunc prostibulum meretricum, non silebit, amitam coniugem, Stephaniae alterius concubinae sororem. Testis omnium gentium praeter Romanarum absentia mulierum, quae sanctorum apostolorum limina orandi gratia timent visere, cum nonnullas ante dies paucos hunc audierint coniugatas, viduas, virgines, vi oppressisse. Testes sunt sanctorum apostolorum eclesiae, quae non stillatim pluviam, sed totum tectum intrinsecus, supra ipsa etiam sacrosancta altaria imbrem admittunt. Quanto nos terrore tigna afficiunt, cum divinam opem eodem deposcimus? mors in tectis regnat, quae nos orare multa volentes impedit, atque domum Domini mox linquere cogit. Testes sunt non solum iuncearum curatura, sed et cotidianarum mulieres[1] formarum. Cui idem est, „et silicem pedibus quae conterunt atrum", et quae magnorum subvehuntur adiutorio iumentorum. Atque hoc rei est, quod tanta ei cum imperatore sancto discordia est, „lupis et agnis quanta sortito optigit". Illi haec ut inpunite liceat, Adelpertum sibi patrem, tutorem, defensorem parat.

1) i. e. non solum ancillae sed et meretrices publicae.

5. Haec dum a redeuntibus nuntiis imperator audiret: *Puer*, inquid, *est*, *facile bonorum immutabitur exemplo virorum. Sperabo eum obiurgatione honesta, suasione liberali, facile ex illis sese emersurum malis; dicemusque cum propheta:* Haec est inmutatio dextrae Excelsi. Et adiecit: *Quod prius rerum ordo deposcit, Berengarium in Feretrato monte resistentem propulsemus; dein paterna abdicatione domnum papam conveniamus; si non voluntate, verecundia saltem in virum perfectum sese commutabit. Sicque forsitan devictus, bene consuescere pudebit desuescere.*

6. His expletis, Papiae navim conscendit, ac per Heridani alveum Ravennam usque pervenit; indeque progrediens montem Feretratum, qui sancti Leonis dicitur, in quo Berengarius et Willa erant, Mai. Iun. Iul. obsedit. Quo et praefatus papa Leonem, venerabilem sanctae Romanae eclesiae tunc protoscriniarium, nunc[1] in eadem sede beati Petri apostolorum vicarium, necnon et Demetrium, optimatium Romanorum illustriorem, sancto imperatori nuntios dirigit, mandans, haud mirum esse, si hactenus iuventutis igne victus, puerile quid gesserit; iam tempus instabat, cum alieno cuperet vivere more. Mandavit etiam dolose quaedam: Leonem episcopum et Iohannem diaconem cardinalem, suos infideles, suscepisset, et quia sanctus imperator promissionis suae fidem violaret, dum eos qui eo loci manebant, non ipsi sed sibi iuramento astringeret. Quibus imperator: *Pro correctione*, inquit, *ac morum inmutatione, quam promittit, gratias ago; ex promissionis vero commutatione, cuius me arguit, fecisse, si verum sit, ipsi perpendite. Omnem terram sancti Petri, quae nostrae potestati proveniret, promisimus reddere; atque id rei est, quod ex hac munitione Berengarium cum omni familia pellere la-*

1) Sedit a. 963. Dec. — 965. Mart.

boramus. Quo enim pacto terram hanc ei reddere possumus, si non prius eam ex violentorum manibus ereptam, potestati nostrae subdamus? Leonem episcopum et Iohannem cardinalem diaconem, suos infideles, quos nos suscepisse accusat, his temporibus nec vidimus, nec suscepimus: Constantinopolim domno papa eos ob iniuriam nostram proficiscentes dirigente, Capue sunt, ut audivimus, capti. Quibuscum etiam Saleccum, natione Bulgarium, educatione Ungarium, domni papae familiarissimum, et Zacheum virum reprobatum, divinarum atque humanarum inscium litterarum, a domno papa episcopum[1] *noviter consecratum, et Ungariis ad praedicandum, ut super nos irruant, destinatum, eodem captos esse audivimus. Haec domnum papam nullis narrantibus fecisse crederemus, nisi litterae fidem admitterent, quae plumbo signatae sui nominis caracteres monstrant.*

7. His expletis, Landohardum a Saxonia Mimendensem, et Liudprandum ab Italia Cremonensem, episcopos, cum praefatis nuntiis Romam dirigit, domno papae se inculpabilem esse satisfacturos. Quorum etiam militibus hoc imperator iustus imposuit, ut si secus domnus papa non crederet, duello verum esse approbarent. Praefati igitur Landohardus et Liudprandus episcopi Romam ante domni papae praesentiam venientes, tanto sunt inhonore suscepti, ut non eos lateret, quanto sanctum imperatorem tedio fastidiret. Ordinatim tamen, prout eis iniunctum fuerat, enarrantes, non iuramento, non duello satisfactionem papa recipere voluit, sed in eadem qua fuerat mentis duritia mansit. Subdole tamen post dies octo Iohannem episcopum Narniensem, et Benedictum cardinalem diaconem, cum istis domno imperatori destinavit, putans, se hunc suis deludere posse versutiis, cui ni-

1) Gezani prope Velitras.

mis est verba dare difficile. Ante quorum reditum Adelbertus, invitante papa, a Fraxineto rediens, Centumcellas advenit; dein Romam profectus, non, ut debuit, repudiatus sed honorifice a papa est susceptus.

8. Haec dum aguntur, Phoebi radiis grave Cancri sidus inestuans imperatorem Romanis arcibus propellebat. Sed cum Virginale sidus gratam rediens temperiem ferret, collectis copiis, clam Romanis invitantibus, Romam advenit. Quid enim clam dixerim, cum maior Romanorum pars optimatium sancti Pauli castellum invaserit, sanctumque imperatorem obsidibus etiam datis invitavit? Quid multis morer? iuxta urbem castrametatus imperator, Roma papa simul atque Adalpertus aufugiunt. Cives vero imperatorem sanctum cum suis omnibus in urbem suscipiunt, fidelitatem repromittunt; hoc addentes et firmiter iurantes, numquam se papam electuros aut ordinaturos praeter consensum et electionem domni imperatoris Ottonis cesaris augusti, filiique ipsius regis Ottonis.

9. Post triduum, rogantibus tam Romanis episcopis quam plebe, magnus in sancti Petri eclesia fit conventus, sederuntque cum imperatore, archiepiscopi, ab Italia pro Ingelfredo Aquilegensi patriarcha, quem in eadem urbe languor repente, ut fit, ortus arripuerat, Rodalfus diaconus, Waldpertus Mediolanensis, Petrus Ravennas; a Saxonia, Adeltac archiepiscopus et Landohardus episcopus Mimendensis; a Francia, Otkerius episcopus Spirensis, Hupertus Parmensis; ab Italia, Liudprandus Cremonensis, Hermenaldus Regensis; a Tuscia, Cuonradus Luccensis, Everarius Aritiensis, Pisanus, Seniensis, Florentius, Pestruensis[1], Petrus Camerinensis, Spoletinus; a Romanis, Gregorius Albanensis, Sico Hostiensis, Benedictus Portuensis, Lucidus Gavensis, Theophilactus Praenestinus, Wido Silvae candidae, Leo

1) i. e. Florentinus, Pistoiensis.

Veletrinensis, Sico Bledensis, Stephanus Cerensis, Iohannes Nepesinus, Iohannes Tiburtinus, Iohannes Forocludensis[1], Romanus Feretinensis, Iohannes Normensis, Iohannes Berulensis, Marinus Sutrinus, Iohannes Narniensis, Iohannes Sabiniensis, Iohannes Gallasensis, Falarensis[2], Alatrinensis, Ortanus, Iohannes Anagniensis, Trebensis, Sabbatinus Tarracinensis, Stephanus cardinalis archipresbiter tituli Balbinae, Dominicus tituli Anastasiae, Petrus tituli Damasi, Theophilactus tituli Chrisogoni, Iohannes tituli Equitii, Iohannes tituli Susannae, Petrus tituli Pamachii, Adrianus tituli Calixti, Iohannes tituli Ceciliae, Adrianus tituli Lucinae, Benedictus tituli Sixti, tituli sanctorum quatuor Coronatorum, Stephanus tituli Sabinae, Benedictus cardinalis archidiaconus, Iohannes diaconus, Bonofilius diaconus cardinalis, primicerius, Georgius secundicerius, Stephanus aminiculator, Andreas arcarius, Sergius primicerius defensorum, Iohannes sacellarius, Stephanus, Theophilactus, Adrianus, Stephanus, Benedictus, Azo, Adrianus, Romanus, Leo, Benedictus, Leo, item Leo, et Leo, scriniarii, Leo primicerius scolae cantorum, Benedictus subdiaconus et oblationarius, Azo, Benedictus, Demetrius, Iohannes, Amicus, Sergius, Benedictus, Urso, Iohannes, Benedictus subdiaconus, subpulmentarius, et Stephanus archiacolitus cum omnibus acolitis et regionariis; ex primatibus Romanae civitatis, Stephanus filius Iohannis superista, Demetrius Meliosi, Crescentius Caballi marmorei, Iohannes cognomento Mizina, Stephanus de Imiza, Theodorus de Rufina, Iohannes de Primicerio, Leo de Cazunuli, Rihkardus, Petrus de Canaparia, Benedictus cum Bulgamino filio suo; ex plebe Petrus, qui et Imperiola est dictus, adstitit cum omni Romanorum militia.

1) Forum Claudii prope Calinum olim situm. 2) oppidorum Gallese et Falerii.

10. His itaque residentibus silentiumque summum tenentibus, ita sanctus est imperator exorsus: *Quam decorum esset, tam claro sanctoque domnum papam Iohannem interesse concilio. Verum cur tantum declinaverit coetum, vos, ó sancti patres, consulimus, quibus communis cum eo vita ac commune negotium extitit.* Tunc Romani pontifices et cardinales presbiteri ac diaconi, cum universa plebe dixerunt: *Miramur, sanctissimam prudentiam vestram nos hoc velle percontari, quod non Hibericos, nec Babilonicos, nec Indicos incolas latet. Non hic iam vel de ipsis est, qui veniunt in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces; ita aperte saevit, ita palam diabolica pertractat negotia, ut nihil circuitionis utatur.* Imperator respondit: *Iustum nobis videtur, ut accusationes nominatim exprimantur; dein quid agendum nobis sit, communi consilio pertractetur.* Tunc consurgens Petrus cardinalis presbiter, se vidisse illum missam celebrasse et non communicasse, testatus est. Iohannes episcopus Narniensis, et Iohannes cardinalis diaconus, se vidisse illum diaconem ordinasse in ęquorum stabulo, non certis temporibus, sunt professi. Benedictus cardinalis diaconus cum ceteris condiaconibus et presbiteris dixerunt, se scire, quod ordinationes episcoporum praecio faceret, et quod annorum decem episcopum in Tudertina civitate ordinaret. De sacrilegio dixerunt non esse necesse percontari, quia plus videndo quam audiendo scire potuissemus. De adulterio dixerunt, quod oculis non viderent, sed certissime scirent, viduam Rainerii et Stephanam patris concubinam et Annam viduam cum nepte sua abusum esse, et sanctum palatium lupanar et prostibulum fecisse. Venationem dixerunt publice exercuisse; Benedictum spiritalem suum patrem lumine privasse, et mox mortuum esse; Iohannem cardinalem subdiaconem

virilibus amputatis occidisse; incendia fecisse, ense accinctum, galea et lurica[1] indutum esse, testati sunt. Diaboli in amorem vinum bibisse, omnes tam clerici quam laici acclamarunt. In ludo aleae, Iovis, Veneris, ceterarumque demonum adiutorium poposcisse, dixerunt. Matutinas et canonicas horas non enim celebrasse, nec signo crucis se monisse[2], professi sunt.

11. His auditis imperator, quia Romani eius loquelam propriam, hoc est Saxonicam, intellegere nequibant, Liudprando Cremonensi episcopo praecepit, ut Latino sermone haec Romanis omnibus quae secuntur exprimeret. Surgens itaque sic cepit: *Persepe contigit, et nobis expertis credimus, ut in dignitatibus constituti invidorum infamia maculentur; displicet bonus malis, quemadmodum et malus bonis. Atque hoc rei est, quod hanc in papam accusationem, quam modo Benedictus cardinalis diaconus legit et vobiscum fecit, amphibolam retinemus, incerti, utrum zelo iustitiae an impietatis livore prorumperet. Unde mihi indigno secundum concessae dignitatis auctoritatem omnes obtestor per Deum, quem fallere, etsi vult, nemo potest, sanctamque eius genitricem intemeratam virginem Mariam, perque praeciosissimum apostolorum principis corpus, in cuius haec recitantur eclesia, ut nulla in domnum papam iaculentur convitia, quae non sint ab ipso patrata atque a viris probatissimis visa.* Tunc episcopi, presbiteri, diaconi, reliquusque clerus, et cunctus Romanorum populus quasi vir unus dixerunt: *Si non et quae per Benedictum diaconem lecta sunt, hisque turpiora et ampliora Iohannes papa indigna commisit facinora, non nos a delictorum vinculis absolvat apostolorum princeps beatissimus Petrus, qui verbo coelum indignis claudit, iustis aperit; sed*

1) *i. e.* lorica. 2) *i. e.* munisse.

simus anathematis vinculo innodati, atque in die novissima in sinistra parte positi, cum eis qui dixerunt domino Deo: Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. *Quod si fidem nobis non admittitis, exercitui domni imperatoris saltem debetis credere, cui ante quinque dies ense accinctus, clipeo, galea, et lorica indutus occurrit; solus Tiberis, qui interfluxit, ne sic ornatus ab exercitu caperetur, impedivit.* Mox sanctus imperator dixit: *Tot sunt huius rei testes, quot sunt nostro in exercitu bellatores.* Sancta sinodus dixit: *Si placet sancto imperatori, mittantur litterae domno papae, ut adveniat, seque ex his omnibus purget.*
Nov. 6. Tunc eidem sunt huiusmodi litterae destinatae:

12. *Summo pontifici et universali papae domno Iohanni, Otto divinae respectu clementiae imperator augustus, cum archiepiscopis, episcopis, Liguriae, Tusciae, Saxoniae, Franciae, in Domino. Romam ob servitium Dei venientes, dum filios vestros, Romanos scilicet episcopos, cardinales presbiteros et diacones, insuper et universam plebem de vestri absentia percontaremur, et quid causae esset, quod nos aeclesiae vestrae vestrique defensores videre noluissetis, talia de vobis tamque obscena protulerunt, ut si de histrionibus dicerentur, verecundiam nobis ingererent. Quae ne magnitudinem vestram omnia lateant, quaedam nobis sub brevitate describimus; quoniam et si cuncta nominatim exprimere cupimus, dies nobis non sufficit unus. Noveritis itaque, non a paucis, sed ab omnibus tam nostri quam et alterius ordinis, vos homicidii, periurii, sacrilegii, et ex propria cognatione atque ex duabus sororibus incesti crimine esse accusatos. Dicunt et aliud auditu ipso horridum, diaboli vos in amore vinum bibisse; in ludo aleae Iovis, Veneris, ceterorumque demonum auxilium poposcisse. Oramus itaque paternitatem*

vestram obnixe, ne Romam venire atque ex his omnibus vos purgare dissimuletis. Si forte vim temerariae multitudinis formidatis, iuramento vobis adfirmamus, nihil fieri praeter sanctorum canonum sanctionem. Data 8. Idus Novembris.

13. Hanc epistolam cum legisset, huiusmodi apologeticum scripsit: *Iohannes episcopus, servus servorum Dei, omnibus episcopis. Nos audivimus dicere, quia vos vultis alium papam facere; si hoc facitis, excommunico vos da*[1] *Deum omnipotentem, ut non habeatis licentiam nullum ordinare, et missam celebrare.*

14. Cum haec epistola in sancta synodo legeretur, advenerunt, qui prius defuerant religiosi, a Lotharingia Heinricus Treverensis archiepiscopus, ab Emilia et Liguria Wido Mutinensis, Gezo Tertonensis, Sigulfus Placentinus; quorum consilio domno Nov.
papae ità rescribunt: *Summo pontifici et univer-* 22.
sali papae domno Iohanni, Otto divinae respectu clementiae imperator augustus, sed et sancta synodus Romae Dei ob servitium congregata, in Domino salutem. Preterita synodo, quae celebrata est 8. Idus Novembris, litteras vobis direximus, in quibus accusatorum vestrorum verba atque accusationis causae detinebantur. Rogavimus etiam eisdem literis magnitudinem vestram, quemadmodum iustum est, Romam venire seque ex his quae obiciuntur purgare. Recepimus autem litteras a vobis, non quales temporis qualitas, sed inconsultorum hominum vanitas expoposcit. Non veniendi ad synodum, racionabilis esse excusatio debuit. Sed et praesentes magnitudinis vestrae debuerunt nuntii interesse, qui aut egritudinis aut certae difficultatis causa satisfacerent sanctam vos synodum declinasse. Est et aliud vestris in litteris scriptum, quod non episcopum sed puerilem inep-

1) *italismus, loco* de.

tiam scribere deceret. Excommunicastis etenim omnes, ut haberent licentiam canendi missas, ordinandi ecclesiasticas dispositiones, si alium Romanae sedi constitueremus episcopum. Ita enim scriptum erat: Non habeatis licentiam nullum ordinare. *Nunc usque putavimus, immo vere credidimus, duo negativa unum facere dedicativum, nisi vestra auctoritas priscorum sententias infirmaret auctorum. Nos vero intentioni vestrae, non verbis, respondeamus. Si ad synodum venire et obiecta purgare non differtis, auctoritati vestrae procul dubio obedimus. Sed si, quod absit, venire et obiecta vobis capitalia crimina purgare dissimulatis, cum praesertim vos nihil venire impediat, non maris navigatio, non corporis egritudo, itineris longitudo, tunc excommunicationem vestram parvipendemus, eamque potius in vos retorquebimus, quoniam quidem iuste facere possumus. Iudas, domini nostri Iesu Christi proditor, immo venditor, cum ceteris prius ligandi atque solvendi potestatem a magistro in haec verba acceperat:* Amen dico vobis, quaecumque alligaveritis super terram, ligata erunt et in celis, et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in coelis. *Quamdiu enim bonus inter condiscipulos fuit, ligare atque solvere valuit; postquam vero cupiditatis causa homicida factus, vitam omnium occidere voluit, quem postea ligatum solvere aut solutum ligare potuit, nisi se ipsum, quem infelicissimo laqueo strangulavit? Data* 10. *Kalendas Decembris et missa per Adrianum cardinalem presbiterum, et Benedictum cardinalem diaconem.*

15. Qui cum Tiberim pervenissent, eum non invenerunt; pharetratus enim in campestria iam abierat; nec quisquam erat, qui his, ubi ipse esset, indicare posset. Cumque eum invenire non possent, cum eisdem litteris ad sanctam synodum, quae tunc

tertio est habita, sunt reversi. Mox imperator ait: *Expectavimus adventum eius, ut praesente eo, quid nobis egerit, quereremur; verum quoniam non eum adfuturum certo scimus, quam perfide nobiscum egerit, ut diligenter agnoscatis, etiam atque etiam flagitamus. Notum itaque vobis facimus archiepiscopis, episcopis, presbiteris, diaconibus, reliquoque clero, necnon et comitibus, iudicibus, omnique plebi, quod idem Iohannes papa oppres-* 963.
sus a Berengario atque Adelberto, rebellibus nostris, misit nobis in Saxoniam nuntios, rogans, ut ob amorem Dei in Italiam veniremus, et eclesiam sancti Petri ac se ipsum ex eorum faucibus liberaremus. Nos vero adiuvante Deo quantum fecerimus, non est necesse dicere, ut inpraesentiarum videtis. Ereptus vero mea opera ex eorum manibus, et honori debito restitutus, oblitus iuramenti et fidelitatis, quam mihi supra corpus sancti Petri promisit, eumdem Adelpertum Romam venire fecit, et contra me defendit, seditiones fecit, et videntibus nostris militibus dux belli factus, lorica et galea est indutus; quod super hoc sancta synodus decernat, edicat. Ad haec Romani pontifices reliquusque clerus et cunctus populus responderunt: *Inauditum vulnus inaudito est cauterio exurendum. Si corruptis moribus soli sibi, et non cunctis obesset, quoquo modo tolerandus esset. Quot prius casti huius facti sunt imitatione incesti? Quot probi huius exemplo conversationis sunt reprobi? Petimus itaque magnitudinem imperii vestri, monstrum illud nulla virtute redemptum a vitiis, a sancta Romana eclesia pelli, aliumque loco eius constitui, qui nobis exemplo bonae conversationis praeesse valeat et prodesse; sibi recte vivat, ac bene vivendi nobis exemplum praebeat.* Tunc imperator: *Placet*, inquit, *quod dicitis, nihilque gratius nobis, quam ut talis, qui*

huic sanctae et universali sedi praeponatur, inveniri possit.

16. His dictis, omnes una voce dixerunt: *Leonem, venerabilem sanctae Romanae eclesiae protoscriniarium, virum approbatum et ad summum sacerdotii gradum dignum, nobis in pastorem eligimus, ut summus et universalis papa sanctae Romanae eclesiae, reprobato ob improbos mores Iohanne apostata!* Cumque hoc tertio omnes dixissent, annuente imperatore, nominatum Leonem ad Lateranense palatium secundum consuetu dinem cum laudibus ducunt, et certo tempore in eclesia sancti Petri ad summum sacerdotium sancta con-
Dec. secratione attollunt, et fideles ei adfuturos iureiu-
6. rando promittunt.

964. 17. His ita gestis, sperans sanctissimus imperator, cum paucis Romae se degere posse, ne consumeretur Romanus populus ob multitudinem exercitus, multis, ut redirent, licentiam dedit. Cumque hoc Iohannes, qui dictus est papa, cognosceret, non ignorans, quam facile Romanorum mentes pecunia posset corrumpere, clam Romam mittit nuntios, beati Petri omniumque eclesiarum pecuniam repromittens, si super pium imperatorem et domnum Leonem papam irruerent, eosque impiissime trucidarent. Quid multis morer? Romani quam mox exercitus paucitate confisi immo decepti, et pecuniae promissione animati, bucina concrepante super imperatorem, ut eum occidant, festinare contendunt. Quibus imperator supra pontem Tyberis, quem Romani plaustris impeditum habebant, occurrit. Cuius fortes milites, assuefacti bello, pectora et armis intrepidi, eos inter prosiliunt, et quasi accipitres avium multitudinem, nullo resistente perterrent. Non latibula, non corbes, non concava ligna, non criptae sordium receptacula, fugientibus tutelae esse possunt. Occiduntur itaque, et ut fortibus assolet

contingere viris, passim a tergo vulnerantur. Quis tunc Romanorum cladis huius superstes fieret, si non imperator sanctus misericordia, quae eis nulla debebatur, inclinatus, suos adhuc interficere sciscientes[1] retraheret, revocaret?

18. Itaque devictis omnibus, atque his qui supererant obsidibus acceptis, venerabilis papa Leo pedibus imperatoris provolutus, orat, ut Romanis obsides reddat, seque eorum fidei commendet. Rogatu denique venerabilis papae Leonis imperator sanctus Romanis obsides reddit, non incertus quod prosecuturus sum incepturos. Igitur Romanorum fidei eundem papam, quemadmodum lupis agnum, commisit. Dein Roma exiens, Cammerinum Spoletumque versus, ubi Adelbertum esse audierat, properavit.

19. Interea mulieres, quibuscum Iohannes, qui dictus est papa, voluptatis suae ludibrium exercebat, ut non ignobiles et plures, concitaverunt Romanos, ut Leonem, summum et universalem papam a Deo et ipsis electum, perderent, et Iohannem in urbem susciperent. Quod cum fecissent, miserante Deo, ex eorum manibus est venerabilis papa Leo liberatus, paucisque secum comitantibus, ad piissimi Ottonis imperatoris misericordiam est profectus.

20. Imperator denique sanctus, tantum dedecus egre ferens, cum ex domni papae Leonis eiectione, tum ex Iohanne cardinali diacone, et Azone scriniario, quorum alterum manu dextera, alterum lingua duobus digitis naribusque abscisis, Iohannes abdicatus defedaverat, reparato exercitu, Roma[2] redire disposuit. Prius tamen quam sancti essent imperatoris copiae congregatae, volens cunctis saeculis innotescere Dominus, quam iuste esset Iohannes papa a suis episcopis et omni plebe repudiatus, quamque postmodum iniuste receptus, quadam nocte ex-

1) *i. e.* sciscitantes? sicientes *codex unus.* 2) *i. e.* romam.

tra Romam, dum se cum viri cuiusdam uxore oblectaret, in timporibus adeo a diabolo est percussus, ut infra dierum octo spacium eodem sit vulnere mortuus. Sed eucharistiae viaticum, ipsius instinctu qui eum percusserat, non percepit; quemadmodum a suis cognatis et familiaribus, qui praesentes erant, persepe sub attestatione audivimus.

21. Quo mortuo, Romani omnes, iuramenti quod sancto promiserant imperatori immemores, Benedictum cardinalem diaconem papam constituunt, insuper et iuramento, numquam se eum dimissuros, sed contra eum imperatoris potentiam defensuros, promittunt. Quo audito, imperator urbem vallavit, neminem, qui non membris truncaretur, exire permisit; machinis et fame usque adeo afflixit, donec Romanis nolentibus urbem reciperet, Leonem virum venerabilem debitae sedi restitueret, ac Benedictum summae sedis invasorem eius praesentiae praesentaret.

22. Residentibus itaque domno Leone summo et universali papa in eclesia Lateranensi, necnon et imperatore sanctissimo Ottone, episcopis insuper Romanis, Italicis, a Lotharingia et Saxonia archiepiscopis, episcopis, presbiteris, diaconibus, omnique Romanorum plebe, quorum nomina inferius adscribentur, advenit Benedictus, apostolicae sedis invasor, eorum qui se elegerant manibus adductus, pontificalibus vestibus indutus. Quem Benedictus cardinalis archidiaconus tali est sermone adgressus: *Qua tibi auctoritate, quave lege, o invasor, haec pontificalia indumenta usurpasti, superstite hoc praesenti domno nostro venerabili papa Leone, quem tu nobiscum, accusato et reprobato Iohanne, ad apostolicatus culmen elegisti? Num inficiari potes, praesenti domno imperatori iuramento promisisse, numquam te cum ceteris Romanis papam electurum aut ordinaturum absque illius filiique*

eius regis Ottonis consensu? Benedictus respondit: *Si quid peccavi, miseremini mei.* Tunc imperator effusis lacrimis, quam misericors esset ostendens, rogavit synodum, ne Benedicto praeiudicium fieret. Si vellet et posset, ad interrogata responderet causamque suam defenderet; quod si non posset aut nollet, ac se culpabilem redderet, tamen pro timore Dei misericordiam aliquam inveniret. Quo audito, ad domni Leonis papae pedes ipsiusque imperatoris isdem Benedictus concite procidens, se pecasse, se sanctae Romanae sedis invasorem esse, acclamavit. Post haec pallium sibi abstulit, quod simul cum pontificali ferula, quam manu gestabat, domno papae Leoni reddidit. Quam ferulam isdem papa fregit, et fractam populo ostendit. Deinde Benedictum in terra sedere praecepit. Cui casulam, quam planetam dicunt, cum stola pariter abstulit. Post autem omnibus episcopis dixit: *Benedictum, sanctae Romanae et apostolicae sedis invasorem, omni pontificatus et prespiteratus honore privamus; ob elemosinam vero domni imperatoris Ottonis, cuius sumus opera in sedem debitam restituti, diaconatus eum ordinem habere permittimus, et non iam Romae, sed in exilium ad quod destina*[1].

1) *ita codex* 1. *finit, media in pagina et initio lineae. Codd.* 2. *et* 4. *eodem modo.* set in exilium destinamus 5. set in exilio destinamus 5a. sed in exilium destinamus *editi et Albericus. Sententia poscere videtur:* destinatus est abeat.

LIUDPRANDI

RELATIO DE LEGATIONE

CONSTANTINOPOLITANA.

Ottones Romanorum invictissimos imperatores augustos, gloriosissimamque Adelheidem imperatricem augustam, Liudprandus sanctae Cremonensis ecclesiae episcopus, semper valere, prosperari, triumphare, anhelat, desiderat, optat.

1. Quid causae fuerit, quod prius litteras sive nuntium meum non susceperitis, ratio subsequens declarabit. Pridie Nonas Iunii Constantinopolim 968.
venimus, et ad contumeliam vestram turpiter sus- Iun.
cepti, graviter turpiterque sumus tractati; palatio 4.
quidem satis magno et aperto, quod nec frigus arceret, sicut nec calorem repelleret, inclusi sumus; armati milites appositi sunt custodes, qui meis omnibus exitum, caeteris prohiberent ingressum. Domus ipsa solis nobis inclusis pervia, a palatio adeo sequestrata, ut eo nobis non equitantibus, sed ambulantibus, anhelitus truncaretur. Accessit ad calamitatem nostram, quod Graecorum vinum ob picis, taedae, gypsi commixtionem nobis impotabile fuit. Domus ipsa erat inaquosa, nec sitim saltem aqua extinguere quivimus, quam data pecunia emeremus. Huic magno vae, vae aliud appositum est, homo scili...orum[1] custos, qui cotidianos sumptus praeberet, cui similem si requiras, non terra sed infernus forsan dabit; is enim quicquid calamitatis, quicquid rapinae, quicquid dispendii, quicquid luctus, quicquid miseriae excogitare potuit, quasi torrens inundans in nos effudit. Nec in centum viginti diebus una saltem praeteriit, quae non gemitus nobis praeberet et luctus.

2. Pridie Nonas Iunii, ut superius scripsimus,

1) *fortasse legendum:* homo scilicet nostrorum (domorum?) custos.

Constantinopolim ante portam caream[1] venimus, et usque ad undecimam horam cum equis, non modica pluvia, expectavimus. Undecima vero hora non ratus Nicephorus, nos dignos esse tam ornatos vestra misericordia equitare, venire iussit, et usque in praefatam domum marmoream, invisam, inaquosam, patulam, sumus deducti; octavo autem Idus sabbatho primo dierum pentecostes, ante fratris eius Leonis coropalati et logothetae praesentiam sum deductus, ubi de imperiali vestro nomine magna sumus contentione fatigati. Ipse enim vos non imperatorem, id est βασιλέα, sua lingua, sed ob indignationem ῥῆγα, id est regem, nostra vocabat. Cui cum dicerem, quod significatur idem esse, quamvis quod significat diversum, me, ait, non pacis sed contentionis causa venisse; sicque iratus surgens, vestras litteras, vere indignans, non per se sed per interpretem suscepit, homo ipse ad personam satis procerus, falso humilis, cui si innisus homo fuerit, manum eius perforabit.

Iun. 7. 3. Septimo autem Idus, ipso videlicet sancto die pentecostes, in domo, quae dicitur Στεφάνα, id est Coronaria, ante Nicephorum sum deductus, hominem satis monstruosum, pygmaeum, capite pinguem, atque oculorum parvitate talpinum, barba curta, lata, spissa et semicana foedatum, ceruice digitali turpatum, prolixitate et densitate comarum satis hyopam*[2], colore Aethiopem, cui per mediam nolis occurrere noctem, ventre extensum, natibus siccum, coxis ad mensuram ipsam brevem longissimum, cruribus parvum, calcaneis pedibusque aequalem, villino** sed nimis veternoso vel diuturnitate ipsa foetido et pallido ornamento indutum, Sicioniis calceamentis calceatum, lingua procacem, ingenio*** vulpem, periurio seu mendacio Ulyxem.

1) *fort.* Auream *C.* 2) suis (ὗς) faciem (ὄψ) praeferentem.
*) hirtum. **) byssino. ***) ingeniis.

Semper mihi, domini mei imperatores augusti, formosi, quanto hinc formosiores visi estis? Semper ornati, quanto hinc ornatiores? Semper potentes, quanto hinc potentiores? Semper mites, quanto hinc mitiores? Semper virtutibus pleni, quanto hinc pleniores? Sedebant ad sinistram, non in eadem linea, sed longe deorsum duo parvuli imperatores, eius quondam domini nunc subiecti, cuius narrationis initium hoc fuit:

4. *Debueramus, immo volueramus, te benigne magnificeque suscipere; sed domini tui impietas non permittit, qui tam inimica invasione Romam sibi vindicavit, Berengario*[1] *et Adelberto contra ius fasque vitam abstulit, Romanorum alios gladio, alios suspendio interemit, oculis alios privavit, exilio alios relegavit*[2], *et imperii nostri insuper civitates homicidio aut incendio sibi subdere temptavit; et quia affectus eius pravus effectum habere non potuit, nunc te malitiae huius suggestorem atque impulsorem, simulata pace, quasi* ἄσκοπον, *id est exploratorem, ad nos direxit.*

5. Cui inquam ego: *Romanam civitatem dominus meus non vi aut tyrannice invasit, sed a tyranni, immo tyrannorum, iugo liberavit. Nonne effeminati dominabantur eius? et quod gravius sive turpius, nonne meretrices? Dormiebat, ut puto, tunc potestas tua, immo decessorum tuorum, qui nomine solo, non autem re ipsa, imperatores Romanorum vocantur. Si potentes, si imperatores Romanorum erant, cur Romam in meretricum potestate sinebant? Nonne sanctissimorum paparum alii sunt relegati, alii a te afflicti, ut neque cotidianos sumptus nec elemosinam habere quirent? Nonne Adelbertus contumeliosas litteras Romano et Constantino, decessoribus tuis, imperatoribus misit? Nonne sanctissimorum apostolorum ecclesias*

1) obiit a. 966. 2) a. 967 ineunte. Contin. Regin.

rapinis expoliavit? Quis ex vobis imperatoribus, zelo Dei ductus, tam indignum facinus vindicare et sanctam ecclesiam in statum proprium reformare curavit? Neglexistis vos, non neglexit dominus meus, qui a finibus terrae surgens Romamque veniens, impios abstulit, et sanctorum apostolorum vicariis potestatem et honorem omnem contradidit. Postmodum vero insurgentes contra se et domnum apostolicum, quasi iurisiurandi violatores, sacrilegos, dominorum suorum apostolicorum tortores, raptores, secundum decreta imperatorum Romanorum, Iustiniani, Valentiniani, Theodosii et caeterorum, cecidit, iugulavit, suspendit, et exilio relegavit; quae si non faceret, impius, iniustus, crudelis, tyrannus esset. Palam est, quod Berengarius et Adelbertus sui milites effecti, regnum Italicum sceptro aureo ex eius manu susceperant[1]*, et praesentibus servis tuis, qui nunc usque supersunt et hac in civitate degunt, iureiurando fidem promiserunt. Et quia, suggerente diabolo, hanc perfide violarunt, iuste illos, quasi desertores sibique rebelles, regno privavit; quod ita subditis tibi et postmodum rebellibus faceres.*

6. *Sed non*, ait, *Adelberti hoc profitetur miles.* Cui inquam: *Si secus dixerit, meorum aliquis militum, si iubes, cras, ita rem esse, duello declarabit. Esto*, inquit, *fecerit haec, ut ais, iuste. Nunc cur imperii nostri terminos** *bello incendioque aggressus sit, expedi. Amici eramus, societatemque indissolubilem, nuptiis interpositis, facere cogitabamus.*

7. *Terram*, inquam, *quam imperii tui esse narras, gens incola et lingua Italici regni esse declarat. Tenueruntque illam potestative Langobardi; quam et Lodovicus, Langobardorum seu Francorum imperator, de manu Saracenorum, mul-*

1) anno 952 Augustae. *) terram.

titudine prostrata, liberavit. Sed et Landulphus, Beneventanorum et Capuanorum princeps, septennio potestative eam sibi subiugavit. Nec a servitutis eius seu successorum suorum iugo usque ad praesens exiret, si non, immensa data pecunia, Romanos imperator nostri regis Hugonis amicitiam emeret. Et haec causa fuit, quod nepoti suo et aequivoco, regis nostri, eiusdem Hugonis, spuriam coniugio copulavit[1]*. Et, ut considero, domino meo non gratiam sed impotentiam ascribis, quod post Italiae seu Romae acquisitionem tot annis eam tibi dimiserit. Societatem vero amicitiae, quam te parentela voluisse facere dicis, fraudem nos dolumque tenemus; pausanas** *exigis, quas nec te exigere neque nos concedere ratio ipsa compellit. Verum ut fallacia exsculpatur, veritas non reticeatur: misit me dominus meus ad te, ut si filiam Romani imperatoris et Theophanae imperatricis, domino meo filio suo, Ottoni imperatori augusto, in coniugium tradere volueris, iuramento mihi affirmes, et ego, pro gratiarum recompensatione haec et haec dominum meum tibi facturum et observaturum, iureiurando affirmabo. Sed et optimam amicitiae arabonam fraternitati tuae nunc dominus meus contulit, cum Appuliam omnem potestati subditam, meo interventu, cuius hoc suggestione malum factum esse dicis*[2]*. Cuius rei tot sunt testes, quot sunt totius Appuliae habitatores.*

8. *Secunda,* inquit Nicephorus, *hora iam transiit; προέλευσις, id est processio, nobis est celebranda. Quod nunc instat agamus. Contra haec, cum oportunum fuerit, respondebimus.*

9. Non pigeat me, *προέλευσιν* ipsam describere[3], et dominos meos, audire. Negotiatorum multitudo

1) v. Antapod. V. c. 14. 2) *scil.* dimiserit? reliquerit? 3) cf. Constantini Porphyrogeniti librum de ceremoniis aulae Byzantinae L. I. c. 9. *) inducias.

copiosa ignobiliumque personarum, ea sollempnitate, collecta, ad susceptionem et laudem Nicephori, a palatio usque ad sanctam Sophiam, quasi pro muris, viae margines tenuit, clypeolis tenuibus satis et spiculis vilibus dedecorata. Accessit et ad dedecoris huius augmentum, quod vulgi ipsius potior pars, ad laudem ipsius, nudis processerat pedibus. Credo sic eos putasse, sanctam ipsam potius exornare προέλευσιν. Sed et optimates sui, qui cum ipso per plebeiam et discalceatam multitudinem ipsam transierant, magnis et nimia vetustate rimatis tunicis erant induti. Satis decentius cotidiana veste induti procederent. Nullus est, cuius atavus hanc novam haberet. Nemo ibi auro, nemo gemmis ornatus erat, nisi ipse solus Nicephorus, quem imperialia ornamenta, ad maiorum personas sumpta et composita, foediorem reddiderant. Per salutem vestram, quae mihi mea carior extat, una vestrorum pretiosa vestis procerum, centum horum et eo amplius pretiosior est! Ductus ego ad προέλευσιν ipsam, in eminentiori loco iuxta psaltas, id est cantores, sum constitutus.

10. Cumque quasi reptans monstrum illud procederet, clamabant adulatores psaltae: *Ecce venit stella matutina, surgit Eous, reverberat obtutu solis radios, pallida Saracenorum mors, Nicephorus* μέδων, id est *princeps!* Unde et cantabatur: μέδοντι, id est *principi, Nicephoro,* πολλὰ ἔτη, id est *plures anni sint! Gentes hunc adorate, hunc colite, huic tanto colla subdite!* Quanto tunc verius canerent: Carbo exstincte veni, μέλλε, anus incessu, Sylvanus vultu, rustice, lustrivage, capripes, cornute, bimembris, setiger, indocilis, agrestis, barbare, dure, villose, rebellis, Cappadox! Igitur falsidicis illis inflatus naeniis, sanctam Sophiam ingreditur, dominis suis imperatoribus se a longe sequentibus et in pacis osculo ad terram usque adorantibus. Armiger

huius sagitta calamo immissa aeram[1] in ecclesia ponit, quae prosequitur, quo nimirum tempore imperare coeperit, et sic aeram, qui id non viderunt, intelligunt.

11. Hac eadem die convivam me sibi esse iussit. Non ratus autem, me dignum esse cuipiam suorum praeponi procerum, quintus decimus ab eo absque gausape sedi; meorum nemo comitum, non dico solum mensae non assedit, sed neque domum, in qua conviva eram, vidit. Qua in coena temporis satis, et obscena, ebriorum more, oleo delibuta, alioque quodam deterrimo piscium liquore aspersa, multa super potentia vestra, multa super regnis et militibus, me rogavit. Cui cum consequenter et vere responderem, *Mentiris!* ait, *Domini tui milites equitandi ignari, pedestris pugnae sunt inscii, scutorum magnitudo, loricarum gravitudo, ensium longitudo, galearumque pondus neutra parte eos pugnare sinit,* ac subridens: *Impedit,* inquit, *eos et gastrimargia,* hoc est *ventris ingluvies; quorum Deus venter est; quorum audacia, crapula; fortitudo, ebrietas; ieiunium, dissolutio; pavor, sobrietas. Nec est in mari domino tuo classium numerus. Navigantium fortitudo mihi soli inest, qui eum classibus aggrediar, bello maritimas eius civitates demoliar, et quae fluminibus sunt vicina, redigam in favillam. Quis, cedo, mihi etiam in terra copiarum paucitate resistere poterit? Filius non abfuit, uxor non defuit; Saxones, Suevi, Bagoarii, Italici omnes cum eo adfuerunt, et cum civitatulam unam sibi resistentem capere nescirent, immo nequirent, quomodo mihi resistent venienti? quem tot copiae prosequentur,*

Gargara quot segetes, quot habet Methymna racemos,
Quot caelum stellas, quot mare in flatibus undas!

1) i. e. annum imperii.

12. Cui cum respondere et apologeticum, dignum inflatione hac, evomere vellem, non permisit; sed adiecit quasi ad contumeliam: *Vos non Romani, sed Langobardi estis!* Cui adhuc dicere volenti, et manu, ut tacerem, innuenti, commotus inquam: *Romulum fratricidam, ex quo et Romani dicti sunt, porniogenitum,* hoc est *ex adulterio natum, choronographia innotuit; asylumque sibi fecisse, in quo alieni aeris debitores, fugitivos servos, homicidas, ac pro reatibus suis morte dignos suscepit, multitudinemque quandam talium sibi ascivit, quos Romanos appellavit; ex qua nobilitate propagati sunt ipsi, quos vos kosmocratores,* id est *imperatores, appellatis; quos nos, Langobardi scilicet, Saxones, Franci, Lotharingi, Bagoarii, Suevi, Burgundiones, tanto dedignamur, ut inimicos nostros commoti nil aliud contumeliarum, nisi: Romane! dicamus, hoc solo, id est Romanorum nomine, quicquid ignobilitatis, quicquid timiditatis, quicquid avaritiae, quicquid luxuriae, quicquid mendacii, immo quicquid vitiorum est, comprehendentes. Imbelles vero nos et equitandi inscios quia dicis, si christianorum peccata promerentur, ut in hac austeritate perdures, quales vos estis quamve pugnaces nos simus, bella proxima demonstrabunt.*

13. Talibus Nicephorus exacerbatus dictis, manu silentium indixit, mensamque sine latitudine longam auferri, meque in invisam domum, seu ut verius fatear carcerem, reverti praecepit. Ubi post biduum, cum indignatione tum aestu et siti, magno sum languore affectus. Sed et asseclarum meorum nemo exstitit, qui non eodem ebriatus poculo, diem sibi ultimum imminere formidaret. Cur, quaeso, non aegrotarent, quibus erat potus pro optimo vino salsugo; pro culcitra non foenum, non stramen, non saltem terra, sed durum marmor, pro cervicali lapis? quibus patula domus non

calorem, non imbrem, non frigus arcebat. Ipsa, si vellet, Salus his circumfusa, ut vulgo loquimur, eos salvare non posset. Proprio ergo atque meorum debilitatus angore, convocato ad me custode, immo persecutore, meo, non precibus solum, sed pretio obtinui, ut epistolam meam hunc modum continentem Nicephori fratri deferret:

14. *Leoni coropalati et logothetae τȣ͂ δρόμȣ Liudprandus episcopus. Si imperator serenissimus petitionem, ob quam veni, perficere cogitat, non fatigant me, quas hic sustineo, passiones; litteris solummodo meis et nuntio ut instruatur dominus meus, me hic moram ab re non facere. Quod si secus res sese habet, navis est hic Veneticorum oneraria, quae proficisci festinat; hanc me aegrotum ingredi sinat, ut si dissolutionis meae tempus advenerit, cadaver meum genitale saltem solum suscipiat.*

15. Quas cum legisset, se post quatriduum me iussit adire. Sederunt cum eo ad disceptationem vestram, secundum eorum traditionem, sapientissimi viri, Attico pollentes eloquio, Basilius parakinumenos, proto a secretis, protovestiarius, et duo magistri, quorum hoc fuit narrationis initium: *Quid causae sit, quare te huc fatigasti, frater, edissere.* Quibus cum parentelae gratia, quae esset occasio infinitae pacis, edicerem, inquiunt: *Inaudita res est, ut porphyrogeniti porphyrogenita,* hoc est *in purpura nati filia in purpura nata, gentibus misceatur. Verum quia tam excellentem rem petitis, si datis quod decet, accipietis quod libet; Ravennam scilicet et Romam cum his omnibus continuatis, quae ab his sunt usque ad nos. Si vero amicitiam absque parentela desideratis, Romam liberam esse dominus tuus permittat; principes autem, Capuanum scilicet et Beneventanum, sancti*

nostri imperii olim servos, nunc rebelles, servituti pristinae tradat.

16. Quibus: *Dominum meum*, inquam, *potentiores habere Schlavos Petro Bulgarorum rege, qui Christophori imperatoris filiam in coniugium duxit, etiam ipsi non ignoratis! — Sed Christophorus,* aiunt, *non porphyrogenitus fuit.*

17. *Romam vero,* inquam, *quam vos liberam esse velle perstrepitis, cui servit? cui tributa persolvit? Nonne prius meretricibus serviebat? et vobis dormientibus, immo non valentibus, dominus meus imperator augustus a tam turpi servitute liberavit? Constantinus imperator augustus, qui hanc ex suo nomine condidit civitatem, sanctae apostolicae Romanae ecclesiae, ut erat kosmocrator, multa donaria contulit, non in Italia solum, sed in omnibus pene occidentalibus regnis, necnon de orientalibus atque meridianis, Graecia scilicet, Iudaea, Perside, Mesopotamia, Babylonia, Aegypto, Libya, ut ipsius testantur privilegia, quae penes nos sunt. Sane quicquid in Italia, sed et in Saxonia, Bagoaria, omnibus domini mei regnis est, quod ad apostolorum beatorum ecclesiam respicit, sanctissimorum apostolorum vicario contulit. Et si est, ut dominus meus ex his omnibus civitates, villas, milites aut familiam obtineat, Deum negavi. Cur imperator vero non itidem facit, ut ea, quae suis insunt regnis, apostolorum ecclesiae reddat, et per laborem atque munificentiam domini mei ditem et liberam, ditiorem ipse ac liberiorem reddat?*

18. *Sed hoc,* ait Basilius parakinumenos, *faciet, cum ad nutum suum Roma et Romana ecclesia ordinabitur.* Tum: *Homo,* inquam, *quidam, multam ab alio passus iniuriam, his Deum aggressus est verbis:* Domine, vindica me de adversario meo! *Cui Dominus:* Faciam, *inquit,* in die cum reddam unicuique secundum opera sua! *At ille:* Quam tarde! *infit.*

19. Tunc omnes praeter fratrem cachinno commoti, disceptationem dimiserunt, meque in invisam domum reduci praeceperunt, magnaque custodiri cautela usque in sanctorum apostolorum religiosis cunctis celebrem diem. Qua celebritate me satis Iun.
aegrotum, necnon et Bulgarorum nuntios, qui pri- 29.
die venerant, ad sanctos apostolos sibi obviare praecepit. Cumque post naeniarum garrulitatem et missarum celebrationem ad mensam invitaremur, in citeriori mensae margine, quae erat sine latitudine longa, Bulgarorum nuntium, Ungarico more tonsum, aenea catena cinctum, et ut mens mihi suggerit, catechumenum, mihi praeponit; ad vestram plane, domini mei augusti, contumeliam. In vobis contemptus, in vobis spretus, in vobis abiectus. Sed gratias ago domino Iesu Christo, cui vos servitis omni spiritu vestro, quod habitus sum pro nomine vestro dignus contumelias pati. Verum, domini mei, meam non considerans sed vestram iniuriam, mensam reliqui. Cumque indignans abire vellem, Leo coropalates, imperatoris frater, et proto a secretis Simeon, pone me sequuntur, haec latrantes: *Cum Christophori filiam Petrus, Bulgarorum vasileus, coniugem duceret, symphona*, id est *consonantia scripta, iuramento firmata sunt, ut omnium gentium apostolis*, id est *nuntiis, penes nos Bulgarorum apostoli praeponantur, honorentur, diligantur. Bulgarorum ille apostolus, quamquam, ut dicis et verum est, tonsus, illotus, et catena aenea cinctus sit, patricius tamen est, cui episcopum praeponere, Francorum praesertim, nefas decernimus, iudicamus. Et quoniam te id indigne ferre cognoscimus, non te nunc, ut putas, ad hospitium redire sinimus, sed in diversorio quodam cum imperatoris servis cibum gustare compellimus.*

20. Quibus ob incomparabilem cordis dolorem nil respondi, sed quae iusserant feci; indignum iu-

dicans mensam, qua non dico mihi, id est Liudprando episcopo, sed Bulgarorum nuntius vestro praeponitur nuntio. Sed lenivit dolorem meum imperator sanctus munere magno, mittens mihi ex delicatissimis cibis suis haedum pinguem, ex quo ipse comederat, allio, cepe, porris laute suffarcinatum, garo delibutum, quem vestrae tunc mensae inesse optavi, ut qui delicias sancti imperatoris faustas esse non creditis, saltem his perspectis crederetis.

21. Transactis ergo octo diebus, cum Bulgari iam abessent, putans me mensam magnifacere suam, in eodem loco me satis aegrotum secum convivare coegit. Adfuit cum pluribus episcopis et patriarcha[1], quibus praesentibus, plures mihi quaestiones de scripturis sacris proposuit, quas cum Spiritu sancto afflante eleganter exposui, novissime autem, ut de vobis ludum haberet, quas synodos haberemus rogavit. Cui cum Nicenam, Chalcedonensem, Ephesinam, Antiochenam, Carthaginensem, Ancyranam, Constantinopolitanam edicerem: *Ha! ha! he!* ait, *Saxonicam dicere es oblitus, quam si rogas, cur nostri codices non habent, rudem esse, et ad nos necdum venire posse, respondeo.*

22. Cui inquam: *In quo membro regnat infirmitas, illud est cauterio exurendum. Haereses omnes a vobis emanarunt, penes vos viguerunt; a nobis, id est occidentalibus, hic sunt iugulatae, hic sunt occisae. Romanam sive Papiensem synodum, quamquam essent saepe, his non connumeramus. Romanus enim clericus, postmodum universalis papa, Gregorius, qui a vobis appellatus est Dialogus, Eutychium Constantinopolitanum patriarcham haereticum ab eiusmodi haeresi liberavit. Aiebat idem Eutychius, nec solum aiebat, sed etiam docebat, clamabat, scriptitabat, nos in resurrectione non*

1) Patriarcha hic fuit Polyeuctus. C.

veram, quam hic habemus, sed fantasticam quandam carnem assumpturos; cuius erroris liber a Gregorio orthodoxe est combustus. Sed Evodius Papiensis episcopus, propter aliam quandam haeresin huc, id est Constantinopolim, a Romano est patriarcha directus, quam compressam in catholicam atque orthodoxam reformavit. Saxonum genus, ex quo sanctum lavacrum et Dei accepit notitiam, nulla est haeresi maculatum, ut ibi synodus fieret, qua errorem, cum nullus esset, corrigeret. Rudem quia dicis Saxonibus esse fidem, id ipsum et ego affirmo; semper enim apud eos Christi fides rudis est, et non vetus, ubi fidem opera sequuntur. Hic fides non rudis sed vetus est, ubi fidem opera non comitantur, sed quasi prae vetustate, ut vestis contempta, contemnitur. Sed hanc synodum factam esse in Saxonia certo scio, in qua tractatum est et firmatum, decentius ensibus pugnare quam calamis, et prius mortem obire quam hostibus terga dare. Quod vel tuus exercitus experitur! In corde meo dixi: *et quam sint pugnaces, re ipsa experiatur!*

23. Verum hac eadem die, post meridiem, adeo impotentem et transfiguratum me revertenti ad palatium sibi praecepit occurrere, ut obviantes mihi quae prius, in stuporem mentis mulieres versae: *Mana, mana*, clamabant, miseriam meam pugnis pectora tunsae. Dicebatur: *ταπεινὲ καὶ ταλαίπωρε!* Cui, Nicephoro scilicet venienti, et vobis absentibus, quid tunc manibus in coelum erectis optaverim, proveniat utinam! Sed mihi velim credatis, ad risum me non parum illexit. Impatienti enim atque effreni insidens equo, satis parvus satis magno, puppam ipsum mens sibi depinxit mea, quam Schlavi vestri equino colligantes pullo, matrem praecedentem sequi effrenate dimittunt.

24. His expletis, ad concives et cohabitatores

13*

meos, quinque leones, in praenominatam invisam domum sum deductus, ubi post hebdomadarum spatium trium, nullius nisi meorum sum colloquio visitatus. Qua ex re, Nicephorum nunquam me velle dimittere, mens sibi depinxit mea, ac tristitia immodica languorem languori adeo superimposuit, ut vita excederem, nisi mihi hanc Dei genitrix a creatore et filio suo precibus obtineret; quemadmodum, non fantastica sed vera, est mihi visione monstratum.

25. His ergo tribus hebdomadibus habuit Nicephorus extra Constantinopolim metastasin, id est stationem, in loco qui dicitur εἰς πήγας, id est Ad fontes, eodemque me venire praecepit. Et cum tam languidus essem, ut non solum statio, sed ipsa etiam sessio gravis mihi morae videretur, discooperto capite, quod malae valetudini meae nimis contrarium erat, ante se me stare coegit; cui et ait: *Domini tui regis Ottonis nuntii, qui praeterito te praecesserant anno, iuramento mihi promiserunt, et iurisiurandi litterae inpraesentiarum sunt, nunquam illum in aliquo nostrum scandalizare imperium. Vis maius scandalum, quam quod se imperatorem vocat, imperii nostri themata sibi usurpat? Utraque non sunt ferenda; et si utraque importabilia, istud est non ferendum, immo nec audiendum, quod se imperatorem nominat. Sed si confirmas eadem quae ipsi fecerunt, fortunatum te atque locupletem imperii nostri maiestas cito dimittet.* Id autem eo non dixit, ut vos, si mea hoc stultitia faceret, conservatos sperarem, sed voluit habere prae manibus, quod in laudem suam et contumeliam nostram ostenderet futuris temporibus.

26. Cui inquam: *Nuper sanctissimus dominus meus, ut est sapientissimus et spiritu Dei plenus, haec praenoscens quae asseris, ne terminos, quos constituit mihi, transcenderem,* ἐντόλινα, id est *praeceptum, conscripsit, quod et sigillo signavit suo,*

ne secus facerem. Scis, domine mi auguste, qua id fiducia dixerim. *Ἐντόλινα istud in medium proferatur, et quicquid iusserit, iuramento a me tibi firmetur. Sed praeteriti nuntii praeter iussionem domini mei promiserunt, iuraverunt, conscripserunt. Ita est, ut Plato ait: Causa penes optantem, Deus extra culpam.*

27. His expletis, ventum est ad nobilissimos principes Capuanum et Beneventanum, quos ipse servos nominat, et ob quos intestinus ipsum agitat dolor. *Servos*, inquit, *meos dominus tuus in tutelam recipit suam; quos si non dimiserit et in pristinam servitutem redegerit, nostra amicitia carebit. Ipsi, in imperium nostrum ut recipiantur, flagitant; sed recusat eos nostrum imperium, ut cognoscant et experiantur, quam periculosum sit, servos a dominis declinasse, servitutem effugere. Et est decentius domino tuo, ut mihi eos tradat amicus, quam mihi dimittat invitus. Experientur plane, vita comite, quid sit herum fallere, quid sit servitutem deserere; et, ut puto, sentiunt nunc quod dico, operantibus hoc nostris, qui sunt ultra mare, militibus.*

28. Quibus respondere me non permisit; sed abire cupientem, ad mensam suam redire praecepit. Cui pater[1] assedit, homo, ut mihi videbatur, natus centum quinquaginta annis. Cui itidem, ut filio, Graeci in laudibus, immo in ventis suis, Deus annos ut multiplicet, conclamant. Qua in re, quam sint Graeci stulti, quamve huius gloriae amatores, quamve adulatores, quam cupidi, hinc colligere possumus: optant soli non sola, sed silicernio[2], quod naturam ipsam non pati certo sciunt; gaudet et silicernium ea sibi optari, quae nec Deum facere, nec sibi prodesse sed obesse, etiam si

1) Fuit is Bardas, quem Nicephorus imperium adeptus Caesarem salutavit. *CAN.* 2) seni decrepito.

faceret, novit. Quod quaeso Nicephorum gaudere pacis . . . . illum et phosforum clamabant. Impotentem virilem, stultum sapientem, brevem magnum, nigrum album, peccatorem sanctum dicere, mihi credite, non laus sed contumelia est. Et qui aliena magis gaudet sibi acclamari quam propria, avibus omnino est similis, quarum intuitum nox illuminat, dies caecat.

29. Sed redeamus ad rem. Hac in coena, quod prius non fecerat, voce elata beati Iohannis Chrysostomi homiliam in apostolorum actibus legere iussit. Post cuius lectionis terminum, cum ad vos redeundi licentiam quaererem, capite se ita facturum innuens, recipi me ad concives et cohabitatores meos leones persecutori meo indixit. Quod cum fieret, non sum ab eo visus usque in tertiodecimo Calendas Augusti, sed diligenter custoditus, ne cuiuspiam fruerer sermone, qui suos mihi actus indicaret. Interea Grimizonem, Adelberti nuntium, se adire iussit, quem cum navali suo exercitu redire praecipit. Fuerunt chelandia 24, Rusiorum naves 2, Gallicae 2; si plus miserit, quas non viderim, nescio. Vestrorum, domini mei imperatores augusti, militum fortitudo non eget, ut adversariorum impotentia animetur; quod in his saepe expertum est gentibus, quarum etiam ultimi et caeterorum comparatione impotentes, Graecam fortitudinem straverunt, tributariam fecerunt. Sicut enim vos non terrerem, si fortissimos illos et Alexandro Macedoni similes praedicarem, sic et vos non instigo, cum impotentiam eorum, quae vera est, narro. Mihi credatis velim, et credetis scio, omnem ipsum exercitum quadringentis vestris, si fossa murive non impediant, posse occidere, cui exercitui, ut puto ad contumeliam vestram, hominem quandam — sed quandam eo dixi, quia mas esse desiit, mulier fieri nequit — praeposuit. Adelbertus octo

milia loricatorum se habere Nicephoro mandavit, quibuscum, Argivo adminiculante exercitu, vos fugare aut sternere dicit, rogavitque aemulum vestrum, ut pecunia illi mitteretur, qua illos avidius ad pugnam instigaret.

30. Sed nunc, domini mei,

Accipite insidias Danaum; et crimine ab uno
Discite omnes.

Nicephorus mancipio illi, cui collectitium atque conductitium commendavit exercitum, pecuniam satis magnam hac ratione dedit, ut si Adelbertus cum septem milibus loricatorum et eo amplius, sicut mandavit, se adierit, tunc donativum eis illud distribuat, Cona frater suus cum ipso et Argolico exercitu vos impugnet, Adelbertus vero Bareis diligenter custodiatur, donec potitus victoria frater redeat. Quod si veniens tot hominum milia non duxerit, ut capiatur, vinciatur, vobisque eo venientibus tradatur, insuper et pecunia quae ei debebatur vestras in manus conferatur, edixit. O bellatorem! o fidelem! Prodere cupit, cui defensorem parat; defensorem parat, quem perdere cupit; in neutro fides, in utroque infidelitas; fecit, quo non eguit, eguit, quod non fecerat. Sed esto; fecerit, ut Graecos decuit! Nos ad propositum redeamus.

31. Quartodecimo Calendas Augusti collectitium ipsum navalem exercitum, me ab invisa domo spectante, dimisit. Decimotertio autem, quo die leves Iul.
Graeci raptionem Heliae prophetae ad caelos ludis 20.
scenicis celebrant, me se adire praecepit, cui et ait: *Imperium nostrum copias in Assyrios ducere cogitat, non super christicolas, quemadmodum dominus tuus. Praeterito quippe anno id ipsum facere volui, sed audito, quod dominus tuus imperii nostri terram invadere vellet, dimissis Assyriis, illum versus habenas retorsimus; obviavitque nobis in Macedonia Dominicus Venedicus, nuntius suus,*

qui multo labore et sudore nos, ut reverteremur, delusit, iureiurando nobis affirmans, nunquam dominum tuum esse id cogitaturum, nedum facturum. Revertere ergo — quod cum audissem tacitus *Deo gratias!* dixi — *et haec atque haec tuo domino nunciato; si me compotem fecerit, ipse redito.*

32. Cui: *Iubeat*, inquam, *sanctissimum imperium tuum, me in Italiam cito advolare, certa ratione, quod dominus meus, quae vult imperium tuum, compleat, et laetus ego ad te redeam.* Quod qua mente dixerim, nec ipsum, proh dolor! latuit. Nam subridens, simul capite innuit, meque terra tenus se adorantem atque abeuntem extra, foris manere, atque ad coenam, allio et cepa bene olentem, oleo et garo sordidam, venire praecepit; magnisque die illa effeci precibus, ut munus meum, quod saepe aspernatus erat, dignaretur accipere.

33. Residentibus itaque nobis ad mensam sine latitudine longam, pallingi latitudine tectam, longitudine seminudam, ex Francis, quo nomine tam Latinos quam Teutones comprehendit, ludum habuit; rogavitque me, ut, quo in loco episcopatus mei civitas esset, quove nomine frueretur, edicerem. Cui: *Cremona*, inquam, *Eridano fluviorum Italiae regi satis vicina. Et quia imperium tuum chelandia eo mittere properat, prosit mihi te vidisse, prosit agnovisse! Da pacem loco, ut per te saltem possit subsistere, qui tibi non potest resistere!* Sed vafer ille haec εἰρωνικῶς me dixisse cognovit, submissoque vultu se ita facturum promisit, iuravitque mihi per sancti sui virtutem imperii, nil me mali passurum, sed prospere suis cum chelandiis usque in Anchonitanum portum cito perventurum; et mihi id tunso digitis pectore iuravit.

34. Verum quam impie peieraverit, animadvertite. Haec acta, haec dicta sunt decimotertio Ka-

lendas Augusti, secunda feria[1], quo ex die usque in nonum stipendiorum nihil ab eo recepi, cum tanta esset Constantinopoli fames, ut viginti quinque asseclas meos et quatuor custodes Graecos tribus aureis una coena nequirem reficere. Quarta feria ipsius hebdomadáe Nicephorus Constantinopolim egreditur, in Assyrios profecturus. Iul. 22.

35. Quinta feria frater suus me accersivit, quem ita convenit: *Sancto imperatore praemisso, domi hodie dispositionis eiusdem causa substiti; nunc si te sanctum imperatorem visendi desiderium obtinet, et si quidquam, quod necdum prodideris, habes, edissere.* Cui inquam: *Nec sanctum imperatorem videndi, nec rei novae narrandae habeo causam; unum hoc peto, secundum sancti imperii promissionem ut chelandiis in Anchonitanum portum usque deducat.* Quo audito — ut sunt Graeci per caput alterius semper iurare parati — per imperatorium caput, per vitam propriam, per liberos, quos Deus ita, ut verum dixit, conservet, se id completurum, iurare coepit. Cui cum: *Quando?* dicerem, *Mox discedente,* inquit, *imperatore; Delongaris enim, sub cuius manu navium est omnis potestas, recedente sancto imperatore, curam tui aget.* Hac spe ludificatus, laetus ab eo recessi. Iul. 23.

36. Post sequentem vero diem, sabbatho scilicet, in Umbriam, qui est locus decem et octo miliaribus Constantinopoli distans, Nicephorus me accersiri iubet; cui et ait: *Putabam te quidem virum magnum et honestum ea gratia huc venisse, ut completa omnimodo voluntate mea, perpetuam inter me et dominum tuum constitueres amicitiam. Et quoniam ob cordis tui duritiem id facere nolis, unum saltem, quod facere iusta ratione possis, efficito; scilicet dominum tuum principibus Capuano et Beneventano, servis meis, quos oppu-* Iul. 25.

1) vere hoc anno dies 13. Kal. Aug. in secundam feriam incidit.

gnare dispono, nullum consilium collaturum. Sua qui non largitur, nostra saltem dimittat. Nota res est, quod eorum patres et avi nostro imperio tributa dederunt; at id istos brevi tempore facturos, imperii nostri exercitus laborabit.

Cui inquam: *Principes isti apprime nobiles et domini mei sunt milites; qui si senserit exercitum tuum super eos irruere, eis copias mittet, quibuscum tuos conterere, et duo illa themata, quae ultra mare habes, tibi praevalebunt auferre.* Tunc bufonis in modum tumefactus et commotus: *Discede*, inquit, *Per me, per qui me talem genuere parentes, faciam ut aliud dominus tuus, quam desertores servos defendere, cogitet.*

37. Cumque abirem, iussit interpreti, me sibi convivam fieri; accitisque eorundem principum fratre et Bysantio Barisiano, magnas in vos gentemque Latinam et Teutonicam contumelias evomere iussit. Verum cum a sordida coena ipse discederem, nuntiis interpositis clam mihi mandaverunt et iuraverunt, se quae latraverant non sponte, sed imperatore volente et comminante, dixisse. Sed et idem Nicephorus in eadem coena me interrogavit, si vos perivolia, id est briolia[1], vel si in perivoliis onagros vel caetera animalia haberetis? Cui cum, vos brolia et in broliis animalia, onagris exceptis, habere, affirmarem: *Ducam te*, inquit, *in nostrum perivolium, cuius magnitudinem et onagros*, id est *sylvestres asinos*, *te vidisse miraberis.* Ductus itaque in perivolium satis magnum, montuosum, fructuosum, minime amoenum, cum pileatus equitarem, meque coropalates a longe prospiceret, filio celeriter directo mihi mandavit, fas non esse, quempiam, ubi imperator esset, pileatum, sed teristratum incedere. Cui: *Mulieres*, inquam, *nostrae tiaratae et teristratae, viri equitant pilea-*

1) περιβόλαια, luci ferarum muris aut sepibus cincti

ti. Nec decet vos compellere patrium me hic mutare morem, cum vestros, nos adeuntes, patrium morem tenere sinamus; manicati enim, fasciati, fibulati, criniti, talari tunica induti, penes nos equitant, incedunt, mensae assident, et, quod nostris omnibus nimis turpe videtur, ipsi soli capite operto imperatores nostros deosculantur. — Quod non amplius fieri Deus permittat! tacitus dixi. — *Revertere ergo!* inquit.

38. Quod cum facerem, occurrunt mihi commisti capreis, quos ipsi dicunt, onagri. Sed, quaeso, quales onagri? Quales sunt Cremonae domestici. Color idem, forma eadem, auriti itidem, vocales similiter cum rudere incipiunt, magnitudo non dispar, velocitas una, dulces lupis aeque. Quos cum viderem, coequitanti Graeco inquam: *Huiusmodi nunquam in Saxonia vidi. Si,* inquit, *dominus tuus sancto imperatori morigeratus fuerit, multos illi huiusmodi dabit, eritque illi non parva gloria, cum ipse possidebit, quod nemo dominorum decessorum suorum vidit.* Sed mihi credite, domini mei augusti, confrater et coepiscopus meus dominus Antonius [1] potest non inferiores dare, ut commercia testantur, quae fiunt Cremonae; atque ipsi non onagri sed domestici, non vacui sed onerati, procedunt. Sed cum ea superius scripta verba idem Nicephoro nuntiasset, transmissis mihi duabus capreis, ut abirem, licentiam dedit. In crastinum autem Syriam versus profectus.

39. Sed cur exercitum nunc in Assyrios duxerit, quaeso advertite. Habent Graeci et Saraceni libros, quos ὁράσεις, sive visiones, Danielis vocant, ego autem Sibyllanos; in quibus scriptum reperitur, quot annis imperator quisque vivat; quae sint futura, eo imperitante, tempora; pax, an simultas; secundae Saracenorum res, an adversae. Legitur ita-

1) episcopus Brixiensis.

que, huius Nicephori temporibus Assyrios Graecis non posse resistere, huncque septennio tantum vivere; post cuius obitum imperatorem isto deteriorem — sed timeo quod inveniri non possit — et magis imbellem debere surgere; cuius temporibus praevalere debent adeo Assyrii, ut in Chalcedoniam usque, quae distat Constantinopoli haud longe, potestative cuncta debeant obtinere. Considerant enim utrique tempora; una eademque re Graeci animati insequuntur, Saraceni desperati non resistunt; tempus expectantes, cum et ipsi insequantur, Graeci interim non resistant.

40. Sed Hippolytus quidam Siciliensis episcopus eadem scripsit et de imperio vestro et gente nostra — nostram nunc dico omnem, quae sub vestro imperio est, gentem —; atque utinam verum sit, quod de praesentibus scripsit iste temporibus. Caetera, ut scripsit, sunt usque huc completa, quemadmodum per ipsos, qui horum librorum scientiam habent, audivi. Et ex multis eius dictis unum id proferamus in medium. Ait enim nunc completum iri scripturam, quae dicit: *λέων καὶ σκίμνος ὁμοδιώξουσιν ὄναγρον.* Graece ita. Latinum autem sic: *Leo et catulus simul exterminabunt onagrum.* Cuius interpretatio secundum Graecos: Leo, id est Romanorum sive Graecorum imperator, et catulus, Francorum scilicet rex, simul his praesentibus temporibus exterminabunt onagrum, id est Saracenorum regem Africanum. Quae interpretatio eo mihi vera non videtur, quoniam leo et catulus, quamvis disparis magnitudinis, unius tamen sunt naturae et speciei seu moris; atque ut mihi mea scientia suggerit, si leo Graecorum imperator, inconveniens est, ut catulus sit Francorum rex. Quamvis enim utrique homines sint, sicut leo et catulus uterque animalia, distant tamen moribus tantum, non dico solum quantum species speciebus, sed quantum sensibilia in-

sensibilibus. Catulus a leone nil nisi tempore distat, forma eadem, rabies una, rugitus idem. Graecorum rex crinitus, tunicatus, manicatus, teristratus, mendax, dolosus, immisericors, vulpinus, superbus, falso humilis, parcus, cupidus, allio cepe et porris vescens, balnea bibens; Francorum rex contra pulchre tonsus, a muliebri vestitu veste diversus, pileatus, verax, nil doli habens, satis ubi competit misericors, severus ubi oportet, semper vere humilis, nunquam parcus, non allio cepis porris vescens, ut possit animalibus eo parcere, quatinus non manducatis, sed venundatis pecuniam congreget. Audistis differentiam; nolite hanc interpretationem suscipere; aut enim futura est, aut haec vera non est. Impossibile est enim, ut Nicephorus, sicut ipsi mentiuntur, sit leo, et Otto sit catulus, qui simul exterminent aliquem. „*Ante* enim *pererratis amborum finibus, exul, aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tygrim,*“ quam Nicephorus et Otto amicitia coeant et foedera iungant.

41. Audistis Graecorum, audite nunc Liudprandi Cremonensis episcopi interpretationem. Dico autem, et non solum dico sed affirmo, si scriptura haec praesentibus est implenda temporibus, leo et catulus, pater et filius, Otto et Otto, in nullo dispares, tempore distantes tantum, simul hoc praesenti tempore exterminabunt onagrum, id est sylvestrem asinum Nicephorum; qui non incongrue sylvestri asino comparatur ob vanam et inanem gloriam incestumque dominae et commatris suae coniugium [1]. Si onager iste nunc a leone et catulo nostro, Ottone et Ottone, patre scilicet et filio, augustis Romanorum imperatoribus, exterminatus non fuerit, nec quod Hippolytus scripsit verum erit; Graecorum enim illa superior abicienda interpre-

1) Theophanoni namque Romanus affinitate a baptismo iunctus, eam denique iu thalamum rapuit, invito quoque patriarcha. Compatriatus ergo: et tunc impedimentum matrimonii. *CAN.*

tatio est. Sed, o Iesu bone, Deus aeterne, verbum Patris, qui nobis indignis loqueris, non voce sed inspiratione, nullam aliam interpretationem quam meam in hac sententia velis. Iube, ut leo et catulus isti hunc exterminent et humilient onagrum corpore, quatinus in se reversus, dominisque suis Basilio et Constantino imperatoribus subditus, in die Domini spiritus sit salvus.

42. Sed astronomi hoc idem de vobis et Nicephoro pronuntiant. Res, inquam, mira. Cum quodam sum locutus astronomo, qui vestram, domini mei augusti, aequivocique vestri augusti, formam, mores, ut sunt, vere dixit, cunctaque mea praeterita, quasi praesentia dixit. Nec praeteriit quisquam amicorum vel inimicorum, de quibus mens mihi suggessit ut interrogarem, cuius habitum, formam et mores non diceret. Quicquid calamitatis mihi hoc in itinere accidit, futurum esse praedixit. Sit mendacium omne quod dixit; unum, quaeso, solummodo sit verum, quod vos esse facturos Nicephoro praedixit. Fiat utinam, utinam fiat, et tum nil me mali passum esse intelligam!

43. Scribit etiam praefatus Hippolytus, Graecos non debere Saracenos, sed Francos conterere; qua lectione Saraceni animati, ante triennium cum Manuele patricio, Nicephori nepote, iuxta Scyllam et Charybdim in mari Siculo, bellum parant; cuius immensas copias cum prostravissent, ipsum comprehenderunt, capiteque truncum suspenderunt; cuius socium et commilitonem cum caperent, qui neutrius erat generis[1], occidere sunt dedignati, sed vinctum ac longa custodia maceratum tanti vendiderunt, quanti nec ullum huiusmodi mortales sani capitis emerent. Nec infirmiori animo, eadem confirmati lectione, haud multo post magistro Exacon-

1) i. e. eunuchus. Fuit is Nicetas eunuchus τοῦ στόλου δρουγγάριος. *CAN.*

tae occurrunt; quem dum in fugam verterent, eius copias omnibus modis contriverunt.

44. Est et aliud, quod nunc Nicephorum compulit copias in Assyrios ducere. Argorum enim omnem regionem instans tempus, Deo iubente, eo usque fames attrivit, ut neque tritici duo Papienses sextarii aureo comparentur, hocque ubi ubertas quasi regnat. Hanc pestem, muribus cooperantibus, ita dilatavit, ut messionis tempore quicquid ubique terrarum annonae erat, minimo dato pretio, possessoribus eiulantibus, congregarit. Quod cum iuxta Mesopotamiam faceret, ubi frugum copia muribus absentibus creverat, arenae maris multitudini annonae multitudinem coaequavit. Igitur cum vili hoc commercio turpiter fames ubiubi desaeviret, octoginta milia mortalium, obtentu militiae, secum congregavit; quibus per continuum mensem, quod uno emerat aureo, duobus vendidit. Hae sunt, domine mi, res, quae Nicephorum copias in Assyrios nunc ducere compulerunt. Sed quales, quaeso, copias? vere, inquam, non homines, sed hominibus similes; quibus lingua tantum procax, sed „frigida bello dextera". Non inspicit in his Nicephorus qualitatem, sed solam quantitatem; quod quam periculosum illi sit, tum sero poenitebit eum, cum imbelles plurimi, multitudine animati, a nostris perpaucis bella scientibus, immo sitientibus, conterentur.

45. Cum obsideretis Bareas, trecenti tantummodo Ungari iuxta Thessalonicam quingentos Grecos comprehenderunt et in Ungariam duxerunt. Quae res, quia prospere successit, compulit ducentos Ungariorum haud longe Constantinopoli in Macedonia similiter facere; ex quibus, cum incaute per angustam redirent viam, quadraginta sunt capti; quos nunc Nicephorus de custodia eductos, pretiosissimisque vestibus ornatos, patronos sibi et defenso-

res paravit, secum in Assyrios ducens. Verum qualis sit eius exercitus, hinc potestis conicere, quoniam qui caeteris praestant, Venetici sunt et Amalphitani.

Iul. 27. 46. Nunc his omissis, quid mihi acciderit animadvertite. Sexto Kalendas Augusti extra Constantinopolim in Umbria a Nicephoro licentiam accepi ad vos redeundi. Cumque Constantinopolim venirem, Christophorus patricius eunuchus, qui Nicephori vicem eodem gerit, mihi mandavit, non posse me tunc recedere, quia Saraceni tunc occupaverunt mare et Ungarii terram; expectandum mihi esse, donec ipsi discederent. Sed utrumque, proh dolor, fuit mendacium. Tunc appositi sunt custodes, qui mihi et meis a domo mea exitum prohiberent. Latinae linguae pauperes, qui me elemosinarum gratia adierunt, comprehendentes ceciderunt, custodiae tradiderunt; Graecolonon meum, id est Graecae linguae gnarum, non permittebant egredi, saltem ut sumptus emeret, sed cocum solum Graecae linguae ignarum; qui non signorum signis, sed digitorum seu capitis nutibus, cum venditore emptor loquebatur, tantique nummis emebat quatuor, quanti Graecolonus obsonium uno. Et cum amicorum quidam aromata, panes, vinum, poma mitteret, solo cuncta fundentes, nuntios colaphis satis oneratos dimiserunt. Et nisi divina pietas parasset in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me[1], una mihi parata mors foret accepta. Sed qui permisit temptari, dedit tunc misericorditer pati. *Huiuscemodi* me periculum secundo Nonarum Iunii usque ad sextum Nonas Octobris Constantinopoli, diebus scilicet centum viginti, maceravit.

Aug. 15. 47. Verum ut augerentur calamitates meae, in assumptione sanctae Dei genitricis et virginis Mariae, meo omine non bono venerunt domni aposto-

1) cf. Antapodosis VI. 1.

lici et universalis papae Iohannis nuntii cum litteris, quibus rogabant Nicephorum imperatorem Graecorum, ut parentelam firmamque amicitiam faceret cum dilecto spiritualique filio suo Ottone Romanorum imperatore augusto. Quae vox, quae inscriptio, secundum Graecos peccatrix et temeraria, quomodo latorem non occiderit, cur, priusquam laederetur, non oppresserit, qui in aliis rebus saepe videor spermologus et multisonus, in hac, ut piscis, videor insonus. Obiurgabant Graeci mare, impraecabantur aequori, plus iusto mirantes, cur peccatum illud portare potuerit, cur fretum dehiscens navim non absorbuerit. *Imperatorem*, inquiunt, *universalem Romanorum, augustum, magnum, solum Nicephorum scripsisse Graecorum, hominem quendam barbarum, pauperem Romanorum, non piguit! O coelum! o terra! o mare! Sed quid*, inquiunt, *faciemus hominibus istis sceleratis, criminosis? Pauperes sunt, et si eos occidimus, manus nostras sanguine vili polluimus; pannosi sunt, servi sunt, rustici sunt; si eos flagellamus, non ipsos, sed nos dedecoramus, qui nec Romana scutica deaurata, nec huiusmodi sunt crucibus digni. O utinam alter episcopus, alter marchio esset! culeis enim suti, post acerbos virgarum ictus, post barbae seu capillorum distractionem, in mare demergerentur. Sed serventur*, inquiunt, *et quousque sanctissimus imperator Romanorum Nicephorus haec resciscat mala, gravi custodia macerentur.*

48. Dum haec resciscerem, felices eos, quoniam pauperes, me infelicem, quia divitem, iudicavi. Cum domi essem, mea me voluntas pauperem excusabat; Constantinopoli vero positus, Croesi me habere divitias timor ipse dicebat. Semper mihi pauperies gravis, tunc visa est levis, tunc accepta, tunc amplectenda; amplectenda utique, quae suos perimi subiectos sibi flagellari non patitur. Etquia haec,

paupertas Constantinopoli solum suos ita defendit, eodem sit solummodo diligenda.

49. Igitur apostolicis nuntiis in carcerem tradi-
Sept. tis, publicana illa epistola Nicephoro in Mesopota-
12. miam mittitur, unde usque ad 2. Idus Septembris
non est reversus, qui afferret apologeticum nuntium.
Qua die cum rediret, et me lateret, post biduum,
Sept. decimooctavo scilicet Calendas Octobris, precibus
14. muneribusque effeci, ut vivificum atque salutiferum
adorarem lignum; ubi tanto in tumultu populi, clam
custodibus, quidam me adierunt, qui mentem meam
lugubrem furtivis sermonibus hilarem reddiderunt.

Sept. 50. Decimoquinto autem Calendas Octobris, mor-
17. tis vitaeque medius, ad palatium sum convocatus.
Cumque ad Christophori patricii eunuchi praesentiam venirem, benigne me suscipiens, mihi cum tribus aliis assurrexit. Quorum huiusmodi fuit narrationis initium: *Ostendunt pallor in ore sedens, macies in corpore toto, crinitum caput, prolixa contra morem barba, immensum cordi tuo inesse dolorem, eo quod redeundi ad dominum tuum terminus est dilatatus. Verum ne sancto imperatori, neve nobis succenseas, oramus. Reddimus autem tarditatis tuae causam. Papa Romanus — si tamen papa est vocandus, qui Alberici filio apostatae, adultero, sacrilego*[1], *communicavit, comministravit — litteras nostro sanctissimo imperatori, se dignas, illoque indignas, misit, Graecorum illum, et non Romanorum imperatorem vocans; quod tui domini consilio actum esse, non est* ἀμφίσβητον.

51. *Quod*, inquam mecum, *verbum audio? perii; haud dubium est, quin in praetorium recta proficiscar via!*

Sed papa, audi, aiunt, *omnium hominum stolidior, scimus, dicere, dicere vis, nosque id profitemur.* At ego: *Non id aio. — Audi ergo; sed pa-*

1) Iohanni XII. papae.

pa fatuus, insulsus, ignorat Constantinum sanctum imperialia sceptra huc transvexisse, senatum omnem cunctamque Romanam militiam, Romae vero vilia mancipia, piscatores scilicet, cupediarios, aucupes, nothos, plebeios, servos, tantummodo dimisisse. Nunquam ille hoc nisi tui suggestione scriberet regis; quod quam periculosum ambobus fuerit, nisi resipuerint, proxima tempora declarabunt!

Sed papa, inquam, *simplicitate clarus, ad laudem hoc imperatoris, non ad contumeliam scribere putavit. Constantinum Romanum imperatorem cum Romana militia huc venisse, ac civitatem istam suo ex nomine condidisse, certo scimus; sed quia linguam, mores vestesque mutastis, putavit sanctissimus papa, ita vobis displicere Romanorum nomen, sicut et vestem. Quod in futuris, vita comite, ostendetur epistolis; quarum superscriptio haec erit:* „Iohannes papa Romanus Nicephoro, Constantino, Basilio, magnis Romanorum imperatoribus atque augustis“! Quod quia nam dixerim, quaeso advertite.

52. Nicephorus periurio atque adulterio regni apicem est adeptus. Et quoniam christianorum omnium salus ad Romani papae pertinet sollicitudinem, mittat Nicephoro dominus papa epistolam sepulchris omnino similem, quae foris sunt dealbata, intus plena sunt ossibus mortuorum; improperet illi intrinsecus, qualiter periurio et adulterio acceperit super dominos suos monarchiam; invitet eum ad synodum, et si non venerit, anathemate feriat. Si superscriptio huiusmodi non fuerit, nec ad ipsum usque feretur.

53. Nunc ad propositum redeamus. Superscriptam ex superscriptione promissionem a me memorati principes cum audiissent, nil inesse doli putantes: *Grates tibi persolvimus,* aiunt, *o episcope; decet enim sapientiam tuam tantis mediatricem in-*

tercedere rebus. Solus es ex Francis, quem nunc diligamus; sed cum depravata, te hortante, correxerint, et ipsi diligentur; tuque iterum ad nos cum veneris, non indonatus abibis!

Corona aurea sceptroque, cum huc ultra rediero, me Nicephorus donabit! tacitus dixi.

Sed dic, inquiunt, *vult dominus tuus sanctissimus cum imperatore firmare amicitiam foedere nuptiarum?* —

Cum huc venirem, voluit, inquam, *sed quia me diu hic morante litteras non recepit,* σφάλμα, id est *vitium, a vobis, meque captum putat et vinctum, aestuatque animus eius totus, ut leaenae, catulis raptis, donec vindictam iusta faciat acerbitate, et nuptias abhorreat, atque iram in vos evomat.*

Si ceperit, inquiunt, *non dicimus Italiam — sed nec ipsa capiet eum, in qua ortus est, pauper et gunnata, id est pellicea, Saxonia, — pecunia qua pollemus omnes nationes super ipsum invitabimus, et quasi keramicum**, id est *vas fictile, quod confractum reformari nequit, confringemus. Et quoniam te in decorem suum quaedam pallia emisse putamus, ut in medium proferantur, edicimus; quae sunt vobis digna, plumbea notentur bulla vobisque sinantur; quae vero* κωλυόμενα, *id est nationibus omnibus, prae nobis Romanis, prohibita, pretio reddito auferantur.*

54. Quod cum fieret, quinque mihi pretiosissimas purpuras abstulerunt, indignos vos omnesque Italos, Saxones, Francos, Bagoarios, Suevos, immo cunctas nationes, huiusmodi veste ornatos incedere iudicantes. Quod quam indecorum quamque contumeliosum sit, molles, effoeminatos, manicatos, tiaratos, teristratos, mendaces, neutros[1], desides, purpuratos incedere; heroas vero, viros scilicet fortes,

*) κεραμοῦ. 1) i. e. eunuchos *C.*

scientes bellum, fidei charitatisque plenos, Deo subditos, virtutibus plenos, non! Quid est, si non haec contumelia est? *Sed ubi est,* inquam, *imperatorius sermo? ubi imperialis promissio? Cum enim illi valedicerem, rogavi, ut in ecclesiae honorem quantivis pretii me permitteret pallia emere. Qui ait:* Qualia vis et quanta, *ποιότητα καὶ ποσότητα,* id est *qualitatem et quantitatem, ponens, differentiam plane non posuit, ut diceret:* his et illis exceptis. *Testis est Leo coropalates, frater eius; testis est et interpres Euodisius, Iohannes, Romanus; testis sum ipse, qui quod imperator diceret, etiamsi interpres abesset, intellexi.*

Sed κωλυόμενα, id est *prohibita, sunt haec,* inquiunt. *Et cum quae asseris imperator diceret, de talibus saltem, ut somniares, non potuit cogitare; ut enim divitiis, sapientia, ita et caeteris nationibus praestare veste debemus, ut quibus est singularis in virtutibus gratia, sit singularis et in pulchritudine vestis.*

55. *Haudquaquam singularis,* inquam, *haec vestis fieri potest, cum penes nos obolariae mulieres et mandrogerontes*[1] *his utantur.*

Unde, inquiunt, *vobis?*

A Veneticis et Amelfitanis institoribus, inquam, *qui nostris ex victualibus, haec ferendo nobis, vitam nutriunt suam.*

Sed non amplius hoc facient, aiunt. *Scrutabuntur plane, et si quid huiusmodi inventum fuerit, verberibus caesus, crine tonsus, poenas dabit.*

Temporibus, inquam, *beatae memoriae Constantini imperatoris huc veneram, non episcopus, sed diaconus, nec ab imperatore aut rege, sed a Berengario marchione missus, et multo plura ac pretiosiora pallia emi, quae neque scrutata, nec a Graecis visa, nec plumbo sunt signata. Nunc,*

1) monachi vetuli.

Deo miserante, episcopus, et a magnificis imperatoribus Ottone et Ottone, patre et filio, missus, tanto inhonestor, ut Veneticorum more pallia mea notentur, et quae quantivis pretii videntur, auferantur, cum in ecclesiae mihi commissae usus ferantur. Non taedet vos contumeliarum mearum, immo dominorum meorum, in quibus contemnor? quod sum custodiae traditus, quod fame sitique cruciatus, quod non ad ipsos redirem, hucusque retentus, nisi etiam, ad cumulum dedecoris eorum, propriis exspolier rebus? Auferte saltem, quae sunt empta; dimittite, quae sunt dono ab amicis donata.

Constantinus, inquiunt, *imperator, homo lenis, in palatio manens perpetuo, huiusmodi rebus amicas sibi nationes effecerat; Nicephorus vero basileus homo* ταχύχειρ, id est *militiae deditus, palatium ceu pestem abhorret; et vocatur a nobis prope simultatis amator atque argumentosus, qui non pretio sibi gentes amicas, sed terrore et gladio sibi subditas facit. Atque, ut cognoscas, quanti dominos tuos reges habeamus, quae data sunt coloris huiusmodi, et quae empta, via eadem ad nos revertentur.*

56. His dictis atque completis, χρυσοβούλιον, id est epistolam auro scriptam et signatam, mihi dederunt, vobis deferendam, sed non vobis dignam, ut mens credit mea. Tulerunt autem et alias litteras argento signatas, atque dixerunt: *Papam vestrum imperiales recipere litteras, indignum esse diiudicamus; mittit autem illi coropalates, imperatoris frater, non per suos pauperes nuntios, sed per te epistolam, se satis dignam, ut nisi resipuerit, funditus se periisse cognoverit.*

57. Hanc cum accepissem, vale mihi dicentes, dimiserunt, oscula praebentes satis iucunda, satis amabilia. Sed dum recederem, legationem mihi

non me, sed illis satis dirigunt dignam; scilicet quod mihi soli meisque equos darent, sarcinis nullum; sicque nimis, ut res poscebat, turbatus, διασώστῃ, id est ductori meo, quinquaginta aureorum res pretio dedi. Et cum non haberem, quod pro malefactis Nicephoro tunc redderem, hos in pariete invisae domus meae et in mensa lignea versiculos scripsi: Versus.

Argolicûm non tuta fides; procul esto, Latine,
Credere, nec mentem verbis adhibere memento!
Vincere dum possit, quam sancte peierat Argos!
Marmore quae vario magnis patet alta fenestris,
Haec inaquosa domus, concluso pervia soli,
Frigora suscipiens, aestum nec saeva repellens;
Praesul ab Ausonia Liudprandus in urbe Cremona,
Constantinopolim pacis profectus amore,
Quattuor aestivis concludor mensibus istic.
Induperator enim Bareas conscenderat Otto,
Caede simul flammisque sibi loca subdere temptans,
Sed precibus remeat Romanas victor ad urbes
Inde meis. Nurum promisit Graecia mendax,
Quae nec nata foret, nec me venisse doleret,
Nec rabiem, Nicephore, tuam perpendere quirem,
Privignam prohibes qui nato iungere herili.
Imminet ecce dies, Furiis compulsus acerbis,
Ni Deus avertat, toto Mars saeviet orbe,
Crimine paxque tuo cunctis optanda silebit!

58. His conscriptis versibus, sexto Nonas Octobris hora decima, ex illa quondam opulentissima et florentissima, nunc famelica, periura, mendace, dolosa, rapace, cupida, avara, cenodoxa civitate cum diasoste meo lintre egressus, diebus quadraginta et novem, asinando, ambulando, equitando, ieiunando, sitiendo, suspirando, flendo, gemendo Naupactum veni, quae est Nicopoleos civitas, in qua diasostes meus me deserens, duabus parvis impositum navibus, duobus me mandatoribus, qui Hy- Oct. 2. Nov. 20.

druntem me per mare conducerent, commendavit. Verum cum entolina, id est praeceptum, ius captionis a Graecorum principibus non haberent, ubiubi spernebantur; nec iam nos ab ipsis, sed ipsi a nobis alebantur. Quam saepe illud Terentianum mecum stomachabar: *Tutore opus est, quos defensores paras.*

Nov. 23. 59. Igitur nono Calend. Decembris Naupactum egressus, biduo ad Offidarim fluvium usque perveni, ut meis comitibus non in naviculis, quae eos
Nov. 25. capere non poterant, residentibus, sed secus litus pergentibus. Positi itaque in Offidaro flumine, Patras alio maris in litore, decem et octo miliaribus distare prospeximus. Quem apostolicae passionis locum, quia Constantinopolim ascendendo visitavimus, adoravimus, nunc eum visitare et adorare — confiteor peccatum meum! — distulimus. Fecit hoc, domini mei augusti, revertendi ad vos et videndi ineffabile desiderium; et ni hoc solum esset, perpetuo, ut puto, perierim.

60. Pugnavit contra me insensatum Auster, mare flatibus ab imis turbans sedibus. Cumque hoc
Nov. 30. continuis diebus ac noctibus faceret, pridie Kalendas Decembris, ipso scilicet passionis die[1], intellexi meo mihi hoc accidisse delicto. Sola vexatio intellectum dedit auditui. Fames quippe nos vehementer oppresserat. Terrae incolae, ut nostra nobis auferrent, interficere nos cogitabant; mare, ne effugeremus, fluctibus aestuabat. Tum conversus ad ecclesiam, quam videbam, flens et eiulans inquam: *Sancte Andrea apostole, compiscatoris, confratris et coapostoli tui Simonis Petri sum servus. Passionis tuae locum non abhorrui, nec superbia declinavi; urit me domum redeundi augustalis iussio, augustalis amor. Si te ad indignationem commovit peccatum meum, eliciat ad misericordiam*

1) die S. Andreae.

meorum meritum augustorum. Non habes, fratri quod conferas; confer diligentibus fratrem augustis, inhaerendo ei qui omnia novit. Nosti tu, quanto labore et sudore quantisque vigiliis et impensis Romanam fratris tui Petri apostoli ecclesiam, ex impiorum manibus ereptam, ditaverint, honoraverint, exaltaverint, et in statum proprium reformaverint. Si mea me praecipitant opera, ipsorum saltem liberent merita; quosque vult praedictus fide et sanguine frater tuus, apostolorum princeps apostolus Petrus, in aliis rebus gaudere et prosperari, in hac, id est in me, quem ipsi direxerant, minime contristari!

61. Non est, domini mei augusti imperatores, verum dico, non est adulatio haec, nec consuo nunc pulvillos sub cubito manus; res, inquam, vera est. Post biduum vestris meritis tanta est fretum tranquillitate sedatum, ut, cum nautae nobis aufugerent, ipsi Leucaten usque navigaremus, miliaribus scilicet centum et quadraginta, nihil discriminis aut tristitiae patientes, nisi parum in faucibus fluminis Acheloi; ubi discurrentes velociter fluctus eius maris unda reverberat. Dec.

62. Quid ergo, praepotentes augusti, retribuetis Domino, pro omnibus quae retribuit in me vobis? Dicam quid. Hoc Deus vult, hoc petit; et quamvis sine vobis hoc facere possit, vult tamen huius rei esse hypurgos, id est ministros; ipse enim quod ei offeratur dat, custodit quod exigat, ut possit coronare quod praestat. Advertite igitur, quaeso. Nicephorus cum omnibus ecclesiis homo sit impius, livore, quo in vos abundat, Constantinopolitano patriarchae praecepit, ut Hydrontinam ecclesiam in archiepiscopatus honorem dilatet, nec permittat in omni Apulia seu Calabria latine amplius, sed graece divina mysteria celebrare. Mercatores dicit fuisse praeteritos papas et Spiritum sanctum vendidisse,

quo vivificantur et reguntur omnia, qui replet orbem terrarum, qui scientiam habet vocis, qui est cum Deo patre et filio eius Iesu Christo coaeternus et consubstantialis, sine initio, sine fine, permanens verus, qui pretio non aestimatur, sed a mundis corde tanti emitur, quanti habetur. Scripsit itaque Polyeuctos Constantinopolitanus patriarcha privilegium Hydrontino episcopo, quatinus sua auctoritate habeat licentiam episcopos consecrandi in Acirentila, Turcico, Gravina, Maceria, Tricario[1], qui ad consecrationem domini apostolici pertinere videntur. Sed quid hoc memorem, cum ipsa Constantinopolitana ecclesia nostrae sanctae catholicae atque apostolicae ecclesiae Romanae merito sit subiecta? Scimus, immo videmus, Constantinopolitanum episcopum pallio non uti, nisi sancti patris nostri permissu. Verum cum impiissimus Albericus, quem non stillatim cupiditas, sed velut torrens, impleverat, Romanam civitatem sibi usurparet, dominumque apostolicum quasi servum proprium in conclavi teneret, Romanus imperator filium suum Theophylactum eunuchum patriarcham constituit; cumque eum Alberici cupiditas non lateret, missis ei muneribus satis magnis, effecit, ut ex papae nomine Theophylacto patriarchae litterae mitterentur, quarum auctoritate cum ipse, tum successores eius, absque paparum permissu palliis uterentur. Ex quo turpi commercio vituperandus mos inolevit, ut non solum patriarchae, sed etiam episcopi totius Graeciae, palliis utantur. Quod quam absurdum sit, censore opus non est. Est ergo meum consilium, sanctam fieri synodum, et ad eandem vocari Polyeuctum. Quod si venire, et *σφάλματα* sua, id est vitia, superius scripta canonice emendare noluerit, quod sanctissimi canones decreverint, fiat. Vos interim, praepotentes augusti,

1) Acerenza, Tursi, Gravina, Matera, Tricarico.

ut coepistis, laborate; efficite, ut si nolit nobis Nicephorus, quem canonice arguere disponimus, oboedire, audiat vos, quorum copiis non audet cadaverosus occurrere. Hoc, inquam, est, quod nos apostoli[1], domini et commilitones nostri, facere volunt. Non est a Graecis Romanus vilis tenendus locus, quia recessit inde imperator Constantinus; verum eo magis colendus, venerandus, adorandus, quia venerunt illuc apostoli, doctores sancti, Petrus et Paulus. Ac de his satis me scripsisse sufficiat, donec Deo largiente sanctissimorumque apostolorum orationibus, ex Graecorum ereptus manibus, vos adeam. Et tunc non taedeat dicere, quod hic nunc piguit scribere. Nunc ad propositum redeamus.

63. Octavo Idus Decembris Leucatem venimus, Dec.
ubi ab episcopo ipsius loci eunucho, sicut et ubi- 6.
que ab aliis, inhumanissime suscepti et tractati sumus. In omni Graecia, veritatem dico, non mentior, non reperi hospitales episcopos. Divites sunt, pauperes sunt; divites aureis quibus plena luditur arca; pauperes ministris seu utensilibus. Soli mensulae assident nudae, paximacium[2] sibi apponentes, balneaque[3] tunc vitro permodico non bibentes, sed sorbillantes. Ipsi vendunt, ipsi emunt; ostia ipsi claudunt, ipsi aperiunt; ipsi dapiferi, ipsi agasones, ipsi capones — sed, ha! caupones volui scribere, verum res ipsa, quae vera est, veritatem etiam nolentem compulit scribere — dicimus enim, quia capones sunt, id est, eunuchi, quod canonicum non est; sunt et caupones, id est tabernarii, quod contra canones est; quorum

„Incipit et claudit coenam lactuca tenacem,
Claudere quae coenas lactuca solebat avorum!"

Felices eos, si paupertatem Christi haec imitaretur, pauperes[4] iudicarem! Facit hoc asper nummus et

1) Petrus et Paulus. 2) i. e. panem nauticum. 3) an vinum aqua plurima permixtum? 4) Pauperes eos iudicarem felices, si *etc.*

auri sacra fames. Verum parcat illis Deus! Hoc eo illos puto facere, quoniam eorum ecclesiae sunt tributariae. Leucatensis mihi iuravit episcopus, quotannis ecclesiam suam debere Nicephoro aureos centum persolvere, similiter et caeteras plus minusve secundum vires suas. Quod quam iniquum sit, sanctissimi patris nostri Ioseph acta demonstrant, quia cum Aegyptum totam famis tempore tributariam Pharaonis faceret, sacerdotum terram a tributo liberam esse permisit.

Dec. 64. Igitur decimonono Calendas Ianuarii Leuca-
14. ten exeuntes, ipsique, quoniam, ut superius scripsi-
Dec. mus, nautae effugerant, navigantes, decimoquinto ad
18. Coriphus[1] pervenimus, ubi ante navis egressionem
occurrit nobis strategos quidam, Michael nomine, Chersionitis, a loco scilicet Chersona; homo ipse canus capite, facie hilaris, sermone bonus, risu semper iucundus, sed, ut post patuit, mente diabolus; quod et Deus apertis mihi monstravit indiciis, si mea tunc mens hoc potuisset conicere. Mox enim ut pacem, quam corde non ferebat, mihi osculo dedit, tota Coriphus, magna scilicet insula, tremuit; nec solum semel, sed ter eadem die pertremuit.
Dec. Post quatriduum autem, undecimo scilicet Calendas
22. Ianuarii, dum in mensa positus panem comederem,
qui ampliabat super me calcaneum suum, verecundatus sol facinus tam indignum, lucis suae radios abscondit, et eclipsin passus, Michaelem illum terruit, sed non immutavit.

65. Dicam ergo, quid illi causa amicitiae fecerim, quidnam ab eo pro recompensatione perceperim. Dum Constantinopolim ascenderem, illud vestrum pretiosissimum scutum, miro opere deauratum et fabricatum, quod mihi domini mei augusti dedistis caeteris cum muneribus, ut amicis meis Graecis darem, filio ipsius contuli. Nunc Constan-

1) Corfu insula.

tinopolim rediens, patrem pallio donavi pretiosissimo; pro quibus omnibus gratias distribuit eiusmodi: Scripsit Nicephorus, ut quacunque hora se adirem, absque mora chelandio impositum Leoni kitonitae dirigeret; quod ipse non fecit; verum diebus viginti me retentum, non suis sed propriis me stipendiis aluit, donec a praefato Leone kitonita nun- Ian. 7.
tius venit, qui illum, cur me moraretur, obiurgavit. Verum cum obiurgationes meas, lamenta et suspiria mea ferre non posset, recessit, meque homini tam iniquo et pessimo commendavit, ut sumptus saltem me emere non permitteret, donec a me cortinam, librae argenti pretio dignam, acciperet, et cum post viginti dies inde discederem, nuntius ipse, cui cortinam dederam, nauclero iussit, ut post acroteria, id est promontorium quoddam, me positum fame perire permitteret. Hoc autem eo fecit, quoniam, ne purpuras haberem absconditas, mea pallia regiravit; ex quibus dum unum vellet accipere, non accepit. O Michaeles, Michaeles, ubi vos tot simul talesque reperi! Custos meus ille Constantinopolitanus Michaeli suo rivali me commendavit, malus pessimo, pessimus iniquo. Michael vocatus est et diasostes meus, homo quidem simplex, cuius sancta simplicitas tantum mihi pene nocuit, quantum et istorum perversitas. Sed ab his parvulis Michaelibus impegi in te Michaelem magnum, semiheremitam, semimonachum. Dico, et verum dico: non proderit tibi balneum, quo te assidue potas in amore beati Iohannis Praecursoris. Qui enim ficte Deum quaerunt, nunquam invenire merentur[1]. . . . .

1) *hic nonnulla excidisse patet.*

INDEX.

AUCTORE V. CL. LUDOWICO BETHMANN.

Corrigenda p. 84. *l. ult. lege* παρακοιμώμενος.
p. 144. *l.* 4. *lege* vicinam.
p. 223. Brisicau *Altbreysach SS. I.* 618.